

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА
ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Київ - 2020

За загальною редакцією Наталії АЛЮШИНОЇ

Авторський колектив: Юлія ЛИХАЧ (керівник авторського колективу), Лариса КОМАХА, Олег ЗУБЧИК, Марина КАНАВЕЦЬ, Анжела МАЛІЮГА, Сергій ГЕРБЕДА, Світлана ЛИПОВСЬКА, Наталія ЩЕРБАК

Політична освіта публічних службовців в Україні / [Ю. Лихач (кер. авт. колективу), Л. Комаха, О. Зубчик, М. Канавець, А. Малюга, С. Гербеда, С. Липовська, Н. Щербак; за заг. ред. Н. Алюшиної]. – К.: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2020. – 199 с.

У книзі висвітлено ключові аспекти політичної культури та політичної освіти публічних службовців: від концептуальних засад демократії до впровадження сучасних практик у діяльність органів державної влади; розглянуто державний устрій України, функції, повноваження і обов'язки державних органів і органів місцевого самоврядування, судову систему і способи захисту прав громадян та інформаційно-комунікативний супровід діяльності органів державної влади.

Стане у пригоді державним службовцям міністерств та інших органів державної влади, посадовцям та керівникам-практикам різних рівнів. Також посібник буде цікавий викладачам, студентам, слухачам магістратур, науковцям та широкому колу експертів у сфері державного управління і державної служби.

Книгу підготовлено та надруковано за підтримки та сприяння Представництва Фонду Ганса Зайделя в Україні.

УДК 354/35.07:35.08

- © Н. Алюшина, загальна редакція, 2020
- © Ю. Лихач та ін., текст, 2020
- © Ю. Щепотко та С. Кух, оригінал-макет, 2020
- © Ю. Щепотко та С. Кух, дизайн обкладинки, 2020
- © Національне агентство України
з питань державної служби, 2020
- © Центр адаптації державної служби
до стандартів Європейського Союзу, 2020

Національне агентство України з питань державної служби

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, забезпечує функціональне управління державною службою в державних органах. Серед напрямів діяльності Національного агентства України з питань державної служби є вивчення європейського досвіду у сфері державної служби та розробка пропозиції щодо впровадження у діяльність органів державної влади кращої міжнародної практики.

Представництво Фонду Ганса Зайделя в Україні

Фонд Ганса Зайделя є німецькою неурядовою громадською організацією, який через свої представництва здійснює діяльність, що має на меті сприяння створенню гідних для існування людини умов життя у всьому світі. За допомогою своїх проєктів Фонд прагне ініціювати стабільний розвиток на основі демократії, миру і соціального ринкового господарства. Основними напрямками роботи Представництва Фонду Ганса Зайделя в Україні у сфері державного управління є: сприяння обміну досвідом між співробітниками органів державного і місцевого управління України і Баварії; допомога у підготовці і підвищенні кваліфікації керівних кадрів державних органів і посадовців органів місцевого самоврядування України; розробка навчальних курсів і програм підвищення кваліфікації з використанням кращих європейських практик тощо.

Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу

Державна установа, що належить до сфери управління Національного агентства України з питань державної служби. Серед напрямів діяльності Центру адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу є удосконалення чинних та сприяння впровадженню нових стандартів і процедур роботи державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування на основі кращої світової практики, а також видання періодичних публікацій аналітичного та інформаційного характеру з метою поширення нових ідей та кращих практик у сфері державної служби.

Філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Найстаріший факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який нині у структурі налічує 11 кафедр та Центр українознавства. На факультеті працює понад 100 викладачів і співробітників, із них близько 30 – професори та доктори наук. За свою історію філософський факультет став одним із основних центрів досліджень історії філософської та суспільно-політичної думки в Україні, проблем історії і теорії діалектики, філософсько-соціологічних проблем науково-технічної революції, філософських проблем формування світогляду, методології соціального передбачення, логіки наукового пізнання, філософських питань природознавства. Вченими факультету у співдружності з провідними фахівцями вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ НАН України видано десятки фундаментальних праць у галузі політології, політичної освіти і державного управління.

Наталія Алюшина

Голова
Національного агентства
України з питань державної служби

ВСТУПНЕ СЛОВО

Запорукою належного державного управління, що відповідає європейським стандартам і демократичним принципам урядування, є висококваліфіковані державні службовці, від професійності яких залежить авторитет держави, сталий розвиток країни та її конкурентоспроможність на міжнародній арені.

Україна потребує сьогодні державних службовців нової формації, здатних здійснювати професійну діяльність в умовах ризиків, викликів та пошуку ефективних рішень і напрямів дій, направлених на забезпечення соціально-економічного та політичного розвитку України.

В умовах сучасних суспільних перетворень та трансформацій особливу роль відіграє питання формування засад політичної освіти публічного службовця, зокрема, його політичної культури, освіченості у правовому, суспільному та політичному полі, вміння компетентно діяти в демократичному суспільстві, що постійно оновлюється та розвивається. Ці вимоги набувають особливої уваги в контексті стратегічного курсу України на європейську інтеграцію – як стратегічного курсу розвитку держави, яким проголошується саме формування свідомого, активного, демократичного громадянина.

Заснована на загальнолюдських цінностях і нормах, політична освіта сприяє забезпеченню публічними службовцями у своїй професійній діяльності демократичних цінностей, законслухняності, політичної неупередженості, поваги до історії, традицій та культури всіх народів, толерантності та взаєморозуміння, врахування потреб та інтересів кожного громадянина при формуванні та реалізації державної політики.

В основу формування засад політичної освіти українських публічних службовців мають бути покладені європейські принципи належного урядування, Принципи державного управління розроблені програмою SIGMA, як такі, що найбільш повно відповідають сучасним вимогам суспільства та враховують досвід функціонування системи державної служби європейських країн.

Книга, яку ви тримаєте в руках, створена за партнерської підтримки Представництва Фонду Ганса Зайделя в Україні і охоплює ключові аспекти політичної культури та політичної освіти публічних службовців: від концептуальних засад демократії до впровадження сучасних практик у діяльність органів державної влади.

Маю надію, що цей посібник стане у пригоді публічним службовцям, викладачам та науковцям, студентам, представникам громадських організацій, усім тим, хто присвятив своє життя служінню Українському народові.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Досвід європейських держав, Німеччини та Баварії демонструє, що від ефективності державного управління значною мірою залежить рівень життя громадян країни, підвищення рівня економічної конкурентоспроможності та соціального добробуту і навіть міжнародна суб'єктність держави.

Для успішного впровадження управлінських інновацій важливо підготувати висококваліфікованих та добре освічених публічних службовців, які забезпечуватимуть функціонування ефективної демократичної держави. Одним з основних принципів діяльності сучасної держави є принцип забезпечення прав усіх людей. Сучасна держава бере на себе функцію підтримки та підвищення рівня соціальної справедливості в суспільстві та створення рівних умов для розвитку всіх соціальних груп, що пов'язано з вирішенням питань соціальної інфраструктури – освіти, медичного обслуговування, житла, пенсій, доступу до надбань культури, регулюванням питань праці.

Державне управління в Баварії, зокрема, керується базовими принципами підзвітності та верховенства права, ефективності, економічності, близькості до потреб громадян, інклюзивності, залучення громадян до виконання управлінських завдань, гендерної рівності, а також відкритості та прозорості.

Політична освіта є важливим інструментом сприяння та підтримки основних принципів сучасних демократій, тому розвиток та вдосконалення її системи є актуальним завданням для всіх демократичних держав. Багатий досвід політичної освіти накопичено в Німеччині, де створено різноманітні підручники, розроблено спеціалізовані навчальні курси, діють науково-методичні центри, налагоджено відповідну підготовку різних категорій та груп населення.

Основною метою політичної освіти у сфері державної служби є формування свідомого, відповідального, неупередженого, політично нейтрального, толерантного публічного службовця, який розуміє та сприймає такі фундаментальні цінності сучасного світу, як демократія, свобода, шанування прав людини та готовий здійснювати зважений і раціональний вибір, критично мислити та аналізувати інформацію у своїй професійній діяльності та особистому житті.

На висвітлення цих тем і спрямована книга «Політична освіта публічних службовців в Україні», яка може бути корисною не лише для представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування, але й широкого кола читачів, які цікавляться питаннями побудови ефективної системи державного управління, впровадження європейських цінностей, електронної демократії, розбудови громадянського суспільства, медіа-грамотності та багатьох інших тем.

Даніель Зайберлінг

Керівник проекту
Фонду Ганса Зайделя в Україні,
Республіці Молдова та Румунії,
Директор Представництва Фонду
Ганса Зайделя в м.Києві

Анатолій Конверський

Завідувач кафедри логіки
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
академік НАН України,
доктор філософських наук,
професор, декан філософського
факультету

ВСТУПНЕ СЛОВО

Конституція України встановлює і оберігає політичні права українських громадян, декларуючи тим, що Україна є сучасною правовою державою. Реалізацію цих прав громадян на належному рівні забезпечують державні службовці – фахівці з високим рівнем компетентності, професіонали своєї справи, а не лише система. Адже, коли високоосвічені, політично грамотні службовці всіх гілок влади і її рівнів, представляючи державу, керують суспільством, то це створює стабільність, таку необхідну для руху в бік сильної, процвітаючої країни, в якій громадяни відчують можливість самореалізації, справедливості та почуватися захищеними.

Безперечно, верховенство права забезпечується перш за все актуальним законодавством, сучасною справедливою судовою системою, оновленим реформою адміністративним управлінням. Разом з тим, я переконаний, не менш важливим є високий рівень політико-правової свідомості громадян. Держава не може бути, як казав німецький філософ І. Кант, «річчю в собі», існувати сама по собі, поза діями громадян. Кожне державне рішення, кожен створений законодавчий акт, або його застосування знаходять відображення у діяльності конкретних людей, громадян, у першу чергу – державних службовців.

Одним з головних аспектів політико-правової свідомості громадян є знання своїх прав і обов'язків, законів, які регулюють життя держави та суспільства. Посібник «Політична освіта державних службовців в Україні», який Ви читаєте, містить інформацію про правову державу та демократичні цінності, політичну культуру, політичну систему, громадянське суспільство, систему органів державної влади, політичні партії та партійні системи, права і обов'язки громадян і державних службовців, етику поведінки державних службовців, способи ефективної взаємодії з громадськістю, комунікацію, прийоми командування та розвиток лідерських навичок.

Посібник є основою короткострокової програми підвищення кваліфікації державних службовців, яка реалізується кафедрою державного управління філософського факультету у співпраці Національного агентства України з питань державної служби з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Цінним є те, що книга ґрунтується на вітчизняному досвіді. У зрозумілій, доступній широкому колу читачів формі викладаються, як деякі загальні політичні та правові знання, так і відповіді на конкретні запитання, які виникають у житті кожної людини, зменшуючи ризики політичного маніпулювання. Розповідається про державний устрій України, про функції, повноваження і обов'язки державних органів і органів місцевого самоврядування, про судову систему і способи захисту прав громадян. Книга також містить відомості про те, як громадяни беруть участь у державному управлінні через механізми публічного управління та адміністрування і як політичні інститути впливають на регулювання численних життєвих ситуацій громадян.

Широке коло освітлюваних питань та ситуацій, розглянуті практичні приклади роблять цю книгу дієвим політичним радником і помічником державного службовця. Вважаю, що дане видання буде сприяти підвищенню політичної культури державних службовців, їх шанобливого ставлення до своєї професії, держави і громадян.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. Політична культура та політична освіта	9
1.1. Сутність поняття політичної культури	10
1.2. Компоненти та функції політичної культури	12
1.3. Політична культура суспільства і особистості	14
1.4. Формування та розвиток політичної культури в українському суспільстві	17
1.5. Поняття і функції політичної освіти	20
1.6. Політична освіта державних службовців	26
Список використаних джерел	32
РОЗДІЛ II. Демократичні цінності як основа розбудови політичної освіти	33
2.1. Зasadничі принципи демократичної моделі управління	34
2.2. Система демократичних цінностей в Конституції України	37
2.3. Е-демократія	43
2.4. Український досвід впровадження е-демократії	49
Список використаних джерел	54
РОЗДІЛ III. Політична система: структура, функції та типи політичної системи	55
3.1. Поняття, структура та функції політичної системи	56
3.2. Типи політичних систем	59
3.3. Політичні зміни	66
Список використаних джерел	70
РОЗДІЛ IV. Політична система України	71
4.1. Верховна Рада України	72
4.2. Президент України	81
4.3. Кабінет Міністрів України	86
4.4. Органи місцевого самоврядування та децентралізація влади	92
4.5. Система правосуддя	97
Список використаних джерел	107
РОЗДІЛ V. Політичні партії та партійні системи	109
5.1. Поняття, роль та основні функції політичних партій	110
5.2. Типологія політичних партій та партійних систем	112
5.3. Політичні партії в Україні	115
5.4. Розвиток партійної системи України	122
Список використаних джерел	128

РОЗДІЛ VI. Права та обов'язки громадян і державних службовців	130
6.1. Міжнародні стандарти прав людини	131
6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина	134
6.3. Права та обов'язки державного службовця.....	141
Список використаних джерел	150
РОЗДІЛ VII. Взаємодія з громадськістю та комунікації в органах державної влади	151
7.1. Сприяння розвитку громадянського суспільства	152
7.2. Планування та проведення консультацій з громадськістю	156
7.3. Роз'яснювальна робота та висвітлення діяльності	162
7.4. Діяльність консультативно-дорадчих органів	165
7.5. Проведення громадських експертиз діяльності органу виконавчої влади	169
7.6. Реалізація міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»	172
Список використаних джерел	177
РОЗДІЛ VIII. Інформаційно-комунікативний супровід діяльності органів державної влади	179
8.1. Механізми та інструменти комунікативного забезпечення діяльності органів державної влади	180
8.2. Інформаційно-комунікативний супровід реформ	183
8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій	188
Список використаних джерел	197

РОЗДІЛ І. **ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА**

- 1.1. Сутність поняття політичної культури
- 1.2. Компоненти та функції політичної культури
- 1.3. Політична культура суспільства і особистості
- 1.4. Формування та розвиток політичної культури в українському суспільстві
- 1.5. Поняття і функції політичної освіти
- 1.6. Політична освіта державних службовців

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.1. Сутність поняття політичної культури

Розділ І ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.1. Сутність поняття політичної культури

Поняття політичної культури та політичної освіти набувають особливої актуальності не тільки в політичній науці, а й у повсякденному житті кожної людини. Ці поняття вживають як професійні політики й політологи, так і журналісти, громадські діячі та пересічні громадяни, які зазвичай, вважають себе далекими від політики. Дане поняття стало свого роду інтегральною характеристикою політичної свідомості, політичної поведінки, політичної освіти окремих націй, народів, суспільства та окремого індивіда.

Наявність свободи слова, розвинених, демократично організованих засобів масової інформації, які об'єктивно висвітлюють політичні події, політичної культури та свідомості громадян є найважливішими гарантіями функціонування демократичної держави, політиків та політичних сил. Суспільство, що бажає зберегти свободу, повинно усвідомити свою відповідальність за власну долю, долю країни. А громадяни у такому суспільстві повинні володіти комплексом ціннісних орієнтацій, настанов та моделей поведінки, які б відповідали вимогам становлення та збереження демократичної держави.

У парадигмі досліджень політичної культури ефективна демократія постає механізмом інституціоналізації цивільних прав і політичних свобод і гарантує можливість громадянина здійснювати самостійний вибір у приватній, громадській та державних сферах.

Демократія передбачає не тільки формальні правила поведінки людей (закріплені у конституційних та інших документах), які зазвичай зобов'язують громадян, але й добровільне, усвідомлене дотримання цих правил, що передбачає не тільки інституційні зміни в суспільстві, але й зміни на рівні культури та свідомості. Демократизація політичних процесів передбачає включеність громадян в політичний процес, їх політичні цінності, політичні уявлення, що в цілому окреслюється концепцією політичної культури.

Ключова теза, що лежить в основі поняття «політичної культури» - це наявність стійкого зв'язку між ціннісними орієнтаціями громадянина і характером політичного режиму, стабільністю функціонування політичних інститутів і системи в цілому.

У зв'язку з цим, необхідно зазначити, що здійснення влади безпосередньо народом неможливе без достатнього рівня політичної культури.

Байдужість та необізнаність людини у політичному житті, відсутність політичних цінностей та установок сприяють можливості маніпулювання нею з боку окремих політичних еліт.

Політичне маніпулювання можливе у суспільстві,

яке характеризується певними ознаками:

- громадяни не готові до критичного усвідомлення політики та політиків;
- відчуженість громадян від влади, яка робить їх залежними від політичних ілюзій;
- відмінність інтересів та потреб правлячих еліт і більшості громадян;
- символізація суспільного життя і надання символам значення способів розв'язання суспільно значущих проблем.

Політична культура суспільства являє собою:

- по-перше, комплекс типових для даного суспільства укоріненних зразків політичної поведінки, політичних уявлень, ціннісних орієнтацій;
- по-друге, сукупність і характер політичних знань, зразків і норм поведінки, цінностей і традицій, норм, що визначають особливості політичних інститутів і процесів даного суспільства, його політичної системи;
- по-третє, історичний досвід, пам'ять соціальних спільнот і окремих людей у сфері політики, культуру поведінки, особистісні орієнтації та навички, що впливають на політичну поведінку.

Найбільш поширеними сьогодні є такі визначення «політичної культури».

Політична культура – це:

- сукупність типових для конкретного суспільства форм і зразків поведінки людей у публічній сфері, що втілюють їх ціннісні уявлення про зміст і цілі розвитку суспільства та закріплюють усталені в соціумі норми і традиції взаємовідносин держави і суспільства;
- рівень, характер і зміст політичних знань і навичок громадян, що впливають на їх політичну поведінку і участь у суспільно-політичному житті;
- сукупність елементів і феноменів свідомості, культури в цілому, політичної поведінки, формування і функціонування держави і політичних інститутів, що забезпечують відтворення політичного життя суспільства, політичного процесу;
- сукупність найбільш стійких форм, «духовних кодів» політичної поведінки, які свідчать про ступінь засвоєння загальноновизнаних норм і традицій державного життя.

У **широкому сенсі** політичну культуру можна розглядати як історично обумовлену якісну характеристику політичної сфери суспільства, що включає рівень розвитку суб'єкта політики, його політичну діяльність і результати цієї діяльності, «опредмечені» у відповідних суспільно-політичних інститутах і відносинах.

У **вузькому сенсі** – розуміється комплекс уявлень тієї чи іншої національної або соціально-політичної спільноти

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.1. Сутність поняття політичної культури

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.2. Компоненти та функції політичної культури

про світ політики. Подібно до того як культура в цілому визначає і пропонує ті чи інші норми і правила поведінки в різних сферах життя і життєвих ситуаціях, політична культура визначає і пропонує норми поведінки та «правила гри» у політичній сфері.

Отже, політичну культуру можна визначити як систему історично обумовлених, відносно сталих і репрезентованих («зразкових») орієнтацій (уявлень, переконань, установок, почуттів, оцінок) і моделей поведінки індивідів і груп, а також стилю діяльності суб'єктів політичного процесу, моделей функціонування політичних інститутів і системи, яку вони утворюють. Важливо мати на увазі, що політична культура містить у собі не лише «позитивні», або нормативні, але й «негативні» орієнтації і моделі.

Зведення політичної культури лише до «позитивних зразків» спрощує реальну суть політичного суб'єкта. Адже при подібному підході не може існувати політична культура нацизму, фашизму, сталінізму та інших не демократичних систем і режимів, як не може існувати і політична культура соціальних і політичних груп, які їх підтримують. А між тим і німецький нацизм, і італійський фашизм, і сталінізм «будували» певну модель політичної культури, що мала характерні ознаки. Загалом будь-яке суспільство, група осіб, окремих індивідів, які діють в тому чи іншому політичному контексті, середовищі, завжди характеризуються наявністю в них певної політичної культури, яку можна змінити, але неможливо «підняти» чи «поліпшити».

1.2. Компоненти та функції політичної культури

Політична культура являє собою складне явище, що складається із взаємопов'язаних між собою компонентів. Визначимо деякі з них:

- **ціннісно-нормативний** – політичні почуття, цінності, ідеали, переконання, норми, правила, процедури прийняття політичних рішень;
- **інституціональний** – включає власне політичну систему держави, функціонування законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, політичних партій і груп інтересів тощо;
- **пізнавальний** – політичні знання, способи політичного мислення, вміння, навички;
- **оціночний** – ставлення до політичного режиму, політичних явищ, подій, лідерів;
- **установчий** – стійкі особисті орієнтири поведінки, орієнтація на певні дії в тих чи інших умовах;
- **поведінковий** – готовність до тих чи інших дій у певній ситуації, в тому числі брати безпосередню участь у відповідних діях.

Крім компонентів, можна виділити також *рівні політичної культури*:

- **світоглядний** – уявлення про політику в її різних аспектах;

- **громадянський** – визначення свого політичного статусу відповідно до існуючих можливостей;
- **політичний** – визначення свого ставлення до політичного режиму, до своїх союзників і опонентів.

Ставлення громадянина до політичного режиму, політиків, організації діяльності органів влади може змінюватися в залежності від тих чи інших подій. По-різному оцінюють події люди, що належать до різних соціальних верств і класів, етносів і націй, і т. д. Тому політична культура суспільства, як правило, включає ряд субкультур. Наприклад, субкультура одного регіону може істотно відрізнятися від субкультури іншого; однієї соціальної групи – від іншої і т. д. Крім того, у кожній культурі взаємодіють нові і традиційні компоненти.

Політична культура відіграє важливу роль у формуванні та розвитку політичних інститутів і відносин. Вона у значній мірі визначає напрямок політичного процесу, сприяє інтеграції суспільства, забезпечує координацію діяльності політичних інститутів, створює загальний ціннісно-нормативний простір. Культуру можна уявити як особливу сукупність засобів і способів для вирішення проблем, з якими стикаються її носії. При цьому з точки зору ціннісного аспекту культури важливим є не тільки досягнення мети (вирішення проблеми), а й те, як і якими способами вона досягається.

Політична культура виконує важливі **функції**:

- **ідентифікаційна** – розкриває постійну потребу людини в розумінні своєї групової приналежності і в прагненні визначити прийнятні для себе способи участі у вираженні і відстоюванні інтересів даної спільноти;
- **орієнтаційна** – характеризує прагнення людини до змістового відображення політичних явищ, розуміння суспільних можливостей при реалізації прав і свобод у конкретній політичній системі;
- **адаптаційна** – висловлює потребу людини у пристосуванні до мінливого політичного життя;
- **функція соціалізації** – характеризує набуття людиною певних навичок і властивостей, що дозволяють реалізувати у тій чи іншій системі влади свої громадянські права, політичні функції й інтереси;
- **інтегруюча (дезінтегруюча)** – забезпечує різним групам можливість співіснувати у рамках певної політичної системи, зберігаючи цілісність держави та її взаємин з усією громадськістю;
- **комунікативна** – пов'язана із взаємодією усіх суб'єктів та інститутів влади на базі використання загальноприйнятих понять, символів, стереотипів та інших засобів інформації і мови спілкування.

Політична культура реалізується на декількох **рівнях**: як національна політична культура, як регіональні політичні культури і як політичні субкультури, що відрізняються, перш за все, у залежності від політичних поглядів, переконань і цілей людей.

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.2. Компоненти та функції політичної культури

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.3. Політична культура суспільства і особистості

ДЛЯ

Носіями (суб'єктами) політичної культури можуть бути як суспільство в цілому, так і нації, класи, соціальні верстви, конкретні колективи, окрема особистість.

Кожна країна і кожен народ мають свою власну специфічну політичну культуру. Це пояснюється тим, що політична культура будь-якої країни включає всебене всіснуючі у даний момент політичні свідомості і поведінки у суспільстві, а лише ті, які історично склалися, відносно стійкі, що зробилися звичкою, що втілюють досвід попередніх поколінь людей установки, переконання, уявлення, моделі поведінки, які власне й відрізняють дане суспільство від інших. Так, для більшості західних країн характерні історично сформовані формалізована свідомість і, заснована на ній, повага до права, закону, договору, високий ступінь поваги і самоповаги особистості, її прав і свобод, невтручання держави у приватне життя громадян, високий ступінь самообмеження індивіда, без чого неможлива справжня демократія і правова держава.

На формування і трансформацію політичної культури впливають ряд факторів: досвід революцій і реформ, геополітичні умови, релігія, менталітет, досягнутий рівень розвитку науки і техніки, освіченості і т. д.

1.3. Політична культура суспільства і особистості

Політична культура відображає якісний стан політичного життя, рівень його демократичності, ефективність функціонування політичної системи, ступінь політичної активності людей, рівень їхньої політичної компетенції, тип поведінки людей у сфері політики, механізми що склалися і способи ставлення до влади та її реалізації. Вона заснована на здатності людей до організованої взаємодії у процесі досягнення цілей. На спеціалізованому рівні – це державна політика, ідеологія, управлінська робота, військова і поліцейська справа та ін., на буденному – міжособистісні відносини між людьми.

Ця сфера культури акумулює особливий історичний досвід відносин людей і соціальних груп між собою та державою, і не існує без політичних організацій (державна, партії, політичні об'єднання), що мають свої символи (герб, прапор, гімн і т.д.). Вона різна в різних політичних системах і може мати різні форми у традиційних і сучасних суспільствах.

Зміст політичної культури суб'єктів і, отже, відповідних спільнот можна представити у вигляді трьох груп елементів.

У **сфері ідеї** політичну культуру характеризують такі елементи:

- усвідомлення суб'єктом необхідності захисту своїх інтересів за допомогою політичних інститутів;
- ідеологічні переконання суб'єкта, тобто ідеї про характер політичних інститутів і характер відносин, які вони повинні будувати і захищати;
- установка суб'єкта на певний тип власного включення у політичні відносини.

У **сфері відносин** політична культура характеризується наступними елементами:

- відношення до закону;
- відношення до існуючої політичної системи в цілому, її окремих інститутів (співпраця, конфронтація), їх символів і осіб, які їх представляють;
- відношення до інших учасників політичного процесу (терпимість, нетерпимість);
- форми активності у політичному житті суспільства (мітинги, демонстрації, політичні страйки, пікети, партійна активність).

Важливо розрізняти політичну культуру суспільства, соціальної групи і окремої особистості.

Якщо політична культура суспільства – це переважно політична культура домінуючих соціальних груп, що відображає головним чином інтереси, суспільне становище і особливості історичного розвитку відповідної соціальної спільноти, то політична культура особистості – це дещо інше. Ми розглядаємо її як систему історично сформованих поглядів, переконань ціннісних орієнтацій, притаманних людині як учаснику політичної системи, політичного процесу; суб'єктивну сферу, що лежить в основі політичних дій і надає їм відповідне значення.

Політична культура суспільства характеризується як:

- Домінуюча політична культура – це сукупність цінностей, норм, уявлень і державних символів, які поділяються більшістю громадян.
- Політична субкультура – це сукупність цінностей, норм, уявлень і символів, які характерні для тієї чи іншої соціальної групи всередині суспільства.
- Політична контркультура – це сукупність цінностей, норм, уявлень і символів, протиставлені домінуючій культурі.

Наведена вище класифікація дозволяє зіставляти культуру різних держав. Зазначені типи політичної культури в чистому вигляді практично не виявляються. Змішавшись, вони утворюють комбіновані моделі політичної культури.

До суб'єктів формування політичної культури суспільства належать: держава, церква, родина, засоби масової інформації, політичні партії, громадські організації, неформальні групи, армія, освітній заклад.

Політична культура особистості формується під впливом політичної культури соціального класу і суспільства в цілому. Особистість сприймає стереотипи політичного мислення, орієнтації та поведінки, властиві соціальному середовищу, в якій ця особа перебуває. Разом з тим політична культура кожної людини характеризується й індивідуальними рисами, в яких відображені особистісний досвід, рівень знань, психологічні особливості. Політична культура особи-

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.3. Політична культура суспільства і особистості

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.3. Політична культура суспільства і особистості

стості проявляється у рівні політичних знань, прихильності певним цінностям, ступені громадянської активності, стилі поведінки.

Типи політичної культури особистості:

1) патріархальний тип:

- ставлення людини до політики засновано на цінностях клану, племені, роду, певної соціальної групи;
- людина мало сприйнятлива до глобальної політичної культури, не виконує конкретних політичних ролей (наприклад, виборця);
- цей тип культури властивий для молодих незалежних держав, які відстають у своєму політичному розвитку.

2) підданський тип:

- людина орієнтується на офіційні державні цінності, очікує від політичної системи або покарання, або надання благ;
- людина пасивна і відсторонено ставиться до політичного життя.

3) активістський тип:

- людина добре орієнтується у політичній системі, має уявлення про повноваження органів державної влади, діяльність політичних партій та громадських об'єднань тощо;
- прагне впливати на політику країни за допомогою легітимних інструментів (вибори, референдуми, громадські обговорення, страйки і демонстрації тощо);
- активно та свідомо бере участь у політичному житті суспільства.

Серед *компонентів політичної культури особистості* виділяємо:

- 1. Пізнавальний** – уявлення про політичну систему суспільства та її можливе різноманіття (політичні режими, політичні інститути, система органів державної влади, механізми та інструменти прийняття рішень і т.д.).
- 2. Оціночний** – критерії, за допомогою яких особистість формує особисту оцінку політичних подій та реалій.
- 3. Емоційний** – емоційне ставлення особистості до подій і реалій політичного життя та до участі в них (прийняття або неприйняття, симпатія чи антипатія, ентузіазм або розчарування і ін.).
- 4. Поведінковий** – дії, які здійснює особистість як учасник політичного життя:
  - форми і ступінь участі у політичному житті;
  - форми і рівень взаємодії із політичними інститутами;
  - форми і рівень взаємодії з інститутами громадянського суспільства;
  - тип електоральної (лат. Elector – вибирає) поведінки.

Даний компонент тісно пов'язаний з усіма іншими компонентами, так як є їх проявом у вигляді діяльності.

У формуванні політичної культури беруть участь держава та її установи й організації, громадські організації та у першу чергу політичні партії. Саме партії закладають ідеологічні основи політичного мислення і поведінки, формують тип ставлення громадян до політичних об'єднань і партійної системи. Беруть участь у створенні політичної культури і церковні організації. Особливо велика їх роль у країнах, де більшість громадян - віруючі. За останнє сторіччя істотно зросла роль засобів масової інформації. Саме вони формують багато переконань і стереотипів, що визначають політичну свідомість і поведінку. Беруть участь у формуванні політичної культури і громадські об'єднання (наприклад, етнічні, професійні, академічні) та армія. У багатьох країнах із традиційно сильною і впливовою армією саме цей інститут є джерелом таких спроектованих на суспільство орієнтацій, як єдиноначальність, дія «по команді», акцент на використанні силових методів у вирішенні зовнішньо-політичних та соціально-політичних питань тощо.

На особистісному рівні безпосередній прояв культури у політиці знаходить своє вираження у політичній обізнаності, яка передбачає наявність у особистості чіткої політичної позиції, політичних і юридичних знань, моральних переконань, ідеологічних принципів тощо. Політично культурна особистість – це особистість, вільна від догматизму, упередженої думки, забобонів, яка має визначені політичні цінності та політичні установки.

1.4. Формування та розвиток політичної культури в українському суспільстві

Визначальна риса української політичної культури, яка прослідковується протягом усіх років незалежності України – недовіра до влади та діяльності державних інституцій. Це проявляється також і у відношенні громадян до норм законодавства – так званий правовий нігілізм.

Ці тенденції формують політичну свідомість громадян, яка полягає у протиставленні себе до діючої влади та державних інституцій.

Дослідження, проведене *соціологічною службою Центру Разумкова з 13 по 17 лютого 2020 року*, демонструє, що найбільший відсоток довіри серед державних та суспільних інститутів найчастіше висловлюється до Збройних Сил України (69 % опитаних), Державної служби з надзвичайних ситуацій (65 %), Церкви (62,5 %), Державної прикордонної служби (60 %), волонтерських організацій (60 %), Національної гвардії України (60 %), ЗМІ України (52,5 %), Президента України (51,5 %), добровольчих батальйонів (51 %).

Недовіра найчастіше висловлюється ЗМІ Росії (не довіряють їм 82 % опитаних), державному апарату (чиновникам) (77 %), судовій системі загалом (76 %), комерційним

РОЗДІЛ I.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.4. Формування та розвиток політичної культури в українському суспільстві

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.4. Формування та розвиток політичної культури в українському суспільстві

банкам (71,5 %), місцевим судам (71 %), політичним партіям (70 %), Верховній Раді України (65 %), профспілкам (51%).

Крім того, ще однією рисою політичної культури українців є достатньо низький рівень політичної дисципліни та політичної організованості. Зокрема це підтверджується не високим відсотком участі громадян у виборах.

Наприклад, явка на **позачергових виборах до Верховної ради** у 2019 році була найнижчою за всю історію парламентських виборів та склала лише 49,8 %. При цьому найактивнішими українці були у першому турі парламентських виборів у 1994 році, коли явка становила 75,6 %.

Таблиця 1. Явка громадян України на парламентських виборах (1994-2019 рр.)¹

Разом з тим, останніми роками українці демонструють зростання рівня соціальної солідарності та політичної організованості під час великих і масових політичних підйомів (події 2004 та 2013-2014 років). Але зазвичай після таких підйомів спостерігається спад політичної активності громадян.

Також для масової політичної свідомості в Україні характерною є невизначеність політичних цінностей та політичних установок, їх поєднання. Абсолютна більшість українців не довіряють політичним партіям, але при цьому на виборах вони голосують за конкретні політичні партії. При всій загальній недовірі до партій більшість українців мають відносно стійкі партійні уподобання. Так само громадяни не довіряють Верховній Раді, яку ж самі і обирають. Причому починають не довіряти майже одразу після виборів. Чимало українців у своїх політичних уподобаннях поєднують підтримку європейської та євроатлантичної інтеграції України та схильність до взаємовідносин з Росією. І таких прикладів амбівалентності достатньо багато.

Характерною рисою масової політичної свідомості українців є персоналізоване сприйняття політики. На парла-

¹ Явка на виборах до Ради виявилася найнижчою в історії (понеділок 22 липня 2019). РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/vka-vyborah-radu-okazalas-samoy-nizkoy-istorii-1563758532.html>

ментських виборах більшість українців голосують не стільки за ідеології чи партійні програми, скільки за конкретного політичного лідера, відповідно і за партію, яку він очолює.

Критичне ставлення до зовнішніх владних інституцій сформувало і таку рису політичної культури як **відторгнення авторитарних форм влади**, що є притаманним для більшості наших співгромадян.

За даними дослідження Центру Разумкова у вересні 2017 р. 56,3 % українців вважають демократію найбільш бажаним типом устрою для своєї країни. Негативне ставлення більшості громадян України до авторитаризму підтверджується і політичною практикою, зокрема двома революціями (у 2004 р. та 2013-2014 рр.).

Крім того, як зазначають соціологи у своїх дослідженнях останніх років, аналіз уподобань засвідчує зростання частки прихильників парламентсько-президентської моделі управління.

У політичній поведінці українців домінує емоційне ставлення, а не раціональний вибір. Настрої панують над інтересами. Завищені (часто не виправдані) очікування, які виникають внаслідок перемоги на президентських та парламентських виборах, або після революцій конкретних політичних партій та політиків, достатньо швидко змінюються розчаруванням. Це, в свою чергу, призводить до постійних політичних коливань та підвищеної політичної мінливості.

Говорячи про особливості політичної культури, масової політичної свідомості українців, треба розуміти, що у політичних переконаннях, установках, особливостях масової політичної свідомості представників окремих соціальних груп або регіонів, різних поколінь ми можемо побачити не просто помітні відмінності, а й – суттєві розриви. Наприклад, найбільш активна електоральна група це – пенсіонери, а молодь, навпаки, дуже аполітична. Хоча політична практика свідчить, що коли молодь дорослішає, рівень її політичних проявів, зокрема участь у виборах, все ж таки зростає. Крім того, саме молодь стала рушієм усіх українських революцій (Революції на граніті, Помаранчевої революції та Революції гідності).

Хоча саме молоді люди відігравали вирішальну роль у всіх протестних акціях, але майже не долучилися до після-протестних подій (розбудови державних інституцій та формування політики) і на початку 90-х років, і після Помаранчевої революції. Це призвело до неможливості з їхнього боку впливати на внутрішні політичні процеси.

Після Революції гідності ситуація змінилася: до влади прийшло чимало молоді з громадського сектору. Вибори 2019 року закріпили цю тенденцію: кількість молодих людей у парламенті та органах державної влади безпрецедентно зросла. На сьогодні Президент України, склад парламенту та уряду є наймолодшими за всю історію незалежності України.

Разом з тим, варто зауважити, що в українців досить слаб-

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.4. Формування та розвиток політичної культури в українському суспільстві

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.5. Поняття і функції політичної освіти

ДЛЯ

ко проявляється культура політичної участі, і, навпаки, набагато більш поширена практика вуличних протестів. Однак, хоча на майданах може перемагати революційна меншість, на виборах домінує консервативна більшість. І у постреволюційний період це призводить до значних політичних розчарувань.

Внаслідок розчарування і недовіри до політиків у більшості громадян виникає тенденція відчуження від політики. За даними вже згаданого опитування Центру Разумкова лише 5 % громадян України дуже цікавляться політикою. Згідно з дослідженням, 60,3 % респондентів не надто цікавляться політикою (43,1 %), або не цікавляться нею зовсім (17,2 %). Лише 32,7 % відповіли, що скоріше цікавляться нею. Крім того, всього 24 % молоді, віком від 18 до 29 років виявляє інтерес до політики.

Це загальні і достатньо усталені риси політичної культури, але в останні роки ми бачимо тенденції до змін у політичних установках та настроях наших співгромадян.

1.5. Поняття і функції політичної освіти

У сучасних демократичних державах діяльність політичних інститутів ґрунтується на визнанні основних гуманістичних цінностей, насамперед свободи і гідності кожної особистості, її природних, невідчужених прав. Саме політична освіта допомагає кожному громадянину сформувати його політичну культуру, правильне усвідомлення існуючого суспільного і політичного ладу, своє місце і роль у державі, розуміння та дотримання своїх прав та обов'язків.

Головна **мета політичної освіти** – навчити людину об'єктивно орієнтуватися та оцінювати соціально-політичну ситуацію, вміти представляти і захищати свої інтереси, поважаючи інтереси і права інших людей, колективно вирішувати загальні проблеми. Політична освіта спрямована на формування у громадян поваги до демократичного порядку державних і суспільних інститутів, які забезпечують його, тому без чітко визначеного політичного порядку свобода окремої особистості не може бути дотриманою.

Політична освіта та виховання громадян є інструментом підвищення їх політичної активності та формування політичної культури. Для досягнення відповідного рівня цієї активності необхідне світосприйняття, сформоване згідно з принципами демократії, національної ідеї, а також особиста зацікавленість громадянина у розвитку країни, його активна участь у суспільно-політичному житті.

Реалізація політичної освіти неможлива без вивчення стану політичних свобод як єдиного цілого і комплексного демократичного процесу сучасної України, так і країн розвиненої демократії. Можна однозначно стверджувати, що людська свобода є єдиним універсальним індикатором визначення стану, рівня, розвитку і передусім ефективності функціонування всієї системи суспільно-політичних відно-

син, влади, дії політичних інститутів, різного рівня норм, законів, функціональної придатності політичної системи, громадянських основ буття.

Політична освіта може дати громадянину розуміння векторів розвитку країни і його місця у їх досягненні, допомогти людині усвідомити цінність громадянської ідентичності.

Метою політичної освіти є формування й поширення знань про те, що є спільним для усіх членів суспільства у їхньому розумінні справедливості, порядку, свободи, рівності, участі тощо. Політична освіта має виконувати функцію трансляції оптимальних способів суспільної взаємодії, використовуючи світові здобутки та зберігаючи автентичні традиції національної культури.

Важливим завданням політичної освіти є підвищення громадянської компетентності і відповідальності. Використовуючи різні форми політичної освіти необхідно формувати фундаментальні цінності й принципи демократії, мотивувати до участі у розв'язанні значущих суспільно-політичних проблем. Емоційний компонент політичної освіти зводиться до формування певного ставлення до політичних об'єктів та явищ і пов'язаний із формуванням емоційних преференцій людей у політичній сфері.

У контексті європейської інтеграції основним завданням політичної освіти є утвердження фундаментальних цінностей держави сталої демократії: парламентаризму, прав людини, свободи пересування, участі в управлінні державою, рівних прав та можливостей тощо.

Політична освіта передбачає формування у людини вміння орієнтуватися у складному і суперечливому сучасному світі, представляти і захищати свої інтереси, поважаючи інтереси і права інших людей, спільно з іншими розв'язувати загальні проблеми.

Політична освіта – це практика систематичного поширення і засвоєння громадянами знань про їхні права, свободи та механізми їх здійснення, про шляхи розв'язання проблем суспільного життя, політичну систему й інститути публічного урядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них, що має наслідком компетентну участь громадян у суспільному житті.

Компоненти політичної освіти:

- заклади освіти (школи, заклади вищої освіти), діяльність яких передбачає навчання й виховання громадян (громадянську освіту);
- політичне інформування, спрямоване на пересічних громадян і покликане надати їм необхідні знання про існуючі соціально-політичні процеси, проблеми та способи їх розв'язання, зацікавленість у суспільно-політичному житті суспільства та спонукати до активної участі в усіх зазначених процесах;
- навчання тих, хто здійснює професійне формування та реалізацію політики у всіх суспільно-політичних сферах життєдіяльності суспільства – політи-

РОЗДІЛ І.

**ПОЛІТИЧНА
КУЛЬТУРА ТА
ПОЛІТИЧНА
ОСВІТА**

**1.5. Поняття і функції
політичної освіти**

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.5. Поняття і функції політичної освіти

ки, державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, депутати (у цьому разі йдеться про політичну просвіту та її різновид – політичне навчання);

- академічне навчання, яке здійснюється у закладах вищої освіти і спрямоване на підготовку фахівців у галузі політичної науки та її викладання.

Споживачами політичної освіти, тими, для кого вона здійснюється у суспільстві, є:

- громадяни різних вікових категорій та соціальних груп, які потребують політичних компетенцій для участі у житті громади, діяльності неурядових організацій, реалізації своїх прав та обов'язків;
- політики, партійні активісти, громадські діячі, які демонструють прагнення впливати на політичні процеси, формувати законодавчі норми, визначати норми суспільного життя тощо;
- державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування – посадові особи, які безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- працівники правоохоронних органів, діяльність яких спрямована на забезпечення **законності і правопорядку**, захисту прав та інтересів громадян, соціальних груп, суспільства і держави, попередження, припинення правопорушень, застосування державного примусу або заходів громадського впливу до осіб, які порушили закон та правопорядок;
- військовослужбовці, які проходять дійсну військову службу у складі Збройних сил України та інших військ і виконують конституційний обов'язок щодо захисту Батьківщини;
- науковці, що здійснюють науково-дослідний пошук у галузі «політологія», «публічне управління та адміністрування» тощо.

Політична освіта – це своєрідний networking для представників різних соціальних, етнічних, вікових груп (тощо), громадськості; школа, де людей навчають жити спільно, громадою, вирішуючи соціально значущі питання.

Політична освіта покликана сприяти:

- поширенню правила, відповідно до якого будь-яку суспільну проблему належить розв'язувати лише шляхом взаємної згоди й поваги до інтересів усіх, а не через домінування інтересів окремих осіб;
- формуванню звички до діалогу, як сутнісної складової демократичної політичної культури;
- укоріненню цінностей відкритого й справедливого суспільства, поваги до принципів і правил суспільного життя;
- підвищенню політичної відповідальності громадсь-

ких і державних діячів.

Головне завдання політичної освіти – домогтися і підтримувати у людей відчуття ідентичності, усвідомлення і прийняття власних прав, готовність до їх практичного, відповідального здійснення.

Завдання політичної освіти обумовлюються вимогами демократичного суспільства до формування політичної культури, а саме:

- політична освіта має стосуватися усіх верств населення, в тому числі, пересічних громадян, політичних діячів, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування; бути спрямованою на реалізацію відповідних потреб всього населення чи його окремих соціально-демографічних груп;
- уся освітня система має відповідати духу, потребам і цілям демократичного суспільства та бути зорієнтованою на формування активної, автономної, незалежної, уповноваженої, непатерналістської особистості, яка відчуває себе самодостатньою цінністю і сприймається як така суспільством;
- в усіх її проявах політична освіта має бути спрямована на підвищення громадянської компетентності й відповідальності особи, сприяти розумінню, сприйняттю та поширенню у суспільстві фундаментальних цінностей і принципів демократії.

Політична освіта має бути зорієнтована на формування політичних уявлень громадян, набуття ними відповідного досвіду політичної активності і вкорінення системи політичних ставлень та цінностей особистості.

Система політичних ставлень включає:

а) **ставлення до самого себе** (ідентифікація себе як суб'єкта політичної взаємодії, спроможного здійснити самостійний політичний вибір, готового нести відповідальність за свій вибір і його наслідки; законослухняного громадянина, здатного обстоювати власні права);

б) **ставлення до інших людей** (терпимість, повага до політичних прав і свобод інших, готовність до спільного вирішення політичних проблем, довіра і налаштованість на співробітництво, аргументований скептицизм, підтримка інших, політична відповідальність, прагнення зрозуміти мотиви вчинків і очікування інших);

в) **ставлення громадянина до політичної системи** (патріотизм як позитивне сприйняття своєї країни; лояльна налаштованість на фундаментальні цінності й конституційні принципи суспільства; дії, спрямовані на підвищення ефективності демократичних установ; інтерес до громадських справ; соціальна довіра і поширення правдивої інформації; вимогливість до пропозицій щодо перевлаштування суспільного життя);

г) **ставлення до інститутів державної влади** (громадський контроль за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування; критична оцінка рішень і

РОЗДІЛ І.

**ПОЛІТИЧНА
КУЛЬТУРА ТА
ПОЛІТИЧНА
ОСВІТА**

**1.5. Поняття і функції
політичної освіти**

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.5. Поняття і функції політичної освіти

ДЛЯ

дій уряду; реалізація права на політичний протест; готовність брати участь у процесі прийняття рішень на державному та місцевому рівні);

д) *ставлення до світового геополітичного простору* (розуміння сучасного співвідношення глобальних та національних суспільно-політичних та економічних інтересів; ставлення до міжнародних інститутів і цінностей; розуміння розмаїтості нинішнього світу; зацікавленість у збереженні миру й безпеки, стійкому розвитку та розширенню контактів між людьми тощо).

Зміст демократичної політичної освіти будується на базових принципах демократії таких, як «законослухняність», «відповідальність», «політична активність», «ставлення до влади», «індивідуальна свобода», «толерантність».

Про сутність цих принципів та їх практичну реалізацію у контексті формування політичної освіти мова буде йти в наступному розділі «Демократичні цінності, як основа розбудови політичної освіти».

Суб'єктами політичної освіти є установи й організації, мета діяльності яких – надання освітніх послуг.

У здійсненні демократичної політичної освіти значну роль покликані відігравати, зокрема, освітні заклади, тренінгові організації, засоби масової інформації, соціальні мережі, громадські (неурядові) організації, політичні партії тощо.

Реалізація процесу формування громадянської культури через систему освіти, а саме: навчально-виховні та культурно-освітні заклади, наукові, науково-методичні і методичні установи, науково-виробничі підприємства, державні і місцеві органи управління освітою та самоврядування в галузі освіти, надає йому цілеспрямованої, методично вивіреної форми, дозволяє ефективно мобілізувати наявні ресурси й чинники.

Формування політичної освіти через систему освіти надає цьому процесу цілеспрямованості, методичної виваженості, дозволяє ефективно мобілізувати необхідні ресурси.

Роль неурядових організацій полягає у сприянні практичному засвоєнню громадянами знань, ідеалів і практичного досвіду участі в конкретних справах. Діяльність «третього сектора» тісно пов'язана з політичною системою суспільства та відіграє важливу роль у становленні демократії, захисті прав і свобод громадян.

Зокрема, *громадські організації здійснюють свою діяльність на демократичних засадах для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів*. Головні цілі та завдання їх діяльності полягають у:

- задоволенні і захисті законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів громадськості; сприянні реалізації громадських ініціатив шляхом усебічної підтримки професійних та громадських починань;

- залученні найширших верств громадянської до розбудови відкритого громадянського суспільства в Україні; розробці та реалізації громадських програм своїми силами, а також у співпраці з державними та іншими організаціями;
- допомозі іншим громадським організаціям у становленні та розвитку їхніх структур, інформаційній та початковій підтримці, наданні різноманітних послуг організаціям;
- участі у програмах іноземних та міжнародних громадських (неурядових) організацій, у проведенні міжнародних заходів відповідно до чинного законодавства України;
- організації та виданні нових газет, журналів, самостійному здійсненні інших видів інформаційної діяльності або спільно з іншими організаціями на некомерційній основі;
- формуванні еліти, сприянні розвитку громадянської свідомості.

У зв'язку з цим, *діяльність громадських об'єднань активно сприяє процесам політичної демократизації, набуттю державою ознак правової, відстоюючи матеріальну і духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей.*

Важливими суб'єктами політичної освіти є *політичні партії*. Поширення й пропагування партіями власних програм, ідеологій та виборчих платформ може бути розцінене як різновид політичної освіти. При дотриманні рівноправності усіх політичних сил у пропагуванні своїх ідей і поглядів, кожна політична партія має прагнути до формування вищої політичної свідомості співвітчизників. Цим самим партія демонструє свою прихильність демократичним цінностям, готовність сприяти їх запровадженню.

Ефективно функціонуюча партійна система суспільства спроможна ефективно сприяти формуванню і вираженню політичної волі громадян, задоволенню їхніх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів та дозволить вирішити ключове завдання вдосконалення політичної системи – утвердження в країні ефективної, політично відповідальної і демократичної влади.

Потужним чином сприяє досягненню цілей політичної освіти *діяльність засобів масової інформації*. Конституційно закріплена свобода слова, скасування цензури дають можливість журналістам вільно висловлювати свою точку зору та доносити її до населення. Таким чином медіа створюють у політичній свідомості суспільства образи, які в подальшому закріплюються у політичній культурі.

У сучасному світі *соціальні мережі* істотно впливають на політичні процеси, розвиваючи індивідуальну обізнаність і відіграючи істотну роль у формуванні політичної освіти

РОЗДІЛ I.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.5. Поняття і функції політичної освіти

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.6. Політична освіта державних службовців

особистості.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології підтримують і розвивають демократичні процеси навіть у умовах авторитарних систем, надаючи громадянам можливість більш ефективно стежити за діями своїх урядів, ніж уряди можуть стежити за діями громадян. Сучасні науковці прогнозують те, що в міру розвитку інформаційно-комунікаційних технологій сучасне суспільство перейде від представницької демократії до демократії співучасті, у рамках якої найважливіші рішення, що стосуються життя громадян, прийматимуться в інтерактивному режимі шляхом залучення до обговорення і прийняття рішень широких верств населення, які комунікують між собою і з владою з різних питань.

У майбутньому саме на Інтернет покладають велику надію, як на механізм скорочення дистанції між владою і суспільством та середовище вільного поширення інформації, прямого спілкування людей та можливість формувати навколо теми або проблеми групу однодумців і отримувати швидкий зв'язок для моніторингу ситуації.

1.6. Політична освіта державних службовців

Політичні знання і навички є професійно необхідними державним службовцям, які, поряд із загальновизнаними знаннями щодо функціонування системи державного управління, повинні володіти політичними знаннями, досвідом взаємодії і узгодження політичних та державних інтересів і розумінням системи врахування потреб кожного громадянина при формуванні та реалізації державної політики.

Зовнішньополітичний та соціально-економічний вектор розвитку України передбачає формування у державних службовців загальновизнаних у світі моральних орієнтирів, зміну ціннісних орієнтацій, які сприяють формуванню у державних службовців, особливо вперше призначених, поваги до своєї історії, країни, народу, культури та традицій, державних символів.

В основі формування засад політичної освіти державних службовців мають бути покладені принципи державної служби, встановлені Законом України «Про державну службу», як такі, що найбільш повно відповідають сучасним вимогам суспільства та враховують досвід функціонування системи державної служби європейських країн.

Серед принципів державної служби, закріплених у Законі слід назвати такі:

- верховенство права;
- законність;
- професіоналізм;
- патріотизм;
- добросовісність;
- ефективність;
- забезпечення рівного доступу до державної служби;

- політична неупередженість;
- прозорість;
- стабільність.

Розкриття змісту цих принципів, як основоположних понять про організацію та функціонування державної служби, дає можливість зрозуміти, що саме має бути закладено у зміст політичної освіти державних службовців.

Відповідно до ст. 8 Конституції України визнається і діє **принцип верховенства права**. Даний принцип вказує на честь і повагу до демократичних принципів. Державні службовці мають дотримуватися букви і духу закону. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства.

Принцип законності передбачає обов'язковість дотримання та виконання вимог Конституції України та її законів. Згідно із Конституцією України органи державної влади та посадові особи, рівно як і органи місцевого самоврядування, громадяни та їх об'єднання, зобов'язані дотримуватися Конституції та законів України. Стосовно організації та функціонування державної служби цей принцип містить наступні вимоги:

- верховенство закону та безпосередню дію конституційно закріплених прав і свобод людини та громадянина;
- здійснення усіх владних повноважень виключно на основі законів і відповідних підзаконних нормативних актів;
- особлива відповідальність органів державної влади та державних службовців за забезпечення законності, прав і свобод громадян, гарантій від необґрунтованого притягнення їх до відповідальності або незаконного позбавлення тих чи інших благ;
- рішуче припинення різних порушень закону;
- немінуча відповідальність за скоєні злочини та інші правопорушення.

Професіоналізм державних службовців передбачає насамперед наявність вищої освіти (кваліфікації спеціаліста чи магістра) за спеціальністю, що є відповідною керованій сфері. Державні службовці мають також отримати певну професійну підготовку в галузі державного управління, державної служби, конституційного, адміністративного та інших галузей права, економіки.

Професіоналізм державних службовців полягає в тому, що державний службовець виконує свої обов'язки на про-

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.6. Політична освіта державних службовців

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.6. Політична освіта державних службовців

фесійній основі, тобто виконує основну роботу, за що отримує заробітну плату з державних коштів. Оскільки функціональні обов'язки посад державних службовців мають певну фахову спрямованість, то державний службовець повинен мати вищу освіту за спеціальністю, відповідною вимогам професійно-кваліфікаційної характеристики. Професіоналізм державного службовця покликаний забезпечити якісне виконання посадових обов'язків, стабільність державної служби, постійну готовність до підготовки та реалізації рішень із складних завдань, можливість підвищення своєї кваліфікації тощо.

Професіоналізм державних службовців можна розглядати як у широкому, так і у вузькому розумінні. У першому випадку йдеться про необхідність здобуття вищої освіти з кваліфікацією спеціаліста чи магістра, що дасть змогу виконувати не тільки фахові функції, але й загальні функції управління. У другому випадку передбачається якісне виконання спеціальних завдань і функцій, що характерні для конкретного виду державної управлінської діяльності, галузі чи сфери управління.

Патріотизм – суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та проявляється у певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до своєї Батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, яке закріплювалося століттями та тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витоки, власна внутрішня структура, що у процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом.

Також патріотизм це певне моральне ставлення й оцінка особистістю елементів вітчизни. У конкретно-історичному розгляді, з'явившись внаслідок розвитку людського суспільства, соціально-моральне у своїй основі патріотичне почуття набувається особистістю не через біологічну спадковість, а неодмінно під впливом соціального середовища, виховання (соціалізації) у широкому розумінні слова.

Ще одним принципом державної служби є **принцип доброчесності**. Характеризуючи доброчесну поведінку державного службовця, варто оцінювати її за багатьма параметрами (наприклад, чесність, прозорість, підзвітність, відданість справі тощо). Під принципом доброчесності слід розуміти спрямованість дій державного службовця виключно на захист публічного інтересу та відмова державного службовця від превалювання приватних інтересів при здійсненні наданих йому повноважень. Цей принцип є одним із головних стримуючих факторів конфліктів інтересів та покликаний унеможливити прояви корупції на державній службі.

Одним зі свідчень наближення інституту державної служби до стандартів Європейського Союзу є імплементація європейських принципів державного управління в тексті За-

кону України «Про державну службу». Одним з таких принципів є **принцип ефективності**, який полягає у підтриманні найкращого співвідношення між задіяними ресурсами та отриманими результатами. Ефективність покликана забезпечити успішне вирішення суспільних проблем та досягнення цілей державного управління. Ефективність передбачає аналіз і оцінку існуючої державної політики, а також перевірку того, наскільки добре вона втілюється державними службовцями та системою державної служби в цілому. Слід зазначити про можливість існування конфлікту між принципами ефективності та верховенства права, оскільки в деяких випадках дотримання затверджених процедур може не узгоджуватись з економним використанням ресурсів і негативно впливати на співвідношення між витратами та результатами.

Принцип забезпечення рівного доступу до державної служби закріплений у ст. 38 Конституції, в якій передбачено, що «громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби». Цей принцип передбачає, що мають забезпечуватись рівні можливості та однаковий порядок дотримання процедур для всіх кандидатів при проведенні конкурсу, просуванні по службі, оплаті праці тощо. Проте з цього правила є ряд винятків, пов'язаних із наявністю українського громадянства, необхідністю володіння державною мовою, досягненням певного віку тощо. Такі обмеження зумовлені специфікою виконуваних державними службовцями завдань, функцій держави та службових повноважень для забезпечення високого морального обличчя державного службовця та свободи його діяльності у межах службових повноважень.

Політична неупередженість – це об'єктивне і неупереджене виконання законних наказів і доручень осіб, які займають у визначений Конституцією та законами України спосіб політичні посади, незалежно від їх партійної належності та особистих переконань.

Принцип політичної неупередженості пов'язаний із політичною нейтральністю державного службовця, тобто утримання державного службовця від публічної демонстрації свого ставлення до політичних партій та об'єднань громадян, власних політичних поглядів та недопущення їх впливу на його професійну діяльність.

Прозорість діяльності як принцип передбачає:

- систематичне надання державним службовцем фізичним та юридичним особам з власної ініціативи та на їх вимогу у термін, встановлений законодавством, інформації, що належить до сфери компетенції відповідного органу державної влади і обмежень для розголошення якої не встановлено законами України;
- утримання державного службовця від спроб приховати від суспільства, фізичних та юридичних осіб будь-яку відому йому інформацію, обмежень для розголошення якої не встановлено законами України.

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.6. Політична освіта державних службовців

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.6. Політична освіта державних службовців

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про інформацію» усі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Цей принцип означає, що державна служба має здійснюватися відкрито, ефективно, справедливо і чесно. Прозорість державної служби є невід'ємною характеристикою здійснення державної влади на засадах реальної демократії, оскільки саме прояви прозорості діяльності державної служби справляють реальний, об'єктивний та дієвий вплив суспільства на органи державного управління передусім через громадські об'єднання та організації. Так, діалог державної служби та суспільства, у тому числі суспільно-політичних об'єднань, неурядових організацій, засобів масової інформації передбачає систематичне інформування державними органами громадян про свою діяльність, а також розвиток контактів з населенням та прийняття на їх основі взаємно допустимих рішень.

Аби реалізувати принцип прозорості діяльності, необхідно повною мірою використати потенціал друкованих та електронних засобів масової інформації, які здатні забезпечити ефективний інтерактивний зв'язок між державними органами і населенням, донести потреби й думки соціальних груп до державних органів усіх рівнів. На реалізацію принципу прозорості покладаються надії як на дієвий захід боротьби з такими негативними явищами у державному управлінні, як бюрократизм і корупція.

Принцип стабільності державної служби тісно пов'язаний з іншими принципами і є одним із головних гарантів єдності державної служби, її цілісності та соціальної значимості. Стабільність державної служби зумовлюється:

- визначенням єдиної державної кадрової політики;
- законодавчим визначенням типів і видів державної служби, видів державних службовців і державних посад;
- удосконаленням законодавства про державну службу;
- чітким розмежуванням політичних та адміністративних посад;
- своєчасністю вирішення питань заміщення вакантних посад особами з відповідною професійною підготовкою;
- незмінністю заступників керівників державного органу та керівників структурних підрозділів державного органу у разі зміни керівника цього органу та ін.

Політична освіта державних службовців, враховуючи стан політичної культури громадян України, має бути спрямована на формування у них культури законослухняності, компетентної і відповідальної взаємодії та співпраці з грома-

дянами, практичних навичок у розв'язанні суспільних проблем, ухваленні суспільних рішень. Так само важливо для державних службовців, навчати тому, як зберігати власну автономію у стосунках з іншими людьми та державою, ефективно захищати власні інтереси, як відчувати і захищати власну свободу. У сучасному багатоманітному світі культура толерантності вже не просто ознака хороших манер і виховання, а й необхідна умова виживання й збереження стабільності у суспільстві.

Очікуваним результатом впровадження політичної освіти серед державних службовців має стати працівник, який володіє певним набором компетентностей, зокрема:

- розуміти сутність влади та політичного життя, політичних відносин і процесів, суб'єктів та об'єктів політики і влади, політичних засад прав людини і громадянина;
- працювати в умовах політичного плюралізму, дотримуватися принципів свободи, рівності, справедливості, толерантності;
- уміти правильно аналізувати та оцінювати політичні явища для самостійного аналізу суспільно-політичних явищ при здійсненні професійної та громадської діяльності;
- орієнтуватися у міжнародних політичних обставинах, геополітичних проблемах, місці та ролі України на міжнародній арені;
- формувати й відстоювати власну політичну позицію, чітко розуміти свій громадянський обов'язок та свої права;
- уміти вибирати правильні та усвідомлювані моделі поведінки у професійній діяльності та особистому житті.

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

1.6. Політична освіта державних службовців

РОЗДІЛ І.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНА ОСВІТА

Список використаних джерел:

1. Политическая культура. Энциклопедия Экономиста. Политология. URL: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/politicheskaya-kultura.html>
2. Константинова Анастасия. Политическая культура общества. Веб-сайт. URL: <https://sites.google.com/site/konstantinovaanastasia01/politiceskaa-kultura-obsestva>
3. Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020 р. соціологія). Разумков Центр: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/hfRbQwV>
4. Явка на виборах до Ради виявилася найнижчою в історії. РБК-Україна: веб-сайт. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/vka-vyborah-radu-okazalas-samoy-nizkoy-istorii-1563758532.html>
5. 60% українців не цікавляться політикою – опитування // Українська правда. Інтернет-видання. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/12/14/7165509/>
6. Фесенко Володимир. Особливості та тенденції розвитку політичної культури в українському суспільстві (24 березня 2018) // Українська правда. Блоги: веб-сайт. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/fesenko/5ab61e2b1e0ad/>
7. Концепція політичної освіти в Україні. (Концепцію створено Інститутом громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська Академія» за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні). Konrad-Adenauer-Stiftung. Веб-сайт. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=5b88aeec-0bb2-3df3-38ec-c3ba235b64af&groupId=252038
8. Політична освіта в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Лабораторія законодавчих ініціатив. Веб-сайт. URL: <https://parlament.org.ua/2005/04/07/political-education-problems-prospects/>
9. Володенков С. В. Теория коммуникации Х. А. Инниса и современные информационнокоммуникационные технологии: политологический анализ // Социально-политические науки. 2011. №1. С.166–167.
10. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997-2018 роки) 3. Основи конституційного ладу. Загальні принципи 3.4. Верховенство права. Конституційний Суд України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>
11. Європейські принципи державного управління / Пер. з англ. О. Ю. Куденкової. К: Вид-во УАДУ, 2000. 52 с.

РОЗДІЛ II. **ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ** **ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ**

- 2.1. Засадничі принципи демократичної моделі управління
- 2.2. Система демократичних цінностей в Конституції України
- 2.3. Е-демократія
- 2.4. Український досвід впровадження е-демократії

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.1. Зasadничі принципи демократичної моделі управління

Розділ II ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.1. Зasadничі принципи демократичної моделі управління

Держави переходять до демократичної моделі управління у різний спосіб, але тільки тоді, коли суспільство готове прийняти такий режим. Такий перехід передбачає:

- намагання розвинути політичні інститути демократії,
- формування лідерів нового типу, які очолюють органи державної влади,
- формування громадянського суспільства,
- становлення інститутів інформаційної демократії тощо.

Традиції первісної демократії значно вплинули на появу перших класичних демократичних держав у Древній Греції і Римі. У працях мислителів Стародавньої Греції вперше з'являється поняття «демократія», (у перекладі з грецької demos – народ, cratos – влада, буквально: влада народу).

Характерною рисою демократії є її еволюція. Так, кожному історичному типові держави, кожній суспільно-економічній формації відповідала своя форма демократії.

У рабовласницькій демократії (Афіни, Республіка Рим) раби автоматично виключалися з усієї системи громадських відносин. Тільки вільні громадяни користувалися правом обирати державних чиновників, брати участь у народних зборах, володіти майном тощо.

За феодалізму елементи демократії почали зароджуватися у формі представницьких установ, що обмежували абсолютну владу монархів (парламент в Англії, Генеральні штати у Франції, кортеси в Іспанії, Державна Дума в Росії, Військова рада в Запорізькій Січі).

Величезний прогрес у розвитку демократії започаткували утвердження капіталізму й перемога буржуазних революцій. Завдяки ліквідації кріпацтва і скасування феодальних привілеїв сформувався цілий комплекс демократичних інститутів і процедур, більшістю з яких користуються і нині.

Відомий вислів Авраама Лінкольна (1863) характеризує демократію як «владу народу, створену народом та для народу». Ці три означення можна розглядати так:

- **«Влада народу».** Влада йде від народу: народ – це верховна влада, що здійснює або надає повноваження, і той, хто наділений частиною повноважень, несе відповідальність за народ;
- **«Створена народом».** Влада здійснюється або через вибраних представників, або безпосередньо громадянами.
- **«Для народу».** Влада здійснюється, щоб служити інтересам народу, тобто задля суспільної користі.

Отже, **демократія** – це форма державно-політично-го устрою суспільства, яка ґрунтується на визнанні народу джерелом і носієм влади, на прагненні забезпечити справедливість, рівність, добробут усіх людей, що населяють певну державу.

У зв'язку з цим, народовладдя (представницька демократія) – це і є, насамперед, здійснення влади безпосередньо народом чи від його імені та в його інтересах спеціально уповноваженими на це органами державної влади. Більше того, саме народ через демократичні процедури делегує державі і її органам частку своєї суверенної влади, добровільно обмежуючи власну свободу. У демократичному суспільстві влада для держави і її органів є обов'язком, а не правом, і вони у своїй діяльності зобов'язані керуватися спеціальним принципом, сутність якого передбачає: «дозволено лише те, що прямо передбачено законом».

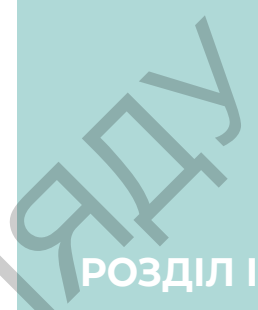
Демократія базується на **основоположних принципах**, які, як правило, стають частиною конституції чи білєю про права. Розглянемо більш детально зміст цих принципів.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА. Передбачає вимогу дотримання і виконання законів та здійснення усіх державних владних функцій винятково на основі законів при суворому дотриманні посадовими особами прав громадян і гарантій від необґрунтованого притягування їх до відповідальності або незаконного позбавлення тих чи інших благ. У демократичних країнах люди можуть бути впевнені, що закони застосовуються у справедливий, рівний і послідовний спосіб.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ. У демократичному суспільстві обрані та призначені посадові особи повинні бути відповідальними за свої дії перед народом. Вони повинні приймати рішення та виконувати свої обов'язки у відповідності з волею та бажаннями народу, а не тільки своїх прибічників чи самих себе. Посадові особи повинні притягатися до відповідальності за свої незаконні рішення та дії.

РІВНІСТЬ. Демократичні суспільства надають особливого значення принципу, що всі люди рівні. Рівність означає, що всі особи оцінюються як рівні, мають рівні можливості та не можуть бути дискриміновані за расовою ознакою, релігійною чи етнічною належністю, гендерною чи сексуальною орієнтацією. У демократичних державах особи та їх групи зберігають своє право мати різні культури, індивідуальності, мови та вірування.

ПОЛІТИЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ. Демократичні суспільства є політично толерантними. Це означає, що коли більшість людей керує в демократичній державі, права меншості повинні бути захищені. Люди, що не є при владі, повинні мати можливість об'єднуватися та висловлювати свою думку. Меншість іноді називають «опозицією», бо вони мають ідеї, відмінні від ідей більшості. Окремі громадяни та групи повинні поважати демократичне право інших мати та виражати свої особисті думки й вірування і не посягати на це право. Тобто люди повинні вчитися бути толерантними одне до

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.1. Засадничі принципи демократичної моделі управління

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.1. Засадничі принципи демократичної моделі управління

одного. Демократичне суспільство часто складається з людей різних культур, расових, релігійних та етнічних груп, які мають відмінні від більшості населення погляди. Демократичне суспільство дуже різноманітне. Якщо більшість буде заперечувати та знищувати права опозиції, тоді вона знищить демократію. Одна із цілей демократії – зробити процес прийняття рішень найбільш доступним та простим. Тому заради досягнення цієї мети необхідно поважати усіх людей і їх погляди.

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ВЗАЄМНЕ ОБМЕЖЕННЯ. Демократія поєднує ці два принципи – влада наділена повноваженнями проявляти силу, наприклад, контроль над розповсюдженням зброї – так зване «роззброєння громадян». Одночасно, щоб запобігти зловживанню цими повноваженнями та процесу перетворення на самодержавну або диктаторську форму правління, всі демократичні системи включають принципи взаємозалежності та взаємообмеження законодавчої, виконавчої та судової влади. Класична модель розділяє державну владу на законодавчу, виконавчу та судову (горизонтальне розгалуження); багато країн мають додаткове розгалуження влади: двопалатна система законодавчої влади, федеральна або кантональна автономія (наприклад, у Швейцарії, США або Німеччині).

ПРОЗОРИСТЬ. У демократичних країнах люди повинні мати можливість контролювати дії органів влади. Вони повинні мати змогу діяти так, щоб органи влади вживали таких заходів, яких бажає народ. Люди повинні мати доступ до інформації про те, які рішення приймаються, хто їх приймає і чому. Прозорі органи влади проводять зустрічі з громадськістю й інформують про свої дії засоби масової інформації та громадян. Прозорість сприяє більшій підзвітності й міцнішому демократичному ладу.

РЕГУЛЯРНІ, ВІЛЬНІ ТА ЧЕСНІ ВИБОРИ. Один із механізмів вираження волі громадян країни є вибори до органів державної влади та місцевого самоврядування. Кандидати на виборні посади мають бути висунутими та обраними вільним і чесним шляхом. У демократичній державі вибори проводяться на регулярній основі та повинні бути доступними для усіх громадян з правом голосу.

КОНТРОЛЬ ПРОТИ ЗЛОВЖИВАНЬ ВЛАДОЮ. Демократичні суспільства намагаються попередити будь-які зловживання з боку влади. Одним з найбільш поширених зловживань є корупція. Демократичне управління передбачає створення дієвої системи запобігання проявам корупції, що базується на засадах правопорядку, належного управління державними справами та майном, чесності й невідкупності, активного громадського контролю.

УЧАСТЬ ГРОМАДЯН. Демократія вимагає участі громадян у процесі прийняття політичних рішень в урядуванні. Участь – це більше, ніж просто право, це обов'язок. Існує безліч різних видів участі, включно з такими: голосування, дебати з певних питань, протест проти протиправних дій

органів влади, сплата податків та участь у роботі суду присяжних. Громадяни повинні мати можливість одержувати інформацію та брати участь у засіданнях органів державної влади. Вони повинні мати можливість приєднуватися до громадських об'єднань та мати право вільно балотуватися на виборні посади. Участь громадян посилює демократію.

НЕЗАЛЕЖНА СУДОВА СИСТЕМА. У демократичних країнах суди і правова система повинні бути справедливими. Судді та судова влада повинні бути вільними від впливу й контролю з боку інших гілок влади. Вони також не повинні бути корумпованими. Незалежні суди відіграють важливу роль у становленні справедливої й чесної правової системи.

БАГАТОПАРТІЙНІСТЬ. При демократичному устрої брати участь у виборах і бути представленою в уряді та парламенті повинна більше ніж одна політична партія. За багатопартійної системи існує опозиція до тієї партії, яка перемогла на виборах. Коли в уряді та парламенті представлені члени різних партій, існують різні точки зору з питань, які належать до їхньої компетенції. Виборці також мають право обирати різних кандидатів, партії та партійні об'єднання відповідно до власних переконань.

Оскільки демократія належить до універсальних і засадничих загальнолюдських цінностей і принципів Організації Об'єднаних Націй Генеральною асамблеєю ООН в грудні 2007 року було проголошено Відзначення Дня демократії.

2.2. Система демократичних цінностей в Конституції України

Прийняття 28 червня 1996 року Верховною Радою України Конституції України стало важливою подією в історії України та великим досягненням для держави. Конституція закріпила правові основи незалежної України, її суверенітет і територіальну цілісність, врахувала історичний досвід українського народу і кращі світові традиції. Робота над створенням Основного Закону нашої держави розпочалася відразу після проголошення її незалежності у 1991 році із залученням найкращих світових експертів та вітчизняних фахівців, що завершилась схваленням Верховною Радою у червні 1996 року Конституції України.

Показовим є те, що Конституція України 1996 року, закріплює ключові принципи державності, демократії та основних прав і свобод людини. Варто відзначити, що Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія), правники різних країн дали позитивні оцінки тексту Української Конституції, визнали її такою, що цілком відповідає європейським стандартам.

Засадничі принципи демократичної держави знайшли своє юридичне закріплення в Основному законі – Конституції, яка в ст. 1 проголошує Україну демократичною державою. Крім того, цінності демократичної держави передбачені іншими положеннями Конституції.

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.2. Система демократичних цінностей в Конституції України

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.2. Система демократичних цінностей в Конституції України

1) **Принцип верховенства права**, який закріплений у ст. 8 Конституції України. Цей принцип характеризує принцип верховенства права з точки зору верховенства його формальних джерел – Конституції та законів у системі нормативно-правових актів органів державної влади та місцевого самоврядування.

Згідно ч. 2 ст. 8 Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Конституція має верховенство у правовій системі тому, що вона є насамперед установчим актом, який характеризується високим рівнем легітимності, а також регулює найбільш фундаментальні положення організації суспільного і державного життя: належність державної влади, характер власності, права і свободи громадян, національно-державний і адміністративно-територіальний устрій, систему і принципи діяльності механізму здійснення повноважень народу.

Конституція служить фундаментом чинного національного законодавства, її норми перебувають у центрі системи права, забезпечують єдність та узгодженість норм права, що закріплені різними нормативно-правовими актами.

Норми Конституції є нормами прямої дії, тобто вони гарантують можливість кожного громадянина звернутись із позовом до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод.

Конституція України, як нормативний акт, поширює свою дію на усіх громадян України, іноземців, усі державні органи і посадових осіб в Україні.

Конституція закладає базу для визнання принципу верховенства закону у правовій системі, який полягає в тому, що закон має перевагу над рішеннями виконавчої влади та органів правосуддя, які повинні поважати закони, керуватись і дотримуватись їх у своїй діяльності.

Реальний вияв верховенства закону в системі інших нормативно-правових актів знайшов відображення у ст. 85 і ст. 92 Конституції, де уточнюється предметний перелік питань, з яких Верховна Рада України здійснює законодавче регулювання найважливіших суспільних відносин.

2) **Принцип взаємозалежності та взаємного обмеження влади**, який закріплений у ст. 6 Конституції України. Цей принцип передбачає поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, а також забезпечує їх взаємодію, та обмежує державну владу через систему стримувань і противаг. Конституція створює відокремлені один від одного гілки влади, які не можуть узурпувати владу і тим самим зруйнувати систему захисту прав і свобод громадян.

3) **Принцип відповідальності стосовно діяльності органів публічної влади** закріплений у ч. 2 ст. 19 Конституції України: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Таким чином, кон-

ституційно визнано, що за межами компетенції, визначеної Конституцією та законодавством, органи публічної влади діяти не можуть. Це є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян від свавілля посадових осіб.

4) **Принцип забезпечення прав і свобод людини і громадянина**, який означає, що держава не тільки визнала природні права людини та проголосила у своїй конституції та в інших законодавчих актах її громадянські, соціальні та політичні права, а й забезпечила правовий режим неухильного дотримання прав і свобод людини і громадянина.

У ст. 3 Конституції України зазначено: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Конституція України чітко встановлює реальне співвідношення інтересів суспільства і людини, держави і людини. Вона покладає на громадян мінімальні необхідні обов'язки, а саме:

- захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів (ст. 65);
- не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині (ст. 66);
- сплачувати податки і збори (ст. 67);
- неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68).

Прагнучи досягти, там де це необхідно, паритету інтересів суспільства і держави, Конституція надає поза цими межами безперечну перевагу особистим інтересам, правам і свободам людини. Тобто вона послідовно проводить ідею суспільного інтересу, намагаючись дотримуватися **принципу пропорційності**. Даний принцип зафіксований:

у ст. 19 Конституції, згідно з яким ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством;

у ст. 29 – ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід;

у ст. 41 – ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості та лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.2. Система демократичних цінностей в Конституції України

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.2. Система демократичних цінностей в Конституції України

виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом тощо.

Ст. 64 Конституції України встановлює, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією, а також визначає умови цих обмежень. У Конституції України використовуються різноманітні способи недопущення обмежень прав і свобод людини і громадянина, а щодо певної її частини, то вона не допускає будь-яких обмежень.

5) **Принцип рівності** закріплений у ст. 24, яка визначає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується:

наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг;

створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством;

правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

6) **Принцип політичної толерантності** закріплений у низці статей та передбачає:

- право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, що передбачає право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34);
- на свободу світогляду і віросповідання, яке включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (ст. 35);
- право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ст. 36).

7) **Принцип прозорості.** З метою одержання інформації про діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів громадяни мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до цих

органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40).

Крім того, кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею (ст. 32).

8) **Участь громадян.** Ст. 38 Конституції надає громадянам право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Крім того, громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

9) **Регулярні та чесні вибори.** Розділ III Конституції встановлює засади здійснення народного волевиявлення, як форми безпосередньої демократії, яке здійснюється через вибори, референдум тощо.

Виборцям гарантується вільне волевиявлення, а вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування (ст. 71).

Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років.

10) **Незалежна судова система.** Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України, вплив на яких у будь-який спосіб забороняється (ст. 126). Крім того, суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права (ст. 129).

Суди здійснюють правосуддя самостійно. Судді при здійсненні правосуддя незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні і підкоряються лише закону. Органи та посадові особи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, громадяни та їх об'єднання, а також юридичні особи зобов'язані поважати незалежність суддів і не посягати на неї.

Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдати шкоди їх авторитету чи впливності на неупередженість суду забороняються і тягнуть кримінальну відповідальність.

11) **Контроль проти зловживань владою.** Конститу-

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.2. Система демократичних цінностей в Конституції України

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.2. Система демократичних цінностей в Конституції України

цією України передбачено положення, які містять правові обмеження і заборони щодо певних категорій політичних посад, посад державної служби та суддів, які зумовлені специфікою виконуваних ними державних функцій і службових повноважень.

Головна мета цих обмежень – це забезпечення прозорого й ефективного функціонування системи державного управління, державної служби і судової влади та встановлення правових бар'єрів перед можливими зловживаннями. Зокрема:

- члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (ст. 120);
- суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої (ст. 127).

12) **Багатопартійність.** Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Політичні партії утворюються для здійснення захисту прав і свобод громадян України та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України.

Конституцією не передбачені обмеження щодо створення політичних партій, крім таких, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення (ст. 37).

Крім того, політичні партії не можуть мати воєнізованих формувань та не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях. Разом з тим, діяльність політичної партії може бути заборонена лише за рішенням суду.

Таким чином здійснивши аналіз конституційних поло-

жень з точки зору їх відповідності системі демократичних принципів слід зазначити, що в положеннях Основного закону повною мірою закріплені базові демократичні цінності, які визначають риси суспільного і державного ладу, а також формують модель взаємовідносин особистості, держави і суспільства.

2.3. Е-демократія

Рада Європи визначає е-демократію як використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) урядами, політичними партіями, громадянами та іншими учасниками політичних процесів на місцях, у регіонах, на національному або міжнародному рівнях з метою розширення участі громадян у процесах прийняття державних рішень.

Під терміном **«електронна демократія»** розуміється така політична система, в якій ІКТ використовуються для забезпечення виконання основних функцій демократичного процесу, зокрема: вільного доступу до суспільно важливої інформації, свободи слова, участі в публічному управлінні (як шляхом вільного обговорення, так й участі у виборах, референдумах тощо).

ІКТ можуть використовуватися у різних формах. Зокрема, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, громадяни та організації можуть використовувати їх як засоби для:

- організації виборів;
- надання державних послуг;
- проведення інформаційних компаній;
- отримання зворотного зв'язку від громадян тощо.

Е-демократія тісно пов'язана із «добрим урядуванням», тобто реалізація державної влади у електронній формі повинна спиратись на принципи результативності, ефективності, участі, прозорості, підзвітності.

Можна виділити такі основні **переваги е-демократії як форми реалізації демократичних процедур**:

- істотне зниження витрат на здійснення демократичних процедур;
- зниження витрат на інтерактивні форми взаємодії з громадянами, що дозволяє органам державної влади більш повно враховувати думки різних соціальних груп при прийнятті рішень;
- залучення громадян до прийняття рішень на більш ранніх стадіях і в більш тісній формі;
- залучення суспільних груп громадян з обмеженими можливостями, яким складно забезпечувати свої громадські права за «традиційними» формами демократичної участі;
- зміцнення довіри громадян до держави за рахунок імідажних функцій нових комунікаційних каналів, створення у громадян ілюзії участі у прийнятті рішень.

Електронне урядування включає в себе е-демократію та

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ
ЦІННОСТІ
ЯК ОСНОВА
РОЗБУДОВИ
ПОЛІТИЧНОЇ
ОСВІТИ

2.3. Е-демократія

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.3. Е-демократія

постачання е-публічних послуг.

Е-демократія – це використання ІКТ в демократичних процесах, яке дозволяє:

- посилити участь, ініціативність та залучення громадян на національному, регіональному та місцевому рівнях публічного життя;
- покращити прозорість демократичного процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів;
- покращити чутливість і зворотну реакцію органів влади на звернення громадян;
- сприяти публічним дебатам та увазі громадян до процесу прийняття рішень. ІКТ повинні удосконалювати доступ та комунікацію з чиновниками та обраними політиками. Електронні засоби голосування на виборах та референдумах повинні доповнювати неелектронні традиційні способи.

У Рекомендаціях Ради Європи щодо електронної демократії (Recommendation CM/Rec(2009) визначено наступні **принципи е-демократії**.

1. Основне завдання електронної підтримки демократії – це посилення демократії, демократичних інститутів та процесів, поширення демократичних цінностей.
2. Е-демократія повинна бути сумісна та пов'язана із традиційними процесами демократії. Кожен процес демократії (електронний чи традиційний) відіграє свою роль і не може застосовуватись як універсальний.
3. Е-демократія спирається на демократичні, гуманістичні, соціальні, етичні та культурні цінності суспільства, в якому вона запроваджується.
4. Е-демократія тісно пов'язана із «добрим урядуванням», тобто здійснення влади у електронній формі повинно спиратись на принципи результативності, ефективності, участі, прозорості, підзвітності.
5. Е-демократія повинна підтримувати та впроваджувати фундаментальні свободи, права людини, включаючи свободу доступу до інформації.
6. Е-демократія дозволяє приймати участь у демократичних процесах будь-якій заінтересованій стороні безвідносно місцезнаходження.
7. Е-демократія об'єднує виробників політики та громадян у нову форму взаємодії та прийняття рішень, за якої стає максимально доступною інформація про думку громадськості, потреби, очікування та інтереси громадян.

Для формування та впровадження е-демократії необхідно забезпечити взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інститутів

громадянського суспільства, політичних партій та політичних інституцій, медіа та бізнес-спільноти, а також громадян.

Е-демократія базується на наступних поняттях:

- **Активне постачання комплексної, збалансованої, об'єктивної інформації**, яка дозволяє чітко зрозуміти суть публічних проблем, альтернатив, можливостей, рішень в політиці. Цей концепт інформації чітко пов'язаний із свободою інформації та свободою слова;
- **Широке розуміння громадянства**, яке включає осіб та групи осіб, які постійно проживають на території держави, включені у політичні організації безвідносно національності;
- **Участь громадян** – залучення до вирішення публічних справ осіб та груп осіб, (групи інтересів, корпорації/професійні об'єднання, асоціації, неприбуткові організації). Така участь повинна гарантувати вплив на демократичний процес, можливість удосконалення якості та прийнятності результатів демократичного процесу;
- **Уповноваження та посилення спроможності** – засоби підтримки права громадян на державне управління, надання громадянам ресурсів та повноважень для участі у політиці;
- **Включення (інклюдія)** – політичне та технологічне посилення спроможності громадян до участі у політиці;
- **Обговорення** – раціональні дебати серед рівних, на яких люди відкрито дискутують, підтримують чи критикують інші точки зору.

У Рекомендаціях Ради Європи визначаються наступні сектори чи напрямки е-демократії:

Е-парламент – використання ІКТ парламентом, парламентарями, адміністративним персоналом для виконання своїх завдань, особливо з метою залучення громадян. Електронний парламентаризм передбачає залучення значного числа заінтересованих сторін (стейкхолдерів): членів парламенту, адміністративного персоналу, виборців, громадян, медіа. Е-парламент використовує і інші сектори е-демократії: е-законодавство, е-голосування, е-петиції, е-консультації.

Е-законотворення – використання ІКТ для написання законопроектів, коментування, консультацій, структурування, форматування, представлення та внесення змін. Е-законотворення робить законотворчий процес більш прозорим, дозволяє удосконалювати зміст законодавства, забезпечує кращий доступ до законодавства та громадську компетентність у сфері законодавства.

Е-правосуддя – використання ІКТ для здійснення правосуддя всіма учасниками процесу, підвищення якості судових послуг для громадян та бізнесу. Воно включає електронну комунікацію та обмін даними, доступ до судової

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.3. Е-демократія

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.3. Е-демократія

інформації. Система правосуддя покращується на основі кращого доступу громадян до правосуддя.

Е-медіація – використання ІКТ для пошуку способів вирішення спорів без фізичної присутності суб'єктів конфлікту. Е-засоби власне і є посередниками.

Е-навколишнє середовище – використання ІКТ для оцінки та захисту навколишнього середовища, планування просторового розвитку, сталого та безпечного використання природних ресурсів на основі участі громадян у прийнятті рішень.

Е-вибори, е-референдум, е-ініціативи – передбачають використання ІКТ у зазначених політичних заходах на одній чи декількох стадіях їх здійснення.

Е-голосування – передбачає використання ІКТ на виборах чи референдумах, як мінімум, для підрахунку голосів.

Е-консультація – електронний спосіб збору даних щодо думок/позицій визначених стейкхолдерів, громадськості відносно певних питань публічної політики. Консультація не передбачає обов'язок відповідальної особи приймати рішення у рекомендований спосіб. Існує чимало форм е-консультацій: формальні/неформальні, регульовані громадськістю чи владою, нерегульовані тощо.

Е-ініціативи – дозволяють громадянам висловлювати свої пропозиції засобами ІКТ і таким чином впливати на формування порядку денного публічної політики.

Е-петиції – використання ІКТ для висунення протестів та рекомендацій демократичним інститутам. Громадяни підписують петиції і включаються в дискусію, онлайн вказуючи свої імена та адреси. Існують різноманітні форми е-петицій.

Е-політичні компанії – використання ІКТ для заохочення громадян до участі у виборчих чи інших політичних компаніях, спрямованих прямо чи опосередковано на формування чи впровадження політики. Е-політичні компанії пов'язані у першу чергу із е-виборчими компаніями, е-адвокаційними компаніями.

Е-опитування – дозволяє отримати думки громадян електронними засобами за випадковою чи цільовою вибіркою. Як правило, громадянам пропонується питання та варіанти відповідей. Роль технологій в е-демократії не є визначальною. Велика кількість та якість технологій не зумовлюють якість демократичного процесу. Відповідальність за впровадження технологій повинна лежати на інституції, яка відповідає за е-демократію як політику.

Принципи впровадження е-демократії.

Радою Європи розроблено детальний план впровадження політики е-демократії – Керівництво №1 до Рекомендацій «Загальні інструменти та принципи для електронної демократії». Зокрема визначено чіткий перелік інструментів е-демократії, який розширює той, що подано у Рекомендаціях:

- 1) е-політичні компанії;

- 2) е-управління стосунками із громадянами (E-CiRM);
- 3) е-скарги;
- 4) е-консультації;
- 5) е-консульство/ посольство;
- 6) вебтрансляції та е-демократія;
- 7) е-дискусії;
- 8) е-ініціативи;
- 9) е-журналістика;
- 10) ігри та е-демократія;
- 11) е-правосуддя;
- 12) е-законотворення;
- 13) е-омбудсмен;
- 14) е-партія;
- 15) е-петиція;
- 16) е-політика;
- 17) е-парламент;
- 18) е-просторове планування;
- 19) е-голосування;
- 20) взаємодія з громадянами на локальному рівні (G2C/C2G);
- 21) інструменти інформаційного менеджменту;
- 22) е-участь у бюджетному процесі;
- 23) е-менеджмент внутрішньопартійного життя;
- 24) єдиний урядовий портал;
- 25) е-демократія соціальних мереж;
- 26) навігатор виборів.

Зазначені інструменти рекомендується впроваджувати у форматі проєктів, тривалість яких не велика – від одного дня (е-демократія соціальних мереж) до року. Проєкт може реалізовуватись будь-якою зацікавленою стороною за погодженням із іншими та залученням інших. Окрім «проєктних» інструментів, у рекомендаціях визначені політики, які повинні здійснюватись на постійній основі:

1) **Політика подолання цифрової безграмотності та цифрової нерівності, посилення спроможності всіх громадян брати участь в е-демократії.** Повноваження у цій сфері визначаються переважно для урядових органів та громадських організацій. Завдання політики визначається як досягнення інклюзії е-демократії. Політика виконує функцію підтримки участі громадян та політичного діалогу. Фінансування здійснюється за рахунок урядового бюджету.

2) **Політика е-стимулів.** Уряд надає громадянам фінансові, політичні на інші винагороди/заохочення для участі у е-демократії. Ініціювати політику можуть урядові інституції, неурядові організації (далі-НУО), ініціативні групи, які реалізують проєкти е-демократії. Завдання – ініціювати та збільшувати участь в е-демократії. Повноваження щодо політики можуть бути розподілені між урядом, НУО та приватним сектором. Рекомендується державно-приватне партнерство. Фінансується ініціатором політики.

3) **Політика е-інклюзії.** Передбачається активність уряду та НУО щодо гарантій участі у е-демократії вразливих

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.3. Е-демократія

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.3. Е-демократія

груп, які потребують додаткової підтримки – особи похилого віку, етнічні та інші меншини, громадяни з особливими потребами. Ініціатор політики – уряд, НУО, групи інтересів. Повноваження у політиці визначаються для ініціатора політики. Також можливе державно-приватне партнерство. Фінансування політики здійснюється за рахунок державного бюджету, донорської підтримки, благодійництва. Політика повинна орієнтуватись на попередження наступних проблем демократичного розвитку: низька участь вразливих груп у політиці, брак участі громадян у нормотворчому процесі, низький інтерес молодих громадян до політичних справ, обмежений доступ вразливих груп до сучасних інструментів ІКТ.

4) **Політика е-підготовки/навчання.** Ініціюється урядом, політичними партіями та іншими авторами політик. Основна мета – підготовка обраних політиків, чиновників до активного використання методів е-демократії. Завдання політики – сформувати мережу експертів та фахівців, які зможуть проводити навчання, розвиток компетенції в е-демократії медіа. Базові заходи можуть бути здійснені за декілька тижнів із подальшим тривалим впровадженням. Фінансування здійснюється ініціатором та за рахунок коштів державного бюджету.

Політика орієнтується на вирішення наступних проблем:

- брак демократичних процесів у внутрішньопартійному житті,
- брак інтеграції та представництва меншин,
- брак зрозумілої та доступної інформації, необхідної для демократичного процесу.

5) **Політика урядової взаємодії із громадянами (G2C/C2C).** Уряд налагоджує взаємодію із електронними громадськими ініціативами, передусім щодо залучення їх до нормотворчого процесу, адміністративної та фінансової підтримки політичних ініціатив громадськості. Уряд та громадськість є ініціаторами політики. Завдання – підтримка та запровадження ініціатив громадськості, розширення громадської участі у цих ініціативах. Політика ініціюється протягом декількох місяців і передбачає формування системи моніторингу громадських ініціатив. Фінансування за рахунок державного бюджету.

Політика орієнтується на вирішення наступних проблем демократії:

- низька участь громадян у політичному процесі,
- брак включення та уповноваження громадян,
- недовіра з боку громадян через невиконання політичних та перевиборчих обіцянок.

6) **Політика подолання е-перешкод та бар'єрів.** Політика передбачає своєчасне виявлення та подолання перешкод доступу та використання інструментів е-демократії, особливо цифрової нерівності та безграмотності. Основне завдання – посилення спроможності громадян до участі у е-демократії. Повноваження визначаються переважно

для урядових інституцій із можливим державно-приватним партнерством. Фінансування здійснюється переважно за кошти державного бюджету.

7) **Політика регулювання е-демократії.** Основна мета – розбудова цілісної системи регулювання е-демократії, орієнтованої на сприяння громадянам у використанні е-демократії, захист прав та інтересів громадян. Основне завдання – підтримка та впровадження проєктів е-демократії. Час впровадження – максимум 3 місяці. На здійснення політики уповноважується і уряд, і недержавний сектор. Фінансується в рамках бюджету ініціатора. Ця політика передбачає розробку детальних методичних рекомендацій/керівництва, які дозволять ініціаторам проєктів е-демократії уникнути ризиків впровадження, надання їм необхідних адміністративних та законних повноважень.

2.4. Український досвід впровадження е-демократії

Електронне врядування, зокрема, впровадження електронних послуг – одна з вагомих складових реформи державного управління.

Формування законодавчої бази для функціонування електронної демократії розпочалося у 2003 році, коли були прийняті закони «Про електронні документи та електронний документообіг», а також «Про електронний цифровий підпис».

У листопаді 2017 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку електронної демократії до 2020 року. Згідно концепції до 2020 року в Україні має бути завершено формування нормативно-правової бази для формування е-демократії. Незважаючи на те, що в Україні ще не впроваджені такі інновації, як **електронне голосування** або **цифровий паспорт**, українські громадяни вже можуть скористатися багатьма інструментами електронної демократії.

До найважливіших інструментів електронної демократії в Україні належать **е-петиції**. Законодавчим підґрунтям для їх запровадження стало внесення у 2015 році до Закону України «Про звернення громадян» змін, що стосувалися електронного звернення та електронних петицій. Першою серед державних установ України **сервіс електронних петицій** запровадила Адміністрація Президента України. Ініціатива мала успіх: вже протягом першого року існування системи 2 млн. громадян поставили свої підписи під тією чи іншою петицією. Для розгляду петиції Адміністрацією Президента потрібно 25 тис. підписів протягом 3 місяців. Згодом сторінки для подання електронних петицій відкрили й інші установи. Нині електронні петиції запроваджені на всіх рівнях влади.

На місцевому рівні ефективно функціонує Єдина система місцевих петицій **e-dem.in.ua**, яка використовується у понад 140 громадах. У системі запроваджена ідентифікація користувачів через Bank ID або мобільний телефон. Діють сервіси електронних петицій на сайтах місцевих рад. Зо-

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.4. Український досвід впровадження е-демократії

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.4. Український досвід впровадження е-демократії

крема, успішно зарекомендував себе **портал електронних петицій Київської міської ради**. Для розгляду петиції на порталі необхідно 10 тис. підписів, зібраних протягом 90 днів.

Завдяки **е-участі у бюджетному процесі** громадяни можуть визначати, на які потреби спрямовувати бюджетні кошти. Частина міського бюджету спрямовується на запропоновані громадянами проекти, які обираються шляхом електронного голосування. Бюджети участі діють у Києві та багатьох обласних центрах.

Крім того, важливою є ініціатива Міністерства фінансів, за якою на порталі **Openbudget.gov.ua** почали публікувати дані 9 683 місцевих бюджетів. Завдяки цьому кожен українець може контролювати використання бюджетних коштів на рівні області і навіть на рівні села.

Е-декларації були запроваджені в Україні за підтримки Європейського Союзу у 2016 році. Високопосадовці мають щорічно декларувати в електронному вигляді наявні фінанси та майно. Реєстр е-декларацій посадовців, який веде Національне агентство з питань запобігання корупції доступний он-лайн на сайті Declarations.com.ua. Це перша онлайн-база декларацій чиновників, яка відкрита для всіх громадян і декларації оприлюднюються автоматично. Для заповнення декларацій використовуються цифрові підписи.

У декларації суб'єкти декларування відображають:

- отримані (нараховані) доходи;
- об'єкти нерухомості;
- незавершені об'єкти будівництва;
- транспортні засоби;
- цінні папери (акції, облігації, чеки, сертифікати, векселі, похідні цінні папери тощо);
- свої заощадження в готівці;
- коштовні речі – цінне рухоме майно;
- подарунки;
- юридичні особи, де чиновник чи члени його сім'ї є бенефіціарними власниками;
- нематеріальні активи;
- корпоративні права;
- роботу за сумісництвом;
- майно, яке формально належить іншій особі, але контролюється чиновником (лише для високопосадовців);
- видатки;
- членство в ГО та їхніх органах.

Таким чином, система електронних декларацій забезпечує нагляд громадськості за статками державних службовців та політиків.

Однією з найбільш ефективних українських реформ 2010-х років стало впровадження **е-закупівель (системи контролю державних закупівель ProZorro)**. Вона прийшла на зміну паперовим тендерам та дозволила зекономити значні обсяги державних коштів. Реалізація механізму е-закупівель здійснюється шляхом запровадження системи ProZorro 2.0,

яка відповідно до Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04.2014 р. № 1197 є обов'язковою для усіх державних замовників. Доступ до системи надають 13 авторизованих майданчиків. Прийнята Постанова КМУ від 24.02.2016 р. № 166 «Про затвердження порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення електронних майданчиків» встановлює:

- вимоги до функціонування електронної системи закупівель, зокрема, вимоги до оператора електронного майданчика;
- умови щодо підключення/відключення електронних майданчиків до електронної системи закупівель ProZorro та умови їх авторизації;
- порядок надання доступу та розміру плати за доступ до модуля електронного аукціону та бази даних веб-порталу Мінекономрозвитку;
- вимоги до методів ідентифікації, що використовуються у системі електронного обміну документами.

З моменту створення та станом на кінець 2018 року всього в електронній системі закупівель зареєстровано близько 35 тис. організаторів закупівель та понад 210 тис. учасників закупівель. Оголошено 2,730 млн закупівель очікуваною вартістю майже 2,072 трлн грн. та опубліковано 1,488 млн звітів про укладені договори на суму 210 млрд грн.

Механізм удосконалення системи державних закупівель запроваджується досить ефективно, про що свідчить нагорода World Procurement Awards 2016 та перемога у номінації «Trust of the Future» («Довіра майбутнього») у C4F Davos Awards 2017.

Е-портали відкритих даних покликані спростити громадянам доступ до публічної інформації. Специфіка відкритих даних полягає у використанні спеціальних форматів, придатних для машинної обробки. Адже йдеться про опрацювання великих масивів інформації, що займатиме значний обсяг часу при використанні людської праці. Тому для роботи з відкритими даними використовується спеціальне програмне забезпечення, а в перспективі опрацювання масивів відкритих даних здійснюватиметься за допомогою штучного інтелекту.

Україна вже має власні напрацювання у сфері відкритих даних. Передусім це сервіс для роботи з відкритими даними OpenDataBot. Іншим інноваційним досягненням стало відкриття у 2015 році Єдиного державного вебпорталу відкритих даних, що створює можливість роботи з відкритими даними органів влади.

У 2018 році Україна посіла 17 сходинку в світі у сфері відкритих даних, та друге місце – за темпами розвитку за чотири роки. Про це свідчить звіт світового рейтингу Open Data Barometer.

З 2018 року українцям відкрилися найбільш очікувані набори даних, починаючи від транспортної сфери і закінчуючи даними місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ II. ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.4. Український досвід впровадження е-демократії

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.4. Український досвід впровадження е-демократії

Е-документообіг в органах влади – це ще один важливий напрям діяльності у сфері електронного урядування. Електронна мультиінституційна взаємодія забезпечується шляхом запровадження обміну документами між СКМУ, ЦОВВ, ОДА виключно в електронній формі через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади, крім документів, що містять інформацію з обмеженим доступом, фінансових документів, документів із кадрових питань, пов'язаних із обробленням персональних даних, документів, що потребують нотаріального засвідчення, документів про право власності, документів, пов'язаних із розглядом суперечок у судах, звернень громадян, а також документів, які у визначених законодавством випадках не можуть бути оригіналами. Крім того, затверджено Положення про електронну взаємодію державних електронних інформаційних ресурсів та перелік пріоритетних державних електронних інформаційних ресурсів для запровадження електронної взаємодії.

2018 року до системи електронної взаємодії органів виконавчої влади було підключено 193 органи влади, установи та організації. Відтак електронна міжвідомча взаємодія на сьогодні впроваджена у 673 організаціях. Щоденно в системі пересилається близько 5 400 електронних документів.

Е-послуги поступово набувають популярності серед громадян. Так, у 2018 році користування онлайн-послугами зросло втричі.

Станом на 30 січня 2019 року громадянам та бізнесу доступні більше 1118 електронних послуг. «Єдиним вікном» доступу до державних електронних послуг слугує Урядовий портал, де в розділі «Електронні послуги» можна віднайти повний перелік е-послуг, які наразі пропонують користувачам. Такий підхід є зручним та відповідає найкращим світовим практикам.

Перш за все в електронний формат держава переводить послуги, найбільш затребувані у суспільства та бізнесу, та які мають вагомий антикорупційний ефект. Серед тих послуг, які вже доступні онлайн, є:

- **послуги у соціальній сфері:** оформлення допомоги при народженні дитини, житлової субсидії, низка послуг Пенсійного фонду України;
- **послуги для бізнесу:** реєстрація бізнесу, оформлення ліцензій та дозволів, отримання виписок і довідок онлайн;
- **послуги у будівельній сфері,** завдяки чому вже 80% будівництва в Україні можна починати та вводити в експлуатацію онлайн (стосується класу СС1). У цій сфері введено першу повністю автоматичну електронну послугу, без жодного контакту з чиновниками – початок будівельних робіт для класу СС1;
- **послуги у сфері безпеки та суду,** завдяки яким можна онлайн отримати довідки про несудимість, відсутність корупційних правопорушень, подати заяву до суду;

- **послуги для автовласників:** зокрема, Електронний кабінет водія – зручний онлайн-інструмент, який дозволяє кожному автовласнику отримувати інформацію про свій транспортний засіб, водійські посвідчення, штрафи, записуватися в е-чергу для візитів до сервісних центрів МВС тощо;
- **послуги у транспортній сфері:** зокрема, Електронний кабінет перевізника, який дозволяє автоперевізникам оформити, розширити, звузити, анулювати ліцензії на перевезення пасажирів та вантажів, а також – зручно та оперативно вносити зміни до відомостей про свої підприємства.

Єдиний веб-портал органів виконавчої влади функціонує в Україні, з метою підвищення ефективності та прозорості діяльності цих органів шляхом впровадження та використання сучасних ІКТ для надання інформаційних та інших послуг громадськості, забезпечення її впливу на процеси, що відбуваються у державі.

Єдиний веб-портал органів виконавчої влади призначений для інтеграції офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади та розміщення інформаційних ресурсів відповідно до потреб громадян.

Ключову роль у функціонуванні е-демократії в Україні відіграють також **сайти центральних органів влади та місцевого самоврядування**, які виконують функцію інформування суспільства про діяльність органів влади, спрощують доступ громадян до відкритих даних та державних послуг. На сайті Верховної Ради України публікуються законодавчі акти після прийняття.

Судова гілка влади представлена в Інтернеті Єдиним державним реєстром судових рішень. Практично всі центральні органи влади України мають свої сайти, багато з них представлені у соціальних мережах.

На місцевому рівні електронна демократія презентована передусім сайтами місцевих рад, а також низкою спеціалізованих сервісів. Серед найбільш успішних прикладів – *Контактний центр Києва 1551*, сайт *«Панель міста Львівської міської ради, віртуальна приймальня мера в Івано-Франківську* тощо. Також ефективну взаємодію між громадянами та місцевою владою забезпечує портал *«Відкрите місто»*, до якого підключені вже 50 міст в Україні.

Особливістю розвитку електронної демократії в Україні стала активна діяльність громадських діячів у соціальній мережі Facebook. Українська фейсбук-спільнота виявила неабияку громадянську активність, зігравши помітну роль у подіях Євромайдану 2013-2014 рр. та подальших трансформаційних процесах у країні. Фейсбук став місцем для суспільно-політичних дискусій та вираження громадської думки.

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

2.4. Український досвід впровадження е-демократії

РОЗДІЛ II.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

Список використаних джерел:

1. Беремо участь в демократії. Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для старших класів середньої школи (посібник). Living Democracy. Освітній ресурс. URL: <https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-4/>
2. Навчаємо демократії. Базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів (посібник). Living Democracy. Освітній ресурс. URL: <https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-1/>
3. Основні принципи демократії повинні бути реалізовані в Україні. Політична Партія «ПАТРИОТ». Вебсайт. URL: <https://cutt.ly/OfOxkKX>
4. Звіт, що містить аналіз функціонування системи публічних закупівель та узагальнену інформацію про результати здійснення контролю у сфері закупівель за 2018 рік. Рахункова палата України. Вебсайт. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/12-2_2019/Zvit_12-2_2019.pdf
5. Оніліогву К. Шість досягнень року відкритих даних. Економічна правда. Інтернет-видання. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/01/16/644299/>
6. Єдиний державний вебпортал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua>
7. Держзакупівлі.Онлайн. Вебсайт. URL: <https://cutt.ly/YfOcle4>
8. Урядовий портал. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/services>
9. Звіт про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2019 році. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zvit-uryadu-2019>
10. Bihus.декларації. Інтернет-ресурс. URL: <https://declarations.com.ua/>
11. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>
12. Е-урядування – ключ до реформ в Україні. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/e-uryaduvannya-klyuch-do-reform-v-ukrayini>
13. Електронна демократія в Україні: інструменти та методи. Портал Гурт. URL: <https://gurt.org.ua/articles/44096/>

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

- 3.1. Поняття, структура та функції політичної системи
- 3.2. Типи політичних систем
- 3.3. Політичні зміни

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.1. Поняття, структура та функції політичної системи

Розділ III ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.1. Поняття, структура та функції політичної системи

Політична система – це сукупність державних і недержавних політичних інститутів, які взаємодіють між собою та навколишнім середовищем, здійснюють політичне керівництво суспільством та управління суспільними справами.

Структура політичної системи – це сукупність владних інститутів, що пов'язані між собою і створюють стійку цілісність.

Зазначена структура складається з чотирьох основних груп елементів:

- 1) політичні інститути;
- 2) політично-правові норми;
- 3) політичні відносини;
- 4) політична культура.

Наявність кожної з них необхідна для існування і функціонування політичної системи суспільства та досягнення її цілей. Відповідно до цих елементів виокремлюють 4 взаємодіючі підсистеми, а саме:

1) **Інституціональна підсистема** складається з політичних інститутів, до яких належать: *держава, політичні партії, громадські організації, засоби масової інформації, органи місцевого самоврядування*. Інституціональна підсистема є джерелом усіх найважливіших зв'язків, які виникають у межах політичної системи, і тому вона виступає основоположною як щодо політичної системи суспільства в цілому, так і стосовно її окремих складових.

Провідним інститутом політичної системи суспільства, в якому зосереджується максимально політична влада, її ядром є *держава* та її структурні елементи: глава держави, парламент, органи виконавчої влади, судові органи тощо. Саме держава здійснює управління суспільством, охорона його економічну, соціальну і культурну сфери, забезпечує політичну організованість суспільства, орієнтуючи його на досягнення визначених цілей та напрямків суспільного розвитку.

Значну роль у політичній системі суспільства відіграють політичні партії, які представляють певні соціальні інтереси класу, етнічних груп, усіх верств населення або його окремих груп, а також її лідерів. Вони виступають тією ланкою, яка з'єднує громадянське суспільство з державою та представляють його в політичній системі. Кожна політична партія прагне зайняти таке становище в політичній системі, яке надасть їй можливість визначати політику держави або впливати на неї.

На відміну від політичних партій *громадські організації* не прагнуть до влади, а обмежуються лише впливом на неї в інтересах тих груп населення, які вони представляють.

Одні громадські організації є складовою політичної системи суспільства, вони постійно здійснюють взаємодію з державою і політичними партіями. До них відносяться: професійні і творчі спілки, об'єднання підприємств, молодіжні, жіночі, ветеранські та інші добровільні об'єднання. Інші громадські організації, як правило, не беруть участі у здійсненні політичної влади, але за певних умов вони можуть виступати як групи інтересів і тим самим бути суб'єктами політики. До них відносяться: різноманітні аматорські об'єднання (рибалок, мисливців, філателістів тощо), спортивні та науково-технічні товариства. Важливе місце у політичному житті суспільства належить і релігійним організаціям.

Ще одним необхідним елементом політичної системи суспільства виступають *засоби масової інформації* (преса, радіо, телебачення, інтернет-видання тощо), які у демократичних країнах фактично відіграють роль «четвертої влади». ЗМІ здатні істотно сприяти створенню єдиного інформаційно-культурного простору держави та формуванню політичної культури. Разом з тим, якщо у суспільстві ЗМІ контролюються певними фінансовими чи політичними групами, вони стають знаряддям маніпуляції суспільною свідомістю і провідниками певної ідеології.

Постійною складовою політичної системи суспільства є представницькі та їхні виконавчі органи, які обираються населенням відповідних адміністративно-територіальних одиниць, і які мають назву органів місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування є безпосередньо органами публічної влади, формою самоорганізації населення у вигляді територіальної громади для вирішення питань місцевого значення.

2) **Нормативна (регулятивна) підсистема**, яку утворює сукупність соціальних норм, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних, у тому числі і політичних, відносин. За способом утворення розрізняють такі основні види соціальних норм:

а) **норми права** – це загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, встановлені або санкціоновані державою і спрямовані на регулювання найважливіших суспільних відносин шляхом надання їх учасникам прав і покладення на них обов'язків. Іншими словами – це правила, що містять дозвіл, обмеження, заборону або визначають, яким чином слід діяти за певних обставин;

б) **корпоративні норми** (норми політичних партій, громадських організацій, інших об'єднань громадян) – це правила поведінки, що встановлюють для своїх членів об'єднання громадян, які держава визнає або навіть надає їм обов'язкового характеру. Ці норми знаходять свій вираз і закріплення у правових актах (статути, положення, програми), які видаються відповідними об'єднаннями громадян. Однак програмні настанови, сформульовані політичною партією, можуть суттєво впливати на політику держави, політичну систему в цілому, особливо тоді, коли ця партія стає правлячою;

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.1. Поняття, структура та функції політичної системи

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.1. Поняття, структура та функції політичної системи

в) **норми моралі** – це правила поведінки людей, які склалися у суспільстві на підставі їх уявлень про честь, гідність, совість, добро і зло, справедливе й несправедливе, гуманне й негуманне, та забезпечуються їх внутрішніми переконаннями і засобами громадського впливу. Вони не є законодавчо закріпленими та існують як моральні орієнтири у свідомості людей. Найбільший вплив на політичну поведінку громадян чинять норми політичної етики, які торкаються саме політичного спілкування;

г) **звичаї та традиції**. Звичаї – це неписані правила поведінки людей, соціальних груп, що склалися історично у суспільстві внаслідок багаторазового повторення та використання протягом тривалого часу в аналогічних ситуаціях, які закріпилися в їх свідомості й поведінці, стали внутрішньою потребою їх психічної діяльності. Традиції – це загальні правила поведінки людей, соціальних груп, які закріпилися у суспільній практиці внаслідок багаторазового повторення протягом тривалого часу та передаються із покоління у покоління. Традиції є різновидом звичаїв, вони охоплюють, як правило, відповідний тип поведінки, складаються не з однієї дії, а зі стилю поведінки. Звичаї та традиції відрізняються одне від одного ступенем загальності правила поведінки. Традиції вважаються більш загальними правилами ніж звичаї. Політичні звичаї та традиції хоча і не мають юридичного значення, але вони можуть суттєво впливати на реальні дії політичних інститутів.

3) **Комунікативна підсистема** політичної системи суспільства – сукупність відносин і форм взаємодії, що складаються між класами, соціальними групами, націями, індивідами з приводу їх участі в організації, здійсненні та розвитку політичної влади у зв'язку з виробленням і приведенням у життя певної політики

Комунікативна підсистема політичної системи включає зв'язки між людьми та їх різноманітними спільнотами, які складаються у процесі здійснення політичної влади або з її приводу. До цієї підсистеми входять як формалізовані відносини, що ґрунтуються на нормах права і регулюються ними, так і ті неформальні зв'язки, що не закріплені у праві, але відіграють істотну роль у політичному житті.

Суб'єктами політичних відносин є індивіди та їхні різноманітні об'єднання, соціальні спільноти, політичні інститути.

Залежно від суб'єктного складу політичні відносини поділяються на три основні групи:

- **відносини між соціальними спільнотами** – суспільними класами, соціальними верствами і групами, націями, народностями тощо;
- **відносини, однією зі сторін яких є політична організація**. Ці відносини складаються у процесі здійснення політичної влади, впливу органів керівництва та управління на соціально-економічні, політичні й культурні процеси;
- **відносини, які складаються між політичними**

організаціями та установами – державою, партіями, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування тощо, як усередині них, так і між ними.

4) **Духовно-ідеологічна підсистема** відображає ідеологічні, духовні та психологічні характеристики політичної системи суспільства і розкривається насамперед у політичній свідомості та політичній культурі населення.

Життєдіяльність політичної та правової систем проявляється у процесі виконання ними певними методами і засобами своїх функцій (основних напрямів діяльності).

Основними функціями політичної системи є:

- 1) вироблення політичного курсу держави та визначення цілей і завдань розвитку суспільства;
- 2) організація діяльності суспільства щодо виконання спільних завдань і програм його життєдіяльності, а також узгодження роботи та координація окремих елементів суспільства;
- 3) легітимація, тобто діяльність, яка спрямована на узаконення політичної системи, приведення реального політичного життя у відповідність до офіційних політичних і правових норм;
- 4) артикуляція інтересів, тобто пред'явлення вимог до осіб, які визначають політику та здійснюють державну владу;
- 5) політична соціалізація, тобто придбання політичних знань та залучення людини до політичних цінностей;
- 6) агрегація інтересів, тобто систематизація, узгодженість інтересів і потреб різних соціальних груп населення;
- 7) стабілізація, тобто забезпечення цілісності та стабільності розвитку суспільної системи загалом;
- 8) політична комунікація, тобто передача інформації та переконань як усередині влади, так і між владою і суспільством.

3.2. Типи політичних систем

Різновиди політичних систем, що існують у сучасному світі, демонструють те, що на процес їх формування і функціонування має вплив безліч факторів: історичні традиції, культурні особливості, економічний розвиток, політична культура, зрілість громадянського суспільства, геополітичні умови тощо.

Практичне значення класифікацій політичних систем полягає у визначенні достатності умов, що дозволяють політичним інститутам ефективно функціонувати і успішно виконувати свої політичні ролі.

Згідно із класифікацією (типологією), яка виходить із характеру взаємин із зовнішнім середовищем, політичні системи поділяються на **закриті** та **відкриті**.

Закриті політичні системи мають слабкі зв'язки із зов-

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.2. Типи політичних систем

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.2. Типи політичних систем

нішнім середовищем, несприйнятливі до цінностей інших систем і самодостатні.

Відкриті політичні системи активно обмінюються ресурсами із зовнішнім світом, засвоюють цінності передових систем, рухливі і динамічні.

Згідно з класифікацією за політичним режимом на основі характеру і способів взаємодії влади, особи і суспільства виділяються **тоталітарні, авторитарні і демократичні** політичні системи.

Риси тоталітарної політичної системи:

- заперечення або значне обмеження прав і свобод особистості, встановлення жорсткого контролю держави над усіма сторонами життя суспільства;
- стирання меж між особистим і суспільним, індивідуальним і публічним, змішання волі з владою;
- руйнування всесильним політичним механізмом автономії усіх суспільних відносин;
- радикальне обмеження ініціативи індивіда, його повна залежність від державної машини у вирішенні практично всіх політичних проблем.

Риси авторитарної політичної системи:

- використання сильних, жорстких засобів вирішення соціальних і політичних проблем, опора на репресивні органи в діяльності влади, обмеження політичних свобод громадян, придушення опозиції;
- централізація управління, придушення регіональної та особистісної автономії;
- зосередження функцій управління суспільством в однієї особи або вузької соціальної верстви.

Риси демократичної системи:

- правління більшості;
- свобода критики і опозиції уряду;
- право народу на участь у вирішенні державних справ;
- забезпечення прав і свобод людини.

Залежно від історичного досвіду і традицій виділяють національні типи політичних систем.

За панівним способом управління і вирішення політичних суперечностей системи поділяють на:

- командну політичну систему (орієнтовану на використання примусових методів управління);
- змагальну політичну систему (управлінські завдання вирішуються у процесі протиборства різних політичних сил);
- соціостабілізуючу (спрямовану на підтримку соціальної злагоди та подолання конфліктів).

Сучасний французький політолог Ж. Блондель розрізняє політичні системи **за змістом і формами управління**. Він виділяє п'ять основних їх різновидів:

- 1) ліберальні демократії, в яких поняття політичних рішень орієнтовано на цінності індивідуалізму, свободи, власності;
- 2) комуністичні системи, або авторитарно-радикальні,

що орієнтуються на цінності рівності, соціальної справедливості;

3) традиційні політичні системи, що спираються на олігархічні форми правління і орієнтуються на нерівномірний розподіл економічних ресурсів і соціальних статусів;

4) популістські політичні системи, що переважають у розвинених країнах; вони використовують авторитарні методи управління і прагнуть до більшої рівності в розподілі благ;

5) авторитарно-консервативні політичні системи, що переслідують цілі збереження соціальної і економічної нерівності, обмеження політичної участі населення.

Також в основу класифікацій політичних систем може бути покладено класовий принцип, відповідно до того, які інтереси якого класу висловлює і захищає політична система.

На сьогодні, однією з найпоширеніших у сучасній політичній науці є класифікація політичних систем **залежно від типу політичного режиму** на демократичні та недемократичні.

Демократичний політичний режим – це форма організації та функціонування політичної системи, за якої державна влада здійснюється на основі рівної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні і діяльності державних органів, а всі члени суспільства мають рівні можливості реалізації своїх прав і свобод.

У реальному політичному житті кожна демократична політична система має свої особливі, специфічні риси. Але, незважаючи на розбіжності, можна виділити такі загальні ознаки, які, насамперед, знаходять своє відображення у конституції певної країни:

- **безпосередня участь народу у здійсненні державної влади.** Наприклад, у ч. 2 ст. 5 Конституції України 1996 р. зазначено, що єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- **виборність вищих органів державної влади, існування інститутів безпосередньої та представницької демократії.** Наприклад, у ч. 1 ст. 15 Конституції Японії 1946 р. передбачено, що народ має невід'ємне право обирати публічних посадових осіб і відстороняти їх від посади. Усі публічні посадові особи є слугами всього суспільства, а не якої-небудь однієї його частини;
- **плюралізм у політичній, економічній, ідеологічній та духовній сферах життєдіяльності людей.** Наприклад, у ч. 1 ст. 15 Конституції України 1996 р. зазначено, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності;

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.2. Типи політичних систем

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.2. Типи політичних систем

- **рівність усіх громадян перед законом, гарантування з боку держави здійснення ними своїх прав та виконання обов'язків.** Наприклад, у ч. 1 ст. 3 Основного Закону ФРН 1949 р. та у ч. 1 ст. 14 Конституції Японії 1946 р. проголошено, що усі люди рівні перед законом; у ст. 14 Конституції Королівства Іспанія 1978 р. зазначається, що усі іспанці рівні перед законом, а у ч. 1 ст. 24 Конституції України 1996 р. вказано, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом;
- **демократизм правосуддя, забезпечення верховенства права.** Наприклад, у ч. 1 ст. 8 Конституції України 1996 р. зазначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права;
- **поєднання правління більшості та захисту прав меншості.** Наприклад, у ст. 11 Конституції України 1996 р. передбачено, що держава сприяє розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності усіх корінних народів і національних меншин України;
- **визнання людини найвищою цінністю держави, взаємна відповідальність держави перед людиною і людини перед державою.** Наприклад, у ч. 2 ст. 3 Конституції України 1996 р. зазначено, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність;
- **можливість створення і вільного функціонування політичних партій та інших громадських об'єднань, їх юридична рівність.** Наприклад, у ч. 3 ст. 15 Конституції України 1996 р. проголошено, що держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України; у ст. 9 Конституції Федеративної Демократичної Республіки Ефіопії 1994 р. зазначено, що громадяни, органи держави, політичні партії, інші об'єднання і посадові особи пов'язані Конституцією; у ст. 49 Конституції Італійської Республіки 1947 р. зафіксовано, що усі громадяни мають право вільно об'єднуватися в партії;
- **незалежність засобів масової інформації.** Наприклад, у п. 6 ст. 38 Конституції Португальської Республіки 1976 р. зазначено, що структура та принципи функціонування державних засобів масової інформації повинні забезпечувати їх незалежність від Уряду, державних адміністрацій та інших органів публічної влади.

На сьогодні у сучасному світі не існує моделі ідеальної демократії. В окремих країнах спостерігається відсутність тих чи інших перерахованих вище ознак демократичного режиму чи відхилення від них, що призводить до звуження цього режиму.

Демократичний політичний режим існує у наступних формах:

1) *ліберально-демократичний*, що заснований на системі гуманістичних принципів здійснення державної влади, обмеження міри втручання держави у суспільні і, особливо, економічні відносини, визнанні прав і свобод людини, забезпеченні рівності усіх перед законом;

2) *консервативно-демократичний*, що спирається переважно не на конституцію, а на демократичні традиції державного правління, які склалися історично та є характерними саме для цієї держави, яка, у свою чергу, не бажає переходити до нових форм і методів державного правління;

3) *радикально-демократичний*, що здійснюється шляхом постійного введення нових форм реалізації державної влади, використання рішучих заходів щодо підвищення ефективності державного правління.

Демократичний політичний режим найповніше виявляється за парламентарної та парламентарно-президентської форм державного правління. За президентської і змішаної президентсько-парламентарної форм державного правління демократичний політичний режим можливий за наявності, крім усього іншого, досконалої системи стримувань і противаг у системі поділу державної влади, яка б унеможливила фактичне зосередження всієї влади у руках глави держави і встановлення тим самим авторитарного режиму.

Недемократичний політичний режим – це форма організації та функціонування політичної системи, за якої державна влада зосереджується у руках неконтрольованої народом групи осіб або в руках однієї особи і здійснюється більш жорсткими методами шляхом порушення прав і свобод людини та усуненням можливостей для вільного волевиявлення інтересів різних груп населення.

Основними формами сучасних недемократичних політичних режимів є тоталітаризм і авторитаризм.

Тоталітаризм – це різновид недемократичного політичного режиму, що характеризується всебічним (тотальним) контролем держави над усіма сферами суспільного та приватного життя громадян із систематичним використанням насильства.

Термін «тоталітаризм» ввів у політичну практику на початку 20-х рр. XX ст. лідер італійських фашистів Б. Муссоліні, який намагався створити тоталітарну державу.

Як типу політичного режиму тоталітаризму властиві наступні **основні ознаки**:

- наявність загальнообов'язкової, єдиної офіційної ідеології, яка пронизує усі сфери життя суспільства;
- однопартійність, тобто основною ланкою у політичній структурі суспільства є єдина, добре організована та побудована за ієрархічним принципом масова політична партія на чолі, як правило, з лідером-вождем, і яка зрощується з державою;
- застосування всеохоплюючого репресивного примусу громадян до виконання владної волі, цілковитого державного контролю за діяльністю гро-

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.2. Типи політичних систем

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.2. Типи політичних систем

- мадян, їхніх об'єднань, соціальних груп та інститутів;
- державна монополія на всі засоби масової інформації, що дозволяє маніпулювати суспільною свідомістю та творити її;
- встановлення монопольного контролю з боку партії і бюрократії над збройними силами та всіма правоохоронними органами;
- централізоване керівництво економікою країни за допомогою адміністративно-командної системи управління;
- відсутність реальних, насамперед, політичних прав і свобод громадян, вільного волевиявлення і врахування інтересів усіх груп і верств населення.

Залежно від пануючої ідеології, яка впливає на зміст політичної діяльності, тоталітаризм у ХХ ст. існував у наступних формах:

1) *тоталітаризм, заснований на комуністичній ідеології.*

Існував у колишньому СРСР насамперед за часів правління Й.Сталіна, у КНР в епоху Великої пролетарської культурної революції Мао Цзедун, у Демократичній Кампучії Пол Пота та багатьох країнах Латинської Америки, Африки та Азії після розпаду колоніальної системи. Метою діяльності комуністичного тоталітаризму була побудова комуністичного суспільства, але на практиці це являло собою укріплення диктатури правлячої партії, її центральних органів і персонально – вождів, повне знищення приватної власності, надання абсолютної влади державі, ідеологізація політичного життя, посилення насильства проти суспільства;

2) *тоталітаризм, заснований на фашистській ідеології.*

Уперше був встановлений в Італії у 1922 р. Італійський фашизм ставив за мету своєї діяльності не побудову «нового суспільства, а відродження величчя італійської нації і Римської імперії». З моменту створення Великої фашистської ради, яка була оголошена вищим органом фашистської партії й держави і підкорювалася її лідеру Б.Муссоліні, вся державна влада була сконцентрована у руках фашистів. Необхідно зазначити, що в Італії межі фашистського тоталітаризму встановлювалися позицією впливових у державі кіл – короля, аристократії, офіцерського корпусу, церкви;

3) *тоталітаризм, заснований на націонал-соціалістичній ідеології.*

Такий тоталітаризм базувався на расовій зверхності одного із народів. Як реальний політичний і суспільний устрій він виник у Німеччині в 1933 р. Нацистський режим на чолі з А. Гітлером здійснив процес повного зрощування націонал-соціалістичної партії та держави, утвердження однопартійної системи, заборони діяльності своїх політичних опонентів (часто через їх фізичне знищення), ліквідації земельних парламентів тощо. Метою діяльності націонал-соціалістів Німеччини було встановлення світового панування

арійської раси.

Отже, за тоталітаризму державне свавілля не знає обмежень, оскільки держава не контролюється громадянами і не зважає на світову громадську думку. Проте політичний досвід XX ст. свідчить, що тоталітаризм виступає як глухий кут еволюційної спіралі світового розвитку, оскільки виявляє свою неефективність, недоцільність та взагалі невідповідність людській природі, що рано чи пізно приводить до його загибелі.

Авторитаризм – це різновид недемократичного політичного режиму, що характеризується зосередженням політичної влади в руках однієї особи чи групи осіб та здійсненням її за мінімальної участі народу і з можливістю застосування насильства.

Довгий час авторитарний режим розглядався як особливий різновид тоталітаризму, його доповнення. Але в 60-х рр. XX ст. він був визнаний перехідним режимом, що виникає у результаті переходу суспільства від тоталітаризму до демократії, і з цього часу став сприйматися як самостійний вид недемократичного політичного режиму.

Авторитаризму на відміну від тоталітаризму властиві певні елементи демократизму: формальний поділ влади; багатопартійність; відмова від тотального контролю над суспільством і єдиної загальнообов'язкової ідеології тощо.

Авторитаризм є одним із найбільш поширених в історії людства видів політичного режиму. **Характерними ознаками авторитарного політичного режиму є:**

- концентрація державної влади в руках глави держави, уряду чи військових, відчуження народу від процесу прийняття рішень;
- монополізація державною владою політичної сфери, недопущення опозиції і політичної конкуренції, обмеження діяльності політичних партій і груп інтересів та зведення їх до мінімуму;
- опора на силові структури (армія, поліція, служба безпеки тощо), пріоритет силових методів над іншими у політичному управлінні;
- відсутність прямого втручання держави у приватний сектор економіки;
- непідконтрольність влади суспільству, народ не визнається джерелом влади;
- скасування або значне звуження політичних прав і свобод громадян;
- відсутність обов'язкової для усіх громадян ідеології;
- пристосування виборчої системи до рішень виконавчої влади, правляча еліта формується не через конкурентні вибори, а шляхом призначення;
- відсутність місцевого самоврядування або жорсткий контроль держави за його функціонуванням.

Найвідомішими формами авторитарного політичного режиму є:

- 1) **військовий режим**, який виникає, як правило,

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.2. Типи політичних систем

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.3. Політичні зміни

внаслідок насильницького захоплення влади диктатором або військовим угрупованням (хунтою) шляхом державного перевороту та здійснює своє правління методами терору. (Наприклад, диктатура «чорних полковників» у Греції у 1967-1975 рр., хунта генерала Піночета в Чилі у 1973-1989 рр., військовий переворот у Панамі в 1968 р. та ін.);

2) **монархічний режим** набув найбільшого поширення у державах з абсолютною формою монархічного правління, для яких характерна відсутність органів представницької влади, зосередження в руках глави держави всієї повноти влади, легітимність якої носить традиційний характер. До таких режимів відносять політичні системи країн арабського Сходу – Бахрейн, Бруней, Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Саудівська Аравія;

3) **персоніфікований режим**, тобто режим особистого правління, в якому влада належить диктатору і спирається не на політичні інститути, а на репресивно-поліцейський апарат. (Наприклад, режим Дювальє на Гаїті, Аміна в Уганді, Сомоса в Нікарагуа, Хусейна в Іраку та ін.).

Отже, зазначені та інші форми авторитаризму у своєму розвитку, з одного боку, можуть трансформуватися у жорстку диктатуру і навіть у тоталітарний режим, а з іншого – у демократичний режим (наприклад, Іспанія, Південна Корея, Китай, держави Східної Європи).

У сучасному світі, при будь-якому політичному режимі завжди проявляється поєднання рис авторитаризму та демократизму з переваженням ознак того чи іншого режиму.

3.3. Політичні зміни

Зміни політичної системи, або **політичні зміни** становлять собою специфічний тип соціальних змін, пов'язаний перш за все з перетвореннями у механізмі владного регулювання суспільства. Політична система під впливом якісних змін у соціальній сфері постійно знаходиться у русі й розвитку. Фактично не існує двох ідентичних станів однієї і тієї ж політичної системи. Відповідно, політичні зміни становлять собою трансформації інституційних структур, процесів та цілей, що пов'язані із розподілом владних повноважень з приводу управління суспільством, що розвивається. Політичні зміни можуть відбуватися або шляхом пристосування системи до нових вимог соціального середовища, або шляхом заміни однієї системи, нездатної зберегти себе, іншою.

Політичні зміни постійні, оскільки немає незмінних, тобто повністю статичних, політичних систем, так само як і застиглих в одному стані суспільств, що не розвиваються.

Політичні зміни по-різному впливають на можливості адаптації політичних систем. В одних випадках система, мобілізуючи внутрішні ресурси, порівняно легко пристосовується до нових потреб і перетвореного середовища і, відповідно, переходить на вищий рівень стійкості.

В іншому варіанті одну політичну систему, нездатну до самооновлення, змінює інша, тому рух має спрямований характер і здійснюється, як правило, у форсованому режимі, що обов'язково збільшує навантаження на політичні інститути, соціально-культурне середовище і окремі групи суспільства. Вважається, що розвиток відбувається через зміни і означає зростання складності, спеціалізації та диференціації політичних інститутів суспільства.

Більшість дослідників основним джерелом політичних змін розглядають конфлікт, який лежить у основі трансформації владних структур, поведінки груп та індивідів, розвитку політичних процесів. Виходячи із багатоманітності джерел і форм політичних змін виділяють три основні способи або режими існування політичних явищ: *функціонування, розвиток і занепад*.

За *функціонування* політична система не виходить за межі взаємовідносин громадян та інститутів влади. Цей спосіб існування політичних явищ відображає здатність влади до простого відтворення відносин між елітою і електоратом, громадянином і державою. На рівні суспільства в цілому здійснюється підтримка існуючої політичної системи, продукування основних функцій політичних інститутів, політичних партій та органів місцевого самоврядування. За такого способу змін традиції і спадковість мають пріоритет перед будь-якими інноваціями.

Розвиток характеризується такими змінами базових параметрів політичних явищ, які передбачають подальший політичний характер еволюції останніх. Влада адекватно відповідає на виклики часу, ефективно керує суспільними відносинами, забезпечує задоволення соціальних вимог населення. Політична система здатна до застосування гнучких стратегій та технологій владарювання із врахуванням ускладнення інтересів різноманітних соціальних груп.

Занепад передбачає або переважання доцентрових тенденцій над інтеграційними, або розпад політичної цілісності (падіння політичного режиму, захоплення або розпад держави, зупинення діяльності партії). Політична влада через нездатність ефективно вирішувати соціальні проблеми втрачає легітимність і залишається без підтримки з боку суспільства.

До основних типів політичних змін у політичній науці відносять:

- політичну реформу,
- революцію,
- державний переворот,
- інколи – реставрацію і частковий або повний перегляд (ревізію) конституції.

Політична реформа – це перетворення, зміна, переустрій політичного життя суспільства, що здійснюється без зміни основ існуючого ладу. Даний термін становить певний етап прогресивного політичного перетворення, а також відображає еволюційний і ненасильницький характер

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.3. Політичні зміни

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.3. Політичні зміни

розвитку політичного процесу. Прикладами реформ є конституційні зміни у виконавчій владі, перебудова співвідношення сил і впливу у партійній системі або в парламенті. Політичні реформи корисні для будь-якого суспільства, оскільки вони забезпечують запобігання насильницьким методам, конфронтації та політичним конфліктам, безризиковий прогресивний розвиток і поступове вдосконалення політичної системи суспільства. Причому, ці зміни мають ненасильницький та поступовий характер.

Революція – колективне, насильницьке і усвідомлене захоплення влади та діючих політичних еліт будь-якою суспільною групою. Революції виникають і здійснюються як результат накопичення суперечностей у процесі еволюційного розвитку, що розв'язуються переворотом, стрибком, різкими змінами. Революції призводять до встановлення у суспільстві нової системи цінностей, політичних інститутів та форм організації суспільного життя. Головною причиною революцій є неможливість правлячої політичної еліти ефективно управляти соціальними процесами, оскільки загубили довіру та повагу з боку народу, а тому не є легітимними.

Визначають три ознаки революцій:

- корінні всеохоплюючі зміни основ соціального порядку;
- у них діють великі маси мобілізованих людей;
- революційний процес обов'язково супроводжується насиллям.

Державний переворот – неконституційне захоплення влади, незаконна зміна правлячої еліти в цілому, які не пов'язані із будь-якими суттєвими змінами політичного режиму, соціальних і економічних відносин. Державний переворот є своєрідним виходом політичної боротьби за межі легальності. Характерною ознакою державного перевороту є авантюристські дії вузького кола замовників, ізольованих від широких соціальних сил, які також зацікавлені у політичних змінах. Одними із чинників, що впливають на нього є:

- відмова частини державного керівництва від лояльності до легітимного уряду;
- здатність і готовність державної влади до самозахисту і самозбереження;
- рівень культури та демократизму населення країни;
- особисті якості політичних лідерів, політична сила й воля їх найближчого оточення.

Формами переворотів є державні перевороти, путчі, військові заколоти, контрреволюції (політичний рух, метою якого є повалення нової політичної еліти) тощо.

Реставрацією називають процес політичних змін, спрямованих на відродження способу правління, раніше скинутого революцією чи державним переворотом.

Перегляд конституції (повний або окремої її частини) нерідко розцінюється як реформа. Проте між цими поняттями є відмінності. Процедура одночасної ревізії основного закону держави використовується в якості політико-юридич-

ного інструменту, що допомагає розпочати процес мирної зміни свого режиму.

Ініціатором політичних змін будь-якого типу, як правило, виступає меншість суспільства, що нав'язує іншим громадянам власну думку. Навіть у випадку революції багато її учасників не повною мірою усвідомлюють цілі своїх дій. Оцінюючи стан суспільства в такі періоди, можна говорити про те, що більшість людей приєднуються до підтримки тих чи інших змін через бажання самоствердження або страх насилля, рідше – через небажання самовідчуження від системи.

Загальними закономірностями функціонування політичних систем є закономірності рівноваги та маятника. Для нормального функціонування політичної системи необхідна певна рівновага усіх її підсистем. Тому система прагне досягти стану оптимальної рівноваги, що дозволяє їй виконувати свої функції.

Саме тому для побудови демократичного суспільства необхідним є дотримання принципу «стримування та противаг», якому відповідає, наприклад, система поділу влади, формування системи організацій та відносин громадянського суспільства тощо.

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

3.3. Політичні зміни

РОЗДІЛ III.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Список використаних джерел:

1. Політична опозиція : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Гошовської та ін. К. : НАДУ, 2013. 208 с.
2. Политическая система общества и механизм ее функционирования. Учебные материалы. Назва з екрану. URL: <https://works.doklad.ru/view/O4qFu5f2IYk/all.html>
3. Політичні системи світу: кредитно-модульний курс: навч. посібник / В. М. Кириченко. Київ : Центр учб. л-ри, 2013. 218 с.
4. Петрушенко Л.А. Принцип обратной связи. (Некоторые философские и методологические проблемы управления). М., 1997. 280 с.
5. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. М., 1996. 432 с.
6. Шэфер И. Демократический контроль за государственным управлением // Государственная служба: Контроль: Зарубежный опыт М., 2005.
7. Almond G., Coleman J. The Politics of the Developing Areas. Princeton - New Jersey, 1960. P.16.
8. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: [Монографія]. К.: МАУП, 2000. 384 с.
9. Политология: учебник / А. Ю. Мельвиль [и др.]. М.: Московский государственный институт международных отношений, МИД России, ТК Велби, Издательство Проспект, 2008. 618 с.
10. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Шемшученка Ю. С. та ін. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. 736 с.
11. Теория политики: Учебное пособие / Под ред. Б. А. Исаева. СПб.: Питер, 2008. 464 с.
12. Радченко Л.М. Сутність політичних змін та їх співвідношення з політичним розвитком // Політологічний вісник: електрон. версія журн. 2014. Випуск 74. С.140-146. URL: <https://cutt.ly/IfRvgv>

РОЗДІЛ IV. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

- 4.1. Верховна Рада України
- 4.2. Президент України
- 4.3. Кабінет Міністрів України
- 4.4. Органи місцевого самоврядування та децентралізація влади
- 4.5. Система правосуддя

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.1. Верховна Рада України

Розділ IV ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

За роки своєї незалежності Українська держава пройшла складний конституційний процес – від Декларації про Державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), укладення Конституційного договору між Президентом України і Верховною Радою України (8 червня 1995 р.) до прийняття 28 червня 1996 року Конституції України – та обрала демократичний тип суспільно-політичного устрою.

Україна стала рівноправною учасницею багатьох міжнародних організацій і об'єднань, у тому числі Ради Європи, ОЕСР, ОБСЄ. Нею укладено угоди про співробітництво з провідними міжнародними союзами (ЄС і НАТО), послідовно здійснюється перехід від командної економіки до ринкових відносин у сфері господарської діяльності тощо.

В Україні конституційно закріплено основні принципи демократичної організації політичного життя суспільства – народного суверенітету, представництва, поділу державної влади, багатопартійності та ідеологічної багатоманітності.

Носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Йдеться про те, що легітимність влади виходить від народу, який через вибори виявляє свою волю владним структурам і контролює їх.

Україна є парламентсько-президентською республікою. Державна влада в Україні згідно ст. 6 Конституції здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

4.1. Верховна Рада України

Становлення парламентаризму в Україні у його демократичному розумінні бере свій початок з часу набуття українською державою суверенітету та незалежності. Зокрема, першими документами, які визначили діяльність цього державного інституту стали «Декларація про державний суверенітет Української РСР» від 16 липня 1990 р. та «Акт проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 р. Декларація на законодавчому рівні закріпила принцип поділу влади і проголосувала, що від імені українського народу може виступати лише Верховна Рада, тим самим віддаючи певний пріоритет у відносинах з іншими гілками влади саме законодавчому органу. За Верховною Радою України (далі – ВРУ) було закріплено статус вищого представницького і єдиного законодавчого органу, що, по суті, трансформувало її у парламент як такий.

Упродовж розвитку української державності у сферу компетенції представницького органу влади було внесено зміни:

- запроваджено інститут делегованого законодавства,
- звужені повноваження ВРУ у сфері кадрових питань тощо.

Відповідно до Конституції 1996 року Україна стала президентсько-парламентською республікою із широкими повноваженнями президента. Така форма правління зберігалась до грудня 2004 року. За цей час було зроблено декілька спроб внести зміни до Основного закону з метою зменшення влади президента, та жодна з них не виявилась вдалою.

Конституцією 1996 р. було остаточно визначено структуру, компетенцію парламенту, а відтак і форму державного правління – президентсько-парламентську республіку. 8 грудня 2004 року Верховна Рада прийняла закон про внесення змін до Конституції України під № 2222-IV, який передбачав парламентсько-президентську форму правління з досить обмеженими повноваженнями глави держави.

Разом з тим, після президентських виборів 2010 р. виникли негативні тенденції щодо утвердження авторитарної президентської влади та зосередження всієї державної влади в руках однієї політичної сили. Це знайшло своє відображення у реалізації конституційної реформи, відповідно до якої відбулась зміна парламентсько-президентської форми правління на президентсько-парламентську, та значне обмеження повноважень, функцій і ролі українського Парламенту.

Революція гідності та повалення режиму Януковича призвели до чергових значних змін у діяльності ВРУ. Зокрема, у березні 2014 року Генеральна прокуратура порушила кримінальну справу за факту захоплення влади Віктором Януковичем у 2010 році. У поясненні до справи вказано, що Віктор Янукович у 2010 році неконституційним способом змінив Конституцію і тим самим захопив владу. Рішенням ВРУ від 21 лютого 2014 року визнано рішення Конституційного Суду 2010 року неконституційним. Фактично було відновлено дію Конституції 1996 року зі змінами, внесеними у 2004, 2011, 2013 та 2014 роках, а форма правління була знову змінена на парламентсько-президентську.

Відповідно до положень Конституції, ВРУ є єдиним органом законодавчої влади в Україні. Конституційний склад парламенту – 450 народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України таку присягу:

«Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу.

Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників».

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.1. Верховна Рада України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.1. Верховна Рада України

Присягу зачитує найстарший за віком народний депутат України перед відкриттям першої сесії новообраної Верховної Ради України, після чого депутати скріплюють присягу своїми підписами під її текстом.

Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата. Повноваження народних депутатів України починаються з моменту складання присяги.

До основних ознак парламенту відносять:

- колегіальний орган (складається з 450 депутатів);
- постійно діючий орган (обирається строком на п'ять років);
- загальнодержавний орган;
- повинен мати легітимний характер;
- є органом загальної компетенції;
- поширює свої повноваження на територію всієї держави;
- формується шляхом виборів (обирається на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування).

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У ВРУ за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України та інших кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

До повноважень ВРУ належить:

- 1) внесення змін до Конституції України;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму;
- 3) прийняття законів;
- 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;
- 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 7) призначення виборів Президента України;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту);

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України, Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

13) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

14) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України;

15) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

16) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

17) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

19) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України та призначення і звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.1. Верховна Рада України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.1. Верховна Рада України

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора, висловлення недовіри Генеральному прокуророві, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади третини складу Конституційного Суду України;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третьою від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання.

Верховна Рада України обирає із свого складу **Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України** та відкликає їх з цих посад.

Голова Верховної Ради України:

- веде засідання Верховної Ради України;
- організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів;
- підписує акти, прийняті Верховною Радою України;
- представляє Верховну Раду України у зносинах

- з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;
- організовує роботу апарату Верховної Ради України.

ВРУ для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Також може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань, а також утворювати тимчасові слідчі комісії для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес.

ВРУ приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу.

Право законодавчої ініціативи у ВРУ належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Після прийняття Закон підписує Голова Верховної Ради України і направляє його Президентові України, який протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його, або повертає закон зі своїми пропозиціями до ВРУ для повторного розгляду.

Закон набирає чинності через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом.

Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Апарат Верховної Ради України

Відповідно до розпорядження Голови Верховної Ради України від 25 серпня 2011 року № 769 Апарат ВРУ є органом, який здійснює правове, наукове, організаційне, документальне, інформаційне, кадрове, фінансово-господарське, матеріально-технічне, соціально-побутове та інше забезпечення діяльності Верховної Ради України, народних депутатів України, обслуговуючи діяльність парламенту як органу державної влади. Як такий, він певною мірою співвідноситься за своїм функціональним призначенням з апаратом глави держави (Офіс Президента України), Уряду (Секретаріат Кабінету Міністрів України), судів (апарати судів) тощо.

За такою класифікацією Апарат Верховної Ради України:

- належить до числа структурно складних;
- у ньому поєднується вертикальна (відділи, управління, головні управління) та горизонтальна галузева (секретаріати комітетів) структура управління;
- є управлінським органом загальної (універсальної) компетенції;
- поєднує риси суто адміністративного апарату з апаратом депутатських об'єднань (секретаріати

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.1. Верховна Рада України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.1. Верховна Рада України

депутатських фракцій і груп) та апаратом комітетів (секретаріати комітетів);

- відзначається переважно централізованим типом управління: єдиноначальність керівництва Апарату Верховної Ради України в особі Керівника Апарату Верховної Ради України поєднується з певним ступенем узалежнення вирішення низки кадрових питань від відповідних рішень парламентських комітетів, депутатських фракцій і груп;
- наділений неавтономною службою персоналу, яка включена до загальної системи державної служби (незначним ступенем автономії володіють лише патронатні служби Голови та заступників Голови ВРУ);
- володіє рисами адміністративного апарату, інтегрованого до загальної управлінської системи парламенту;
- має риси позапартійного апарату (певний виняток із цього правила можуть становити лише секретаріати депутатських фракцій, які є робочими органами відповідних партійних представництв у парламенті);
- відзначається широтою свого функціонального призначення (забезпечує виконання організаційних, аналітичних, матеріально-технічних та інших функцій).

Разом з тим, на відміну від апаратів інших державних органів України, лише Апарат ВРУ законодавчо закріплено на рівні Конституції, де він іменується як Апарат ВРУ, що підтверджує його підпорядкований парламентові статус.

Апарат Верховної Ради України є допоміжним постійно діючим органом при Верховній Раді України, який підпорядковується їй та виконує низку важливих функцій щодо забезпечення діяльності парламенту.

Апарат Верховної Ради України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Нинішнє нормативно-правове регулювання організації та діяльності Апарату Верховної Ради України здійснюється на трьох рівнях:

1. Конституційному.

На конституційному рівні до повноважень Верховної Ради України віднесено призначення на посаду та звільнення з посади керівника Апарату Верховної Ради України, а також затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її Апарату.

2. Законодавчому.

На законодавчому рівні питання діяльності Апарату Верховної Ради України врегульовані такими актами, як: Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України від 10 лютого 2010 року, закони України: «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року, «Про звернення громадян» від 02 жовтня 1996 року, «Про комітети Верхов-

ної Ради України» від 04 квітня 1995 року, «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року, «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року, Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 року та ін. Особливо насиченими нормами, присвяченими взаємодії Апарату Верховної Ради України (його окремих структурних підрозділів) з Верховною Радою України, є Регламент Верховної Ради України та Закон України «Про комітети Верховної Ради України».

3. Підзаконному.

На підзаконному рівні питання діяльності Апарату Верховної Ради України регулюють чотири групи нормативно-правових актів різної юридичної сили: постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, розпорядження Голови Верховної Ради України та розпорядження Керівника Апарату Верховної Ради України.

Депутатський корпус

Результатом позачергових виборів народних депутатів 21 липня 2019 р. стало радикальне оновлення депутатського корпусу – близько 80 %, порівняно з попереднім скликанням (тоді депутатський склад оновився на 56 %). До ВРУ IX скликання було обрано понад 400 народних депутатів, які не мали досвіду роботи в парламенті, так званих «нових облич».

Беззаперечним переможцем виборів стала абсолютно нова політична сила – партія «Слуга Народу», що отримала 124 мандати у багатомандатному окрузі та виграла у 130 одномандатних округах. На час виборів ця партія перебувала здебільшого у віртуальному форматі. Станом на кінець травня 2019 року, за даними Комітету виборців України, партія не мала ні членів, ні зареєстрованих осередків та не провадила жодної партійної діяльності, але змогла максимально використати перемогу на президентських виборах В. Зеленського і його заклик змінити країну.

Завдяки формуванню «монобільшості» фракція «Слуги Народу», яка складається з 248 депутатів, уникла необхідності у формуванні коаліції депутатських фракцій та складу Кабінету Міністрів України.

Загалом до складу ВРУ IX скликання, крім фракції «Слуги Народу», увійшли фракції політичних партій: Фракція Політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ», Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРІСТЬ» і «ГОЛОС», а також 2 депутатські групи – «Партія "За майбутнє"» та «ДОВІРА».

Таблиця 1. Депутатські фракції і групи IX скликання¹

Назва депутатської фракції чи групи	Кількісний склад
Фракція ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ "СЛУГА НАРОДУ"	248

1. Депутатські фракції і групи IX скликання. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.1. Верховна Рада України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.1. Верховна Рада України

Фракція Політичної партії "ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА - ЗА ЖИТТЯ" у Верховній Раді України	44
Фракція політичної партії Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" у Верховній Раді України дев'ятого скликання	24
Фракція ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ "ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ"	27
Фракція Політичної Партії "ГОЛОС" у Верховній Раді України дев'ятого скликання	19
Депутатська група "Партія "За майбутнє"	24
Депутатська група "ДОВІРА"	20
Народні депутати, які не входять до складу жодної фракції чи групи	17

Розвиток і зміцнення демократичних, правових засад української державності пов'язані з потребою переосмислення фундаментальних засад парламентаризму, організації парламентської діяльності; удосконалення інституційно-правового статусу Апарату ВРУ, як структури, що забезпечує безперерйне функціонування і організаційне забезпечення Верховної Ради України.

Питання необхідності реалізації в Україні парламентської реформи, як однієї з ключових реформ, набуло актуальності з 2014 року, з початку діяльності Верховної Ради України восьмого скликання.

Модель реформування парламенту була запропонована в рамках розробленої «Дорожньої карти реформ щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» (далі – Дорожня карта). Цей документ був розроблений з метою реалізації положень Меморандуму про взаєморозуміння між Верховною Радою України та Європейським парламентом про спільні рамки парламентської підтримки та підвищення інституційної спроможності у рамках роботи Місії з оцінки потреб, яку очолив колишній президент Європейського парламенту Пет Кокс.

Дорожня карта містить рекомендації щодо реформування українського парламенту, спрямовані на підвищення якості законів, забезпечення прозорості та відкритості ВРУ, дотримання народними депутатами етичних норм і стандартів та посилення адміністративної спроможності парламенту.

З метою реалізації рекомендацій Дорожньої карти було схвалено постанову ВРУ «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» від 17 березня 2016 року № 1035-VIII, відповідно до якої визначено *напрями внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, зокрема:*

- законодавча спроможність та законотворчий

- процес у ВРУ;
- політичний нагляд за виконавчою гілкою влади;
- відкритість, прозорість та підзвітність громадянам;
- наближення українського законодавства до права Європейського Союзу;
- адміністративна спроможність;
- коаліція, опозиція та діалог у Верховній Раді України.

4.2. Президент України

Після проголошення незалежності України в нашій державі було запроваджено посаду Президента, який є главою держави і виступає від її імені.

Введення у 1991 році в Україні інституту президентства було обумовлено прагненням збалансувати інтереси різних політичних сил, стабілізувати політичну та соціально-економічну ситуацію, запустити механізм взаємодії усіх гілок влади. Безпосереднім джерелом започаткування інституту президентства в Україні був «Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України». У розділі III зазначеного договору визначався статус Президента України, як глави держави та голови державної виконавчої влади.

Конституцією України закріплено правовий статус Президента, який є Главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Основні повноваження Президента України закріплені у статті 106 Конституції України, зокрема:

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;
- звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- представляє державу у міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;
- приймає рішення про визнання іноземних держав;
- призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;
- призначає всеукраїнський референдум щодо

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.2. Президент України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.2. Президент України

змін Конституції України відповідно до статті 156 цієї Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

- призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією;
- припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;
- вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;
- вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;
- призначає на посаду та звільняє з посади Верховної Ради України Генерального прокурора;
- призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;
- призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;
- вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;
- зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;
- скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;
- є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України;
- призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань;
- здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;
- очолює Раду національної безпеки і оборони України;
- вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та, у разі збройної агресії проти України, приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;
- приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

- приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;
- призначає на посади третину складу Конституційного Суду України;
- присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;
- нагороджує державними нагородами;
- встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;
- приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;
- здійснює помилування;
- створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;
- підписує закони, прийняті Верховною Радою України;
- має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Глава держави користується правом недоторканності на час виконання повноважень. За посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону.

Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України. Повноваження Глави держави припиняються достроково у разі відставки; неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; усунення з поста в порядку імпічменту; смерті.

Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту.

Президент України складає таку присягу:

«Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі».

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.2. Президент України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.2. Президент України

На президентських виборах 2019 року В. Зеленський був обраний президентом, отримавши підтримку 73,22% виборців, або 13 млн 541 тисяча 528 громадян. Варто зазначити, що це найбільша підтримка серед населення за всю історію України.

20 травня 2019 року В. Зеленський прийняв присягу перед народом України як глава держави.

Зеленський вступив на посаду президента України в 41 рік, ставши наймолодшим президентом в історії країни: Леонід Кравчук був обраний у 57 років, Леонід Кучма – у 55, Віктор Ющенко – у 50, Віктор Янукович – у 59, Порошенко – у 48.

Офіс Президента України

З метою організаційного, правового, консультативного, інформаційного, експертно-аналітичного та іншого забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень утворено Офіс Президента України.

Офіс відповідно до покладених на нього завдань:

- здійснює експертний аналіз політичних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших процесів, що відбуваються в Україні і світі, готує за його результатами для подання на розгляд Президентові України пропозиції з питань формування та реалізації внутрішньої і зовнішньої політики держави;
- забезпечує підготовку пропозицій щодо здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави;
- бере участь в опрацюванні пропозицій щодо здійснення Президентом України керівництва у сферах національної безпеки та оборони України, виконання ним повноважень Голови Ради національної безпеки і оборони України, здійснення контролю за сектором безпеки і оборони;
- здійснює в установленому порядку експертизу прийнятих ВРУ законів, що надійшли на підпис Президентові України, готує пропозиції щодо підписання законів або застосування щодо них права вето;
- опрацьовує і подає на підпис Президентові України проекти указів, розпоряджень Президента України, інших документів;
- забезпечує підготовку проєктів законів, що вносяться Президентом України до Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи;
- забезпечує підготовку проєктів послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, оприлюднює такі послання;
- забезпечує в установленому порядку взаємодію

Президента України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, правоохоронними, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян (у тому числі політичними партіями, професійними спілками), підприємствами, установами, організаціями, сприяє підвищенню ефективності такої взаємодії;

- забезпечує офіційне оприлюднення підписаних законів України, указів і розпоряджень Президента України;
- здійснює підготовку проєктів указів Президента України про призначення на посаду суддів, а також проєктів законів щодо утворення, реорганізації і ліквідації судів;
- здійснює підготовку проєктів конституційних подань, звернень Президента України до Конституційного Суду України та пропозицій щодо позиції Президента України у справах, які розглядаються Конституційним Судом України;
- здійснює представництво в судах України інтересів Президента України та створених ним для виконання своїх повноважень консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб;
- здійснює самопредставництво Президента України, створених ним консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, їх посадових і службових осіб у судах України;
- опрацьовує внесені в установленому порядку пропозиції з кадрових питань, що належать до повноважень Президента України;
- забезпечує опрацювання та подання в установленому порядку пропозицій щодо присвоєння вищих військових звань, вищих дипломатичних рангів та інших вищих спеціальних звань і класних чинів, нагородження державними нагородами, встановлення президентських відзнак та нагородження ними;
- виконує інші функції (моніторинг інформаційного простору; організація прийому громадян; доступ до публічної інформації; організація та проведення протокольних та церемоніальних заходів, зарубіжних візитів та робочих поїздок; контроль за виконанням указів, розпоряджень тощо) для забезпечення здійснення Президентом України своїх повноважень.

До складу Офісу Президента України входять:

- Керівник Офісу Президента України;
- Перший заступник Керівника Офісу Президента України;
- заступники Керівника Офісу Президента України;
- Керівник Апарату Офісу Президента України;

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.2. Президент України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.3. Кабінет Міністрів України

- Перший помічник, помічники Президента України;
- радники Президента України;
- Прес-секретар Президента України;
- представники Президента України;
- уповноважені Президента України;
- Кабінет Президента України;
- Кабінет Керівника Офісу Президента України;
- директорати;
- департаменти.

4.3. Кабінет Міністрів України

В Україні склалася єдина система органів виконавчої влади, яку очолює Кабінет Міністрів України, вищий колегіальний орган виконавчої влади. Важливу роль у системі органів виконавчої влади відіграють місцеві державні адміністрації, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах передбачених законодавством.

До основних завдань Кабінету Міністрів України належать:

- забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України;
- вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості;
- забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;
- розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм;
- забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави;
- забезпечення рівних умов для розвитку усіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону;
- здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України,

- громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;
  - спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю.

Діяльність Кабінету Міністрів України ґрунтується на **принципах**:

- верховенства права,
- законності,
- поділу державної влади,
- безперервності,
- колегіальності,
- солідарної відповідальності,
- відкритості та прозорості.

До складу Кабінету Міністрів України входять **Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри та міністри України.**

Членами Кабінету Міністрів України можуть бути громадяни України, які мають право голосу, вищу освіту та володіють державною мовою.

Не може бути призначена на посаду члена Кабінету Міністрів України особа, яка має судимість, не погашену або не зняту в установленому законом порядку, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, або особа, яка має заборгованість зі сплати аліментів на утримання дитини.

Подання про призначення Верховною Радою України на посаду Прем'єр-міністра України Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій. Підтримана коаліцією депутатських фракцій пропозиція подається Президенту України за підписом народного депутата України – уповноваженого на подання пропозиції відповідно до угоди про формування коаліції.

Кандидат на посаду зустрічається з депутатськими фракціями та відповідає на їхні запитання.

Голосування у Верховній Раді України щодо призначення Прем'єр-міністра України проводиться у поіменному режимі, а рішення про призначення приймається у формі постанови Верховної Ради України.

Інші члени Кабінету Міністрів України (крім Міністра оборони України і Міністра закордонних справ України) призначаються на посаду Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

При формуванні нового складу Кабінету Міністрів України новопризначений Прем'єр-міністр України вносить до Верховної Ради України подання про призначення членів Кабінету Міністрів України відповідно до вимог Конституції України та Закону України «Про Кабінет Міністрів України», в якому пропонується повний посадовий склад Кабінету

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.3. Кабінет Міністрів України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.3. Кабінет Міністрів України

Міністрів України.

Рішення щодо формування складу членів Кабінету Міністрів України приймається ВРУ у формі постанови і може бути прийнятим як списком, так і щодо окремих посад.

Особа, призначена на посаду члена Кабінету Міністрів України, у день свого призначення перед вступом на посаду складає на пленарному засіданні Верховної Ради України таку присягу:

«Усвідомлюючи високу відповідальність члена Кабінету Міністрів України, урочисто присягаю на вірність Українському народові. Зобов'язуюся додержуватися Конституції України та законів України, зміцнювати суверенітет і незалежність України, обстоювати права і свободи людини та громадянина, дбати про добробут Українського народу, сталий демократичний розвиток суспільства».

Діяльність Кабінету Міністрів України спрямовується на забезпечення інтересів Українського народу шляхом вирішення питань державного управління у сфері:

- економіки та фінансів,
- соціальної політики, праці та зайнятості,
- охорони здоров'я,
- освіти, науки, культури, спорту, туризму,
- охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, природокористування,
- правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина,
- запобігання і протидії корупції,
- розв'язання інших завдань внутрішньої і зовнішньої політики, цивільного захисту, національної безпеки та обороноздатності.
- вдосконалення державного управління та державної служби.

Кабінет Міністрів України спрямовує і координує роботу міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які забезпечують проведення державної політики у відповідних сферах суспільного і державного життя, виконання Конституції та законів України, актів Президента України, додержання прав і свобод людини та громадянина.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади відповідальні перед Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні йому.

Складення повноважень та відставка Кабінету Міністрів України відбувається у декількох випадках:

- перед новообраною Верховною Радою України;
- відставки Прем'єр-міністра України;
- смерті Прем'єр-міністра України;
- прийняття резолюції недовіри.

Повноваження Кабінету Міністрів України у відносинах з Президентом України:

- відповідальний перед Президентом України;

- забезпечує виконання актів Президента України;
- може звернутися до Президента України з клопотанням про визначення проєкту закону, що вноситься до Верховної Ради України, як невідкладного.
- забезпечує виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України, введених у дію Указами Президента України;
- Секретаріат Кабінету Міністрів України відповідає на звернення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, що утворюються Президентом України, надає їм інформацію, необхідну для виконання покладених на них завдань;
- члени Кабінету Міністрів України, керівники інших органів виконавчої влади за погодженням із Прем'єр-міністром України можуть включатися до складу консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, що утворюються Президентом України для здійснення своїх повноважень, та брати участь у роботі таких органів і служб на громадських засадах.

Президент України або уповноважений ним представник може брати участь у засіданнях Кабінету Міністрів України.

Повноваження Кабінету Міністрів України у відносинах з ВРУ та народними депутатами:

- вносить проєкти законів на розгляд Верховної Ради України;
- має право відкликати внесений ним на розгляд Верховної Ради України проєкт закону в порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України;
- подає Верховній Раді України висновки щодо повноти економічного обґрунтування та фінансового забезпечення законодавчих пропозицій і проєктів законів, реалізація яких потребує матеріальних та інших витрат за рахунок державного чи місцевих бюджетів;
- забезпечує проведення експертизи внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи проєктів законів, які надіслані Верховною Радою України;
- подає Бюджетну декларацію разом з фінансово-економічним обґрунтуванням до Верховної Ради України для розгляду за спеціальною процедурою;
- складає проєкт закону про Державний бюджет України, який ґрунтується на Бюджетній декларації з урахуванням рекомендацій Верховної Ради щодо бюджетної політики;
- забезпечує виконання Державного бюджету України;
- розробляє і вносить на розгляд Верховної Ради України проєкти загальнодержавних програм

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.3. Кабінет Міністрів України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.3. Кабінет Міністрів України

економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку, охорони довкілля та з інших питань;

- подає звіт про виконання Державного бюджету України за минулий рік та звіти про хід виконання загальнодержавних програм;
- на запит Рахункової палати надає статистичну, фінансову, бухгалтерську та іншу інформацію;
- забезпечує Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини доступ до актів та інших документів Кабінету Міністрів України, підвідомчих йому органів, підприємств, установ та організацій, сприяє йому у здійсненні визначених законом повноважень;
- вживає у межах своєї компетенції відповідних заходів щодо усунення порушень прав людини та інформує про це Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- надає відповідь на звернення чи запит народного депутата України;
- організовує розгляд звернень комітетів, Спеціальної контрольної комісії з питань приватизації, тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України з питань його діяльності;
- щотижня у Верховній Раді України відводиться час для запитань членам Кабінету Міністрів України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України, заступники міністрів, керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, мають право бути присутніми на засіданнях Верховної Ради України, брати участь у засіданнях комітетів, тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України і виступати з питань, що обговорюються.

Організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України здійснює **Секретаріат Кабінету Міністрів України** (далі – СКМУ).

До повноважень СКМУ відносяться питання:

- забезпечення підготовки та проведення засідань Кабінету Міністрів України;
- забезпечення діяльності Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністрів України та міністрів України, які не очолюють міністерства;
- здійснення контролю за своєчасним поданням органами виконавчої влади проектів законів, проектів актів Кабінету Міністрів України, інших документів для підготовки їх до розгляду Кабінетом Міністрів України;
- розгляду та надання відповідей на запити, що

- надходять до Кабінету Міністрів України;
- забезпечуючи діяльність члена Кабінету Міністрів України, який не очолює міністерство, за його дорученням виконує повноваження, передбачені Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» для міністерства.

Секретаріатом Кабінету Міністрів України керує Державний секретар Кабінету Міністрів України, який призначається на посаду Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства про державну службу строком на п'ять років з правом повторного призначення.

Система центральних органів виконавчої влади

Систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України (далі – міністерства) та інші центральні органи виконавчої влади.

Діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах:

- верховенства права;
- забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- безперервності;
- законності;
- забезпечення єдності державної політики;
- відкритості та прозорості;
- відповідальності;
- єдиноначальності.

Міністерство є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Кабінетом Міністрів України сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України Конституцією та законами України.

Основними завданнями міністерства як органу, що забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох сферах, є:

- забезпечення нормативно-правового регулювання;
- визначення пріоритетних напрямів розвитку;
- інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики;
- узагальнення практики застосування законодавства, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проєктів законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президентів України та Кабінету Міністрів України;
- забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні;
- здійснення інших завдань, визначених законами України.

Центральні органи виконавчої влади утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики як служби, агентства, інспекції, комісії.

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.3. Кабінет Міністрів України

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.4. Органи місцевого самоврядування та децентралізація влади

Служба – центральний орган виконавчої влади, більшість функцій якого складають функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам.

Агентство – центральний орган виконавчої влади, більшість функцій якого складають функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління,

Інспекція – центральний орган виконавчої влади, більшість функцій якого складають контрольно-наглядові функції за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства.

Основними завданнями центральних органів виконавчої влади є:

- надання адміністративних послуг;
- здійснення державного нагляду (контролю);
- управління об'єктами державної власності;
- несення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність;
- здійснення інших завдань, визначених законами України.

Діяльність центральних органів виконавчої влади спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через відповідних міністрів згідно із законодавством.

4.4. Органи місцевого самоврядування та децентралізація влади

Місцеве самоврядування в Україні входить до системи публічної влади паралельно з державною владою та є фундаментом для соціально-демократичних перетворень і, зокрема, ратифікації Хартії місцевого самоврядування, у якій закріплено доктрину та практичний досвід місцевого самоврядування сучасної європейської спільноти.

Основоположні принципи демократії, верховенства прав і свобод людини, визнання місцевого самоврядування як дієвої форми публічної влади закріплені у міжнародно-правових стандартах місцевого самоврядування, зокрема в Європейській хартії місцевого самоврядування, яку було ратифіковано Верховною Радою України 15 липня 1997 р.

Європейська хартія місцевого самоврядування виступає основоположним міжнародним нормативно-правовим актом, містить керівне визначення основ місцевого самоврядування і стала головним джерелом для законодавчого регулювання інституту місцевого самоврядування для більшості європейських країн. Її головна мета полягає у втіленні демократичних стандартів функціонування та основ організації місцевого самоврядування згідно з принципами субсидіарності, демократичності, реальності та ін., які є обов'язковими для

визначених держав-учасниць.

Підписавши цей документ Україна взяла на себе зобов'язання приведення внутрішньодержавного законодавства у відповідність із положеннями зазначеного міжнародно-правового документа щодо визначення і захисту прав територіальних громад та органів місцевого самоврядування, що забезпечує їх активну участь у вирішенні питань місцевого значення.

З прийняттям Конституції України у 1996 р. місцеве самоврядування отримало конституційний статус і, відповідно до ст. 5 Конституції України, було визнане важливою формою народовладдя, а принцип визнання та гарантованості місцевого самоврядування віднесено до засад конституційного ладу (статті 5, 7, 19, 38).

Конституція України розглядає місцеве самоврядування як багатогранне та комплексне політико-правове явище, що характеризується у різних аспектах та виділяє його три головні ознаки:

- право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції України та законів України;
- можливість безпосередньої реалізації цього права через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії;
- наявність публічної влади у видів органів місцевого самоврядування: сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів.

Відповідно до Конституції України органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади, здійснення яких держава фінансує у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету в установленому законом порядку окремих загальнодержавних податків. Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади. Однак при цьому встановлено обов'язок держави забезпечувати фінансово у повному обсязі здійснення повноважень органів виконавчої влади органами місцевого самоврядування.

Важливим кроком у становленні місцевого самоврядування стало прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р., що містить норми, які визначають питання організації, функціонування та фінансування місцевого самоврядування в Україні.

На основі цього закону було прийнято ряд законів, що регламентують окремі питання функціонування місцевого самоврядування в Україні, зокрема: «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про вибори місцевих

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.4. Органи місцевого самоврядування та децентралізація влади

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.4. Органи місцевого самоврядування та децентралізація влади

рад та сільських, селищних, міських голів», «Про органи самоорганізації населення», «Про столицю України – місто-герой Київ» тощо.

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Система місцевого самоврядування в Україні включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- старости;
- органи самоорганізації населення.

Функції місцевого самоврядування аналогічні функціям держави. Вони є надзвичайно динамічними і час від часу деякі з них зникають, а відповідно до вимог часу виникають нові.

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади – тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері.

Реформа місцевого самоврядування, пов'язана з процесом децентралізації, триває в Україні з 2014 р. Зокрема, у квітні 2014 року Уряд схвалив основний концептуальний документ – Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Після цього затверджено План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі.

Мета реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади полягає у формуванні ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Реформування здійснюється з дотриманням таких **принципів**:

- верховенства права;
- відкритості, прозорості та громадської участі;
- повсюдності місцевого самоврядування;
- субсидіарності;
- доступності публічних послуг;
- підзвітності та підконтрольності органів і посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді;
- підконтрольності органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади у питаннях дотримання Конституції та законів України;
- правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування;
- державної підтримки місцевого самоврядування;
- партнерства між державою та місцевим самоврядуванням;
- сталого розвитку територій.

Завданнями реформи є:

- забезпечення доступності та якості публічних послуг;
- досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади;
- визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з метою забезпечення доступності та належної якості публічних послуг, що надаються такими органами;
- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень.

За цей час вже сформований і діє основний пакет нового законодавства, впроваджуються першочергові законодавчі ініціативи. Зокрема:

1. Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Завдяки цим змінам відбулася фінансова децентралізація (місцеві бюджети за останні роки зросли на 165,4 млрд грн: з 68,6 млрд в 2014 до 234 млрд грн в 2018 році).
2. Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Дав змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування.

Станом на січень 2020 р., в Україні налічувалось 1 029 сформованих об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ), у яких проживало 11,7 млн. осіб (майже третина населення країни). ОТГ покривають 44,2 % загальної площі країни. Такі темпи міжмуниципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими.

Закон також запровадив інститут старост в ОТГ, які представляють інтереси сільських мешканців у раді громади. У селах ОТГ вже працюють 3 207 старост, з них обрано – 800 осіб.

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.4. Органи місцевого самоврядування та децентралізація влади

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.4. Органи місцевого самоврядування та децентралізація влади

У 2019 році загальна площа об'єднаних громад склала 246,8 тис. кв. км, що складає 44,2 % від загальної площі України.

Закон «Про співробітництво територіальних громад» створив механізм вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо. На кінець 2018 року реалізується вже 520 договорів про співробітництво. Цим механізмом скористалися 1188 громад.

Закон «Про засади державної регіональної політики». Державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад за час реформи зросла у 41,5 рази: з 0,5 млрд грн в 2014 до 20,75 млрд грн у 2019 році.

Пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг. Це дозволило делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видачу паспортних документів, державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо.

Реалізація реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади сприятиме:

- посиленню правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування, провадженню їх діяльності з дотриманням принципів та положень Європейської хартії місцевого самоврядування;
- доступності публічних послуг, підвищенню їх якості;
- впровадженню механізму здійснення місцевими держадміністраціями та населенням контролю за наданням органами місцевого самоврядування, територіальними органами центральних органів виконавчої влади публічних послуг;
- запровадженню стандартів (нормативів) якості публічних послуг, що надаються населенню органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, критеріїв оцінювання якості;
- створенню сприятливих правових умов для максимально широкого залучення населення до прийняття управлінських рішень, а також розвитку форм прямого народовладдя;
- формуванню ефективної територіальної системи органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць;
- утворенню об'єднаних територіальних громад, спроможних самостійно або через органи місцевого самоврядування вирішувати питання

- місцевого значення;
- соціально-економічному розвитку територіальних громад і регіонів;
- стимулюванню економічного розвитку територій у результаті удосконалення механізмів впливу органів місцевого самоврядування на визначення пріоритетів місцевого економічного розвитку;
- визначенню чітких меж кожної адміністративно-територіальної одиниці, забезпеченню повсюдності юрисдикції органів місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та недопущенню наявності в межах території громади інших адміністративно-територіальних одиниць такого ж рівня;
- утворенню виконавчих органів обласних та районних рад;
- зміні статусу місцевих держадміністрацій з органів загальної компетенції на контрольно-наглядові органи у системі виконавчої влади з функцією координації діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади на відповідній території;
- забезпеченню розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, місцевими держадміністраціями та територіальними органами центральних органів виконавчої влади.

З метою визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів виконавчої влади та відповідних органів місцевого самоврядування схвалено Постанову Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» в усіх областях України, а також проєкт постанови щодо утворення та ліквідації районів в АР Крим.

Проєктами актів пропонується ліквідувати існуючі 490 районів та утворити 129 нових районів, з них 10 – у АР Крим та 7 – на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей.

У результаті чергові місцеві вибори восени 2020 року мають пройти на новій територіальній основі районів та громад. Повноваження між рівнями управління повинні бути розмежовані за принципом субсидіарності. Мешканці громад мають бути забезпечені механізмами та інструментами впливу на місцеву владу та участі у прийнятті рішень.

4.5. Система правосуддя

Особливим видом державної діяльності є правосуддя. Суди є самостійною гілкою влади і діють незалежно від законодавчої та виконавчої влади.

Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.5. Система правосуддя

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.5. Система правосуддя

та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами.

Судову систему України складають суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції.

Суд конституційної юрисдикції

Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та, у передбачених Конституцією України випадках, інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Принципи діяльності Конституційного Суду:

- верховенства права,
- незалежність,
- колегіальність,
- гласність,
- відкритість,
- повний і всебічний розгляд справ,
- обґрунтованість та обов'язковість ухвалених ним рішень і висновків.

До повноважень Суду належить:

- вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- офіційне тлумачення Конституції України;
- надання за зверненням Президента України чи щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;
- надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;
- надання за зверненням Верховної Ради України

висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України;

- надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;
- надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;
- вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України;
- вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Склад Суду становить 18 суддів Конституційного Суду – Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду.

Суддя Конституційного Суду набуває повноважень з дня складення ним на спеціальному пленарному засіданні Суду присяги такого змісту:

«Я (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді Конституційного Суду України, урочисто присягаю на вірність Україні, бути незалежним, чесним і сумлінним при виконанні високих обов'язків судді Конституційного Суду України, забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, утверджуючи права та свободи людини».

У складі Суду діють Велика палата, два сенати та шість колегій.

Велика палата, сенати, колегії у межах визначених цим Законом повноважень щодо конституційного провадження діють як Конституційний Суд.

Велика палата розглядає питання щодо:

- відповідності Конституції України (конституційності) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- офіційного тлумачення Конституції України;

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.5. Система правосуддя

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.5. Система правосуддя

- відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;
- відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;
- додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, встановлених статтями 111 і 151 Конституції України;
- відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;
- порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;
- відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України;
- відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами у разі відмови Сенату від розгляду справи на розсуд Великої палати у випадках, визначених цим Законом.

Сенат діє у складі дев'яти суддів Конституційного Суду.

Сенат розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами, а також інші питання, визначені цим Законом.

Колегія діє у складі трьох суддів Конституційного Суду.

До повноважень **Колегії** належить вирішення питань щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою.

Колегія більшістю голосів від її складу постановляє ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у відкритті конституційного провадження у справі.

Представницькі, організаційні, розпорядчі функції здійснюють Голова Суду, заступник Голови Суду, секретарі колегій.

Суди загальної юрисдикції

Суди загальної юрисдикції – це самостійні державні органи судової влади, що здійснюють правосуддя шляхом цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства відповідно до Конституції та законів України і утворюють єдину систему судів.

За своєю сутністю суди загальної юрисдикції є державними органами судової влади, уповноваженими здійснювати правосуддя відповідно до Конституції та законів України.

Згідно з пунктом 23 частини 1 статті 106 Конституції України та статті 20 Основного Закону, суди загальної юрисдикції утворюються і ліквідуються Президентом України за поданням Міністра юстиції України, погодженим з Головою Верховного Суду України, або головою відповідного вищого спеціалізованого суду. Підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна адміністративно-територіального устрою, передислокація військ або реорганізація Збройних Сил України, зміна системи судів, а також інші підстави, передбачені законом. Кількість суддів у судах визначається Президентом України за поданням Голови Державної судової адміністрації України, погодженим із Головою Верховного Суду України або головою відповідного вищого спеціалізованого суду. Голови судів та їх заступники, за винятком призначення (обрання) на адміністративні посади у Верховному Суді України та звільнення з цих посад, призначаються з числа суддів строком на 5 років та звільняються з посади Президентом України за поданням Голови Верховного Суду України (а щодо спеціалізованих судів – голови відповідного вищого спеціалізованого суду) на підставі рекомендації Ради суддів України (щодо спеціалізованих судів – рекомендації відповідної ради суддів).

Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів.

Судоустрій будується **за принципами:**

- територіальності,
- спеціалізації
- інстанційності.

Систему судоустрою складають:

- місцеві суди;
- апеляційні суди;
- Верховний Суд, який є найвищим судом у системі судоустрою.

Для розгляду окремих категорій справ відповідно у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

2 червня 2016 р. прийнято зміни до Конституції України у частині правосуддя та нову редакцію Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що передбачають створення вищих спеціалізованих судів (Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду).

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.5. Система правосуддя

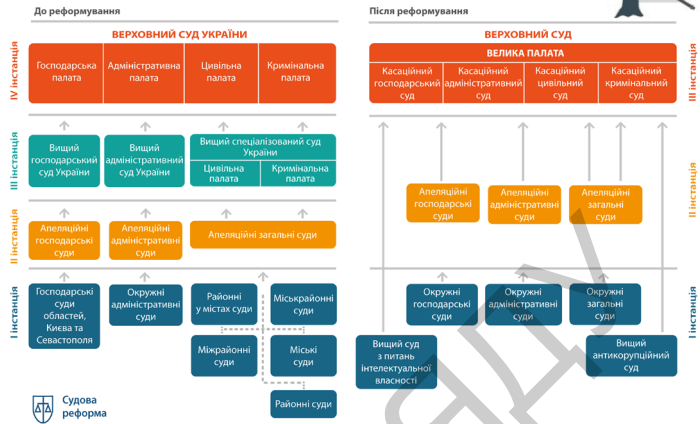
РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.5. Система правосуддя

Таблиця 1. Судова система України (до і після реформування)¹

Судова реформа України

Єдність системи судоустрою в Україні забезпечується:

- єдиними засадами організації та діяльності судів;
- єдиним статусом суддів;
- обов'язковістю для усіх судів правил судочинства, визначених законом;
- єдністю судової практики;
- обов'язковістю виконання на території України судових рішень;
- єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів;
- фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України;
- вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування.

Судову владу реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур.

Особа, призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді такого змісту:

«Я, (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді, урочисто присягаю Українському народові об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя».

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Верховний Суд:

- здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суд першої або апеляційної інстанції, у порядку встановленому процесуальним законом;
- здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;
- надає висновки щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою;
- надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;
- звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;
- забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;
- здійснює інші повноваження, визначені законом.

До складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше двохсот. **У складі Верховного Суду діють:**

1. Велика Палата Верховного Суду;
2. Касаційний адміністративний суд;
3. Касаційний господарський суд;
4. Касаційний кримінальний суд;
5. Касаційний цивільний суд.

Спеціалізовані суди

Вищий антикорупційний суд (ВАКС) – вищий спеціалізований суд у системі судоустрою України.

Його завданням є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад і процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства й держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення у дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства.

Місія ВАКС полягає у здійсненні справедливого правосуддя в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

РОЗДІЛ IV.

**ПОЛІТИЧНА
СИСТЕМА
УКРАЇНИ**

**4.5. Система
правосуддя**

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.5. Система правосуддя

Вищий антикорупційний суд:

- здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях;
- здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у порядку цивільного судочинства;
- аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику в кримінальних та інших провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції до висновків щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному веб сайті.

Вищий суд з питань інтелектуальної власності

Президент України підписав указ про створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності 29 вересня 2017 року. У цьому указі зазначається, що відповідно до розділу XV Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» має бути створено Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Державна судова адміністрація за погодженням із Вищою радою правосуддя своїм наказом визначила кількість суддів у новому суді у кількості 21 посади.

Ухвалений у новій редакції Господарський процесуальний кодекс України містить норми щодо юрисдикції Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності. Відповідно до цих норм новоутворений суд розглядатиме такі категорії справ у першій інстанції:

- справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, у тому числі щодо права попереднього користування;
- справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси;
- справи про визнання торговельної марки добре

- відомою;
- справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, у тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами;
- справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії;
- справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань.

Також до складу Вищого суду входить **Апеляційна палата з питань інтелектуальної власності**, яка буде переглядати в апеляційному порядку ухвалені цим судом рішення.

Отже, розгляд справ з питань інтелектуальної власності буде здійснюватись саме за правилами господарського судочинства. Водночас, це буде відбуватися з певними особливостями, зокрема:

- учасниками відповідних спорів будуть не лише суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні особи та ФОПи), а й звичайні фізичні особи;
- органи державної влади й місцевого самоврядування також братимуть участь у спорах про визнання недійсними актів таких органів, що порушують права інтелектуальної власності;
- запроваджується колегіальний розгляд справ.

Апеляційні суди

У системі судів загальної юрисдикції діють апеляційні суди як суди апеляційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення.

Апеляційними судами з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є: апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим.

Апеляційними судами з розгляду господарських справ і апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є відповідно апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України.

До складу апеляційного суду входять судді, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, з числа яких призначаються голова суду та його заступники. В апеляційному суді, кількість суддів в якому перевищує тридцять п'ять, може бути призначено не більше трьох заступників голови суду.

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.5. Система правосуддя

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

4.5. Система правосуддя

У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ у межах відповідної судової юрисдикції. Судову палату очолює секретар судової палати, який призначається з числа суддів цього суду. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про призначення секретаря судової палати приймаються зборами суддів апеляційного суду за пропозицією голови суду. Секретар судової палати організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів апеляційного суду про діяльність судової палати.

Повноваження апеляційного суду:

- розглядає справи відповідної судової юрисдикції в апеляційному порядку згідно з процесуальним законом;
- у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядає справи відповідної судової юрисдикції як суд першої інстанції;
- аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику;
- надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства;
- здійснює інші повноваження, визначені законом.

Місцеві суди

Місцевими загальними судами є районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди.

Місцевими господарськими судами є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя.

Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, передбачені процесуальним законом.

Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, з числа яких призначаються голова та заступник голови суду. У місцевому суді, кількість суддів в якому перевищує п'ятнадцять, може бути призначено не більше двох заступників голови суду.

Повноваження місцевого суду:

- розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності.
- розглядає цивільні, кримінальні, адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, передбачених процесуальним законом.
- розглядає справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності.
- розглядає справи адміністративної юрисдикції (адміністративні справи).

Підсудність окремих категорій справ місцевим судам, а також порядок їх розгляду визначаються процесуальним законом.

Список використаних джерел:

1. Доповідь та Дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. URL: <http://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Меморандум про взаєморозуміння між Верховною Радою України та Європейським Парламентом про спільні рамки парламентської підтримки та підвищення інституційної спроможності: Меморандум від 03 липня 2015 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002001-15>
4. Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії 14 грудня 2017 р. URL: http://www.razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf
5. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2016 року № 1035-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1035-19>
6. Депутатські фракції і групи IX скликання. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions
7. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#Text>
8. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/president/about-president>
9. Указ Президента України «Про Положення про Офіс Президента України» від 30.04.2020 436/2019. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#Text>
10. Зеленському – 42 роки: наймолодший президент України святкує день народження. Інформаційна агенція «Главком». Веб-портал. URL: <https://glavcom.ua/news/zelenskomu-42-roki-naymolodshiy-prezident-ukrajini-svyatkuje-den-narodzheniya-655047.html>
11. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 20.03.2020, підстава - 524-IX. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

РОЗДІЛ IV.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

12. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 29.05.2020, підстава - 553-IX. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>
13. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
14. Шигапова Е. Окремі аспекти імплементації європейської хартії місцевого самоврядування в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2018, №5. С.181–185.
15. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування (станом на 10 січня 2020). Національний Проєкт Децентралізація. Назва з екрану. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf>
16. Що вже змінила реформа правосуддя. Судова влада України: веб-сайт. URL: <https://court.gov.ua/press/interview/441643/>
17. Верховний Суд України. Повноваження. Судова влада України: веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/competence/
18. Вищий антикорупційний суд (БАКС) – вищий спеціалізований суд у системі судоустрою України. Судова влада України: веб-сайт. URL: https://hcac.court.gov.ua/hcac/info_sud/competence/
19. Про утворення вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України №299/2017р. від 29.09.2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/299/2017>.
20. Бочарова Н. В. Специализированные суды по вопросам интеллектуальной собственности: аргументы «PRO» и «CONTRA» в современных международных дискуссиях // Журнал теорія і практика інтелектуальної власності. 2007. № 6. С. 19-34.
21. Господарський процесуальний кодекс України: Офіційний текст: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон від 06.11.1991 № 1798-XII.
22. Про судоустрій і статус суддів: [закон України: від 02.06.2016 № 1402-VIII] // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
23. Указ Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29.09.2017 299/2017 . Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017#Text>

РОЗДІЛ V. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

- 5.1. Поняття, роль та основні функції політичних партій
- 5.2. Типологія політичних партій та партійних систем
- 5.3. Політичні партії в Україні
- 5.4. Розвиток партійної системи України

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.1. Поняття, роль та основні функції політичних партій

Розділ V ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.1. Поняття, роль та основні функції політичних партій

Політичні партії є одним із головних елементів політичної системи, тому побудова демократичного суспільства неможлива без їх активної та конструктивної участі. У процесі переходу до демократичної моделі політичного устрою перед суспільством постають завдання пошуку та реалізації оптимальної моделі функціонування інститутів демократичної влади та громадянського суспільства. Одним із головних чинників інституалізації соціально-політичної взаємодії, розвитку політичної системи виступає діяльність політичних партій.

Політичні партії відіграють важливу роль у процесах державотворення, формування політичних еліт, виборчих кампаніях, інституціоналізації політичної діяльності, розвитку парламентаризму, демократизації суспільства. В умовах представницької демократії політичні партії виконують функції артикуляції та репрезентації інтересів груп та спільнот, формування політичної еліти, легітимізації політичної влади.

В усіх країнах у процесі структурних змін були створені нові політичні партії, які взяли на себе відповідальність за управління та поглиблення політичного розвитку. Однак недостатній досвід як при проведенні самих демократичних процесів, так і у створенні, ідеологічному та програмному спрямуванні партій приводять до того, що партії та політична еліта не завжди адекватно реагують на проблеми трансформаційного періоду, а інколи навіть стають причиною деструктивних явищ у суспільно-політичному житті.

Політична партія (від лат. *pars* – частина, група, відділ) – політичний інститут, що представляє інтереси та цілі різноманітних суспільних груп. Через цей інститут люди висловлюють свої групові вимоги до держави, спілкуються та взаємодіють з нею.

Існує декілька підходів до формулювання поняття «політичної партії». Політичні партії розглядаються як групи людей, об'єднані спільною ідеологією, або спільними програмами.

М. Вебер під політичною партією розумів громадські організації, що спираються на добровільне прийняття членів, які прагнуть завоювати владу для свого керівництва і забезпечити активним членам певні вигоди (духовні чи матеріальні).

Французький політолог Р.-Ж. Шварценберг вважає, що політична партія – це постійно діюча організація, що існує як на національному, так і на місцевому рівнях, спрямована на отримання та здійснення влади шляхом використання народної підтримки.

Отже, *сучасна політична партія* – це добровільне

об'єднання людей на ідеологічному та організаційному ґрунті з метою завоювання, утримання та реалізації державної влади в інтересах певних соціальних груп.

Виділяють три структурні рівні політичних партій:

Перший рівень – це виборці, які підтримують дану партію та голосують за неї на виборах (соціальна база партії).

Другий рівень – це офіційна партійна організація, первинні осередки партії. Їхнє завдання – мобілізувати виборців на підтримку партійного кандидата. Сукупність таких організацій створює організації на районному, обласному та ін. рівнях, а сукупність цих партійних організацій – загальнонаціональну партію. У структуру партії входить партійний апарат, що представляє собою групу людей, яка професійно займається керівництвом та організаційними питаннями діяльності партії.

Третій рівень – це представники партії в органах влади та органах місцевого самоврядування.

До структури політичної партії входять:

- лідер партії;
- партійна бюрократія;
- мозковий штаб;
- партійна ідеологія;
- партійний актив;
- рядові члени партії.

Сутність політичних партій та їхню роль у політичній системі суспільства можна зрозуміти лише через аналіз виконуваних ними функцій.

Функції політичних партій:

- репрезентація соціальних інтересів (виступають сполучною ланкою між державою та інститутами громадянського суспільства);
- інтеграція соціальних інтересів (визначення найбільш соціально значущих потреб, інтересів та трансформація їх у відповідні політичні рішення);
- комунікація між державою та інститутами громадянського суспільства (забезпечують необхідний зв'язок між тими, хто здійснює політичне керівництво, та тими, на кого воно поширюється – громадянами);
- активізація політичної участі і мобілізація мас (відбувається залучення громадян до політичного життя, партії набувають досвід участі у владних відносинах, надають громадянам ресурси для політичної участі);
- формування і підбір політичних еліт (служать головним інструментом пошуку, відбору, навчання активних громадян, які готові долучитися до управління державою на різних її рівнях);
- формування й забезпечення легітимності політичної системи (сприяють легітимності демократичної політичної системи, тобто її суспільному визнанню та легімізації прийнятих політичних рішень, кадрових чи функціональних змін у державних інституціях);

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.1. Поняття, роль та основні функції політичних партій

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.2. Типологія політичних партій та партійних систем

- структурування процесу виборів (електоральна функція, спрямована на просування кандидатів на виборні посади в органи представницької та виконавчої влади за допомогою їх висунення і підтримки на виборах).

Основні ознаки політичної партії, які відрізняють їх від інших суспільно-політичних організацій і груп тиску:

1. Організаційна оформленість: стійкі внутрішньо-партійні відносини і наявність розгалуженої структури на загальнонаціональному, регіональному і місцевому рівнях (виборні центральні органи і мережа регіональних відділень).

2. Відкрита налаштованість на владу. Ця ознака відрізняє партії не тільки від суспільних рухів, але й від груп тиску. Останні часом володіють реальною владою, але не афішують цього, віддаючи перевагу озвученню своїх інтересів через партійних лідерів.

3. Пошук масової опори: безпосередньо активних членів і виборців. Це вимагає від партій проведення агітаційної роботи, пропаганди своїх партійних доктрин.

4. Ідеологічність партійних доктрин. Правда, у сучасній практиці поширений феномен електоральних партій, в яких ідеологія відступає на задній план, а головними функціями стає висунення кандидатів: мобілізація виборців на підтримку кандидата. На думку М. Дюверже, такими є Демократична і Республіканська партії США – команди спеціалістів із завоювання голосів і адміністративних посад. Але в будь-якому випадку партія пропонує своїм послідовникам певну систему орієнтацій стосовно стратегії розвитку суспільства.

5. Наявність програмної мети – певного проекту розвитку суспільства. Програма відбиває інтереси окремої соціальної групи або претендує на вираження інтересів більш широких мас.

5.2. Типологія політичних партій та партійних систем

Під типом партії розуміється система її істотних ознак, в яких виражаються соціальна природа, ідейна основа, головна соціально-рольова функція партії, особливості її внутрішнього устрою і характер методів діяльності. Необхідно відзначити, що загалом типологія політичних партій досить умовна. Адже кожна з партій, що розрізняється за ідеологією, членством, апаратом і бере участь у тій чи іншій мірі в політичному процесі (тобто що є повноцінною), володіє своєю унікальною структурою, політичною платформою. Така різноманітність дещо обмежує можливості типологізації партій за їх видовими характеристиками, залишаючи широкий простір для case studies (розбору конкретного випадку).

Традиційний спосіб класифікації партій відбувається **за ідеологічною спрямованістю**. До початку XIX ст. розподіл політичних груп відбувався на правих, лівих і центристів. Історично цей поділ пояснювався традицією, закладеною у

період роботи парламенту першої французької республіки: якобінці і жирондисти сиділи по праву і ліву сторону залу засідань. Приналежність партії до того чи іншого флангу визначається її ставленням до обсягу державного втручання в економічні процеси, до ринку і соціальних програм.

До правих відносять партії, які орієнтовані на досягнення економічної ефективності шляхом стимулювання «вільної гри» суб'єктів ринку при мінімальному втручанні держави в економіку; на більш економічну державу, що може бути досягнуто методом упорядкування соціальних виплат і допомоги, обмеження кількості отримувачів соціальної допомоги (тільки найбільш слабкі і знедолені групи населення). Для правих партій також характерне підозріле ставлення до будь-яких альтернативних форм колективного управління.

Ліві партії, навпаки, роблять акцент на «соціальній» ефективності, шлях досягнення якої вони бачать в обмеженні стихійних проявів ринку, в активному державному регулюванні економічних процесів, у зменшенні соціальної нерівності через розширення соціальних програм. У сфері влади ліві притримуються моделей колективного самоуправління на виробництві і демократії участі. До лівого флангу традиційно відносять партії соціал-демократичні і помірних комуністів.

До центристських належать партії, чії переваги стосовно ринку і державного регулювання чітко не визначені або носять компромісний характер. У багатьох країнах цю нішу політичного простору частіше за все займають ліберали.

Поряд з подібним поділом існує поділ на крайньо лівих і крайньо правих, до яких відносять партії, які мають особливі радикальні програми. Західноєвропейська традиція відносить до крайньо лівих радикалів, комуністів і анархістів. Під крайньо правими, як правило, розуміють націоналістів і релігійних фундаменталістів.

За характером організації партії поділяють на кадрові і масові.

Кадрові політичні партії нечисленні, характеризуються аморфністю організаційної структури, як правило, відсутністю фіксованого членства і членських внесків. Діяльність таких партій здійснюється переважно в період передвиборчих кампаній, а в період між ними – у парламентських групах. Організоване ядро таких партій складає група статусних політичних діячів, у силу свого положення, фінансових можливостей, особистої популярності здатних забезпечити перемогу партії на виборах без залучення широкої організованої підтримки (Демократична і Республіканська партії США, а також багато європейських консервативних і ліберальних партій).

На відміну від кадрових партій, **масові** характеризуються наявністю широкої мережі регіональних і місцевих партійних організацій, що здійснюють свою діяльність на постійній основі, фіксованого членства, більш структурованою партійною дисципліною, що передбачає сплату членських внесків

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.2. Типологія політичних партій та партійних систем

та надання партії особистого сприяння. Крім участі у виборчих кампаніях, діяльності центральних і місцевих представницьких органів, вона також займається питаннями поточної організаційної роботи щодо зміцнення своїх рядів, підготовкою у значній кількості партійних кадрів і політичним просвітництвом своїх членів і прихильників.

Політичні партії можуть типологізуватися *за територіальним принципом*. Цей критерій дає можливість класифікувати політичні партії на:

- наднаціональні, тобто такі, що у конкретній країні представлені «національним або регіональним підрозділом» міжнародної партії;
- загальнонаціональні, тобто такі, що діють на всій території країни;
- регіональні;
- локальні (суто місцеві).

Існують різні класифікації партій *за ідеологічними ознаками*. Зокрема, Клаус фон Бейме пропонує наступну типологію за ідеологічною спорідненістю:

- ліберальні і радикальні;
- консервативні;
- соціалісти і соціал-демократи;
- християнські демократи;
- комуністи;
- аграрії;
- регіональні і етнічні;
- правоекстремістські;
- екологічні.

Очевидно, що ця класифікація більше відповідає розвиненим демократичним країнам Заходу, де існують історичні партії, які можна охарактеризувати як програмні з високим рівнем ідеологічної складової. У визначенні ідеологічної позиції партій у цих країнах враховуються історичні «ідеологічні родини», до яких вони належать, членство у міжнародних об'єднаннях партій та ідеологічне самовизначення партій, яке, зокрема, міститься у їх назвах. Водночас ці критерії не завжди спрацьовують в умовах посткомуністичних країн з неконсолідованою демократією, низьким рівнем демократичної політичної культури, слабко інституціоналізованими партіями. Багато з них «не мають історії», тобто сформовані відносно недавно та існують упродовж двох, максимум – трьох електоральних циклів. Також лише невелика їх кількість належать до складу міжнародних партійних асоціацій. Назви партій також не можуть слугувати достовірним критерієм для визначення їх ідеологічної позиції.

Матеріалом для оцінювання ідеологічного позиціонування партій на сучасному етапі слугують їх передвиборчі програми. Хоча партійні програми більшою мірою відносяться до «сфери самоідентифікації» партій, проте, по-перше, уявлення виборців про політичні партії формується переважно під час виборчих кампаній і, відповідно, на основі передвиборчих програм, по-друге, у частини політичних партій, осо-

бливо «нових», партійних програм немає зовсім або вони значною мірою збігаються з передвиборними. Для оцінювання ідеологічного позиціонування використовується методологія, в основі якої лежить міжнародний проєкт дослідження виборчих програм партій Manifesto Research Group (MRG) та роботи низки зарубіжних дослідників.

5.3. Політичні партії в Україні

У Конституції України право на свободу об'єднання конкретизовано у ст. 36: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів». Це означає, що правовий статус громадських організацій і політичних партій є спільним показником реалізації конституційного права на свободу об'єднання.

Поряд з визнанням політичної багатоманітності як вихідного принципу суспільного життя в Україні не менш важливим є положення Конституції про те, що всі об'єднання громадян рівні перед законом (ч. 5 ст. 36 Конституції України). Рівність усіх об'єднань громадян перед законом в українському законодавстві конкретизована через відповідні нормативно-правові механізми реалізації. Так, принцип рівності перед законом об'єднань громадян передбачає, що порядок набуття і припинення ними конституційно-правового статусу, процедура реєстрації їх статутів (положень), зокрема вимоги до статутних документів, підстави відмови в реєстрації, рівні для всіх об'єднань громадян. До того ж, вказаний принцип означає, що всі громадські організації та політичні партії рівні у своїх правах, обов'язках і мірі відповідальності, а також рівні у залежних від держави умовах, можливостях своєї діяльності.

За роки незалежності в Україні напрацьована *нормативно-правова база діяльності політичних партій*, зокрема:

- Конституція України
- Закон України «Про об'єднання громадян»
- Закон України «Про політичні партії в Україні»
- Закони України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»
  - «Про вибори народних депутатів України»
  - Закон України «Про місцеві вибори» тощо.

Відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» **політична партія** – це зареєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Відносини між державою та політичними партіями будуються на засадах партнерства та законності. Держава визнає

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.3. Політичні партії в Україні

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.3. Політичні партії в Україні

значущість громадської ініціативи, виступає гарантом дотримання прав, забезпечує правову, інформаційну, організаційну підтримку політичним партіям, зареєстрованим у порядку, передбаченому чинним законодавством. Політичні партії визначаються рівними перед законом.

Політичні партії повинні мати програму, яка є викладом цілей та завдань цієї партії, а також шляхів їх досягнення.

Крім того, законодавством встановлено умови щодо реєстрації партій. Зокрема, рішення про створення політичної партії приймається на її установчому з'їзді (конференції, зборах). Це рішення має бути підтримано підписами не менше 10 тисяч громадян України, які відповідно до Конституції України мають право голосу на виборах, зібраними не менш як у двох третинах районів не менш як двох третин областей України, міст Києва і Севастополя та не менш як у двох третинах районів Автономної Республіки Крим.

Політичні партії мають право:

1) вільно провадити свою діяльність у межах, передбачених Конституцією України, Законом «Про політичні партії в Україні» та іншими законами України;

2) брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України;

3) використовувати державні засоби масової інформації, а також засновувати власні засоби масової інформації, як передбачено відповідними законами України;

4) підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями, засновувати (вступати між собою у) міжнародні спілки з додержанням вимог цього Закону;

5) ідейно, організаційно та матеріально підтримувати молодіжні, жіночі та інші об'єднання громадян, подавати допомогу у їх створенні.

Політичним партіям гарантується свобода опозиційної діяльності, у тому числі:

- можливість викладати публічно і обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя;
- брати участь в обговоренні та оприлюднювати і обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього державні і недержавні засоби масової інформації в порядку, встановленому законом;
- вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, які обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому порядку.

Органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам заборонено виокремлювати у своєму ставленні певні політичні партії чи надавати їм привілеї, а також сприяти політичним партіям, якщо інше не

передбачено законом, у провадженні їх діяльності.

Втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх структурних утворень забороняється, за винятком випадків, передбачених Законом «Про політичні партії».

Утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на:

- 1) ліквідацію незалежності України;
- 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом;
- 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України;
- 4) підрив безпеки держави;
- 5) незаконне захоплення державної влади;
- 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі;
- 7) посягання на права і свободи людини;
- 8) посягання на здоров'я населення;
- 9) пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки.

Водночас введені обмеження на членство у політичних партіях.

Зокрема, членами політичних партій **не можуть бути**:

- 1) судді;
- 2) прокурори;
- 3) поліцейські;
- 4) співробітники Служби безпеки України;
- 5) військовослужбовці;
- 6) працівники митних та податкових органів;
- 7) персонал Державної кримінально-виконавчої служби

України;

8) працівники Національного антикорупційного бюро України;

9) державні службовці у випадках, передбачених Законом України «Про державну службу»;

10) члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

На час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії зупиняють членство в партії.

Крім того, громадянин України може перебувати одночасно лише в одній політичній партії.

Реєстрацію політичних партій здійснює Міністерство юстиції України. Після реєстрації політична партія отримує реєстраційне свідоцтво й набуває статусу юридичної особи. Рішення про реєстрацію або відмову у ній приймається протягом 30 днів з часу надання усіх документів. Цей строк може бути продовжений, але не більше ніж на 15 днів. У випадку якщо документи політичної партії не відповідають Конституції та чинному законодавству у реєстрації політичної партії може бути відмовлено.

Політична партія щорічно інформує Міністерство юсти-

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.3. Політичні партії в Україні

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.3. Політичні партії в Україні

ції України про обласні, міські, районні організації партії або інші структурні утворення. Міністерство юстиції щорічно оприлюднює список зареєстрованих політичних партій та їхні юридичні адреси. Рішення щодо відмови у реєстрації політичної партії повинно бути вмотивоване й викладене письмово. Воно може бути оскаржене в судовому порядку. Відмова у реєстрації не є перешкодою у повторному зверненні про реєстрацію.

Слід зазначити, що за даними Міністерства юстиції України станом на 1 січня 2020 року в Україні у встановленому законом порядку зареєстровано 349 політичних партій.

Одним із найбільш поширених інструментів зменшення залежності політичних партій від надмірного впливу фінансово-політичних груп є державне фінансування партій. Основну мету державного фінансування політичних партій було досить чітко окреслено ще 16 років тому в одному з перших загальноєвропейських документів, що стосувалися цього питання, – Рекомендаціях ПАРЕ «Фінансування політичних партій», де зазначалося, що політичні партії мають отримувати фінансування з державного бюджету для запобігання встановленню залежності від приватних донорів та гарантування рівності можливостей для усіх політичних партій.

8 жовтня 2015 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції», за яким з 1 липня 2016 року до Закону України «Про політичні партії в Україні» було включено розділ IV-1 «Державне фінансування політичних партій». Положеннями цього закону було введено державне фінансування партій, пропорційне рівню їх підтримки на виборах. Право на фінансування отримали партії, які на парламентських виборах пройшли у Верховну Раду (пододали 5 % бар'єр).

За рахунок коштів державного бюджету:

1) фінансується статутна діяльність політичних партій, не пов'язана з їхньою участю у виборах народних депутатів України, виборах Президента України і місцевих виборах, у тому числі оплата праці працівників статутних органів політичної партії, її місцевих організацій у порядку, передбаченому законодавством;

2) відшкодовуються витрати політичних партій, пов'язані з фінансуванням їхньої передвиборної агітації під час чергових та позачергових виборів народних депутатів України.

У разі поділу державного бюджету на загальний та спеціальний фонди витрати, передбачені частиною першою цієї статті, провадяться із загального фонду державного бюджету.

У жовтні 2019 р. Верховною Радою було прийнято законопроект, що змінив умови державного фінансування політичних партій (розділ IV Закону «Про політичні партії в Україні»). Зокрема:

по-перше, вдвічі зменшено коефіцієнт для визначення суми коштів, що розподіляється між партіями протягом

року; відтепер загальне число виборців, які взяли участь у голосуванні, перемножується на 1% (замість 2%) розміру прожиткового мінімуму, встановленого на 1 січня року, що передує року виділення коштів. З урахуванням цих змін на фінансування політичних партій у 2020 р. в державному бюджеті було закладено близько 283,5 млн. грн. (тоді як у 2019 р. – 565,7 млн. грн.).

по-друге, позбавлено державного фінансування політичні партії, які на парламентських виборах отримали понад 2% голосів виборців у загальнодержавному виборчому окрузі, але не змогли подолати бар'єра 5%, необхідно для отримання права на участь у розподілі депутатських мандатів.

Ще одними новаціями вітчизняного виборчого законодавства є **введення гендерних квот**. Зокрема, внесені у 2013 та 2015 роках зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні» передбачають 30% добровільну гендерну квоту у виборчих списках кандидатів у депутати, але недотримання даного принципу не передбачало жодних санкцій для партій-порушниць.

Пунктом 1 частини 1 цього закону передбачено, що підставою для відмови в реєстрації кандидатів є «порушення встановленого порядку висування кандидатів», тобто будь-яких положень закону, зокрема й Статті 4. Крім того, у статті 8 Закону України «Про політичні партії в Україні» зазначається, що статут політичної партії повинен містити інформацію про розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку не менше 30 відсотків.

Попри заохочення жінок до активнішої участі у політичному житті шляхом законодавчого забезпечення застосування гендерних квот у партійних списках, під час місцевих виборів 2015 року ці норми закону залишились на папері. У результаті місцевих виборів 25 жовтня 2015 року жінок серед депутатів обласних рад – 14,4%, районних рад – 23,5%, міст обласного значення – 24,8%, міст районного значення – 31,7%, селищних рад – 46%, сільських рад – 54,3%. Слід відзначити, що представництво жінок серед депутатів більше, ніж серед голів рад та міських голів, що також пояснюється статусом посади. Тобто, чим вищий рівень та статус посади, тим менше тут жінок. Наприклад, за результатами виборів 25 жовтня 2015 року серед міських голів міст обласного значення – всього 5,5% жінок (при цьому жодної жінки – міського голови обласного центру), міських голів міст районного значення – 7,5%, селищних голів – 18%, сільських голів – 33 відсотки.

З 2016 року політичні партії в Україні отримують пряме державне фінансування статутної діяльності партії. При цьому додаткові 10 відсотків розподіляються порівну між політичними партіями, які змогли забезпечити, що за результатами останніх чергових чи позачергових виборів народних депутатів України кількість представників однієї статі серед обраних від відповідних політичних партій народних депу-

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.3. Політичні партії в Україні

татів України, які набули своїх повноважень, не перевищує двох третин від загальної кількості народних депутатів України, обраних від цієї політичної партії.

Вибори до Верховної Ради України IX скликання у липні 2019 року показали збільшення загальної кількості жінок у перших десятках списків політичних партій. Поряд із партією «Самопоміч» (6 жінок) ще декілька партій включили 30 і більше відсотків жінок у перші десятки своїх партійних списків – «Голос» (5 жінок), «Європейська Солідарність» (4 жінки), «Слуга народу» (3 жінки), «Сила і честь» (3 жінки). Партія «Батьківщина» у 2019 році в першу десятку партійного списку включила 1 жінку – свою лідерку Юлію Тимошенко. За результатами виборів до Верховної Ради України IX скликання кількість жінок збільшилась з 12% до 20,8% (87 жінок). Якщо порівнювати з попереднім складом парламенту, то у парламенті цього скликання працюватиме на 39 депутаток більше.

Важливим кроком для демократичного прогресу, виборів і запровадження нових механізмів для забезпечення паритетного представництва жінок і чоловіків у виборних органах стало ухвалення 19 грудня 2019 року ВРУ **Виборчого кодексу України**.

У документі містяться наступні норми щодо паритетного представництва жінок та чоловіків у парламенті та в органах місцевого самоврядування: «При формуванні загальнодержавного та регіональних виборчих списків кандидатів у депутати партія повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і т.д.) кожного виборчого списку як чоловіків, так і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі)».

Аналогічний принцип застосовується під час виборів до обласних та міських рад (мова йде про великі міста, де мешкає понад 90 тис. виборців).

Оскільки на місцевих виборах застосовується паралельно декілька різних виборчих систем, при формуванні виборчих списків депутатів до обласних та міських (міст з кількістю виборців 90 тис. і більше) рад закладено так само 40% гендерну квоту. Тобто співвідношення кандидатів у депутати у списку буде таким же, як на парламентських виборах – два кандидати з п'яти мають бути протилежної статі. При цьому ця вимога стосується як єдиного виборчого списку кандидатів від політичної партії, так і регіональних списків цієї партії.

Що ж стосується виборчої системи до інших рад, то при формуванні виборчого списку кандидатів у депутати міських (міст з кількістю виборців менше 90 тис.), а також районних, районних у містах, сільських, селищних рад політична партія має зберегти 30% гендерну квоту.

Ще однією важливою нормою є відповідальність за порушення принципу гендерного квотування. Згідно зі статтею 347 Центральної виборчої комісія має право відмовити у реєстрації усіх кандидатів у депутати, висунутих партією, якщо вона проігнорувала гендерний принцип розподілу

кандидатур.

Для полегшення участі жінок у процесі балотування у Виборчому кодексі встановлені вимоги уникати дискримінації та сексизму при висвітленні інформації про вибори. Це має вплинути на коректність ведення передвиборної агітації.

Ці норми мають сприяти підвищенню правової культури учасників виборчого процесу. Введення в дію зазначених норм Виборчого кодексу заплановано з 1 грудня 2023 року.

Розподіл коштів, виділених з Державного бюджету України на фінансування статутної діяльності партії, які на парламентських виборах пройшли у Верховну Раду здійснює Національне агентство з питань запобігання корупції. Зокрема, у 2019 році відповідне фінансування отримали 6 парламентських політичних партій, зокрема:

- політична партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» – 143 366 100,00 грн,
- «Народний фронт» – 145 453 400,00 грн,
- «Об'єднання «Самопоміч» – 72 090 350,00 грн,
- «Опозиційний блок» – 61 959 000,00 грн,
- «Радикальна партія Олега Ляшка» – 48 925 700,00 грн,
- «ВО «Батьківщина» – 37 317 900,00 грн.

За збереження гендерного балансу політична партія «Об'єднання «Самопоміч» додатково отримує 56 568 050,00 грн.

Всього на фінансування партій у 2019 році виділено 565 680 500, 00 грн (сукупно з коштами за збереження гендерного балансу).

Відповідно до Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» з 1 січня 2016 р. запроваджена обов'язкова щоквартальна звітність усіх зареєстрованих партій про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру, що подається до Національного агентства з питань запобігання корупції.

З 27 лютого 2016р. набув чинності так званий **«Закон про партійну диктатуру»** – зміни до Закону України «Про вибори народних депутатів України», який дозволяє політичним партіям після виборів виключати з виборчих списків кандидатів у народні депутати, у тому числі поширювати свою дію на списки кандидатів на виборах 2014 р.

9 квітня 2015 р. Верховна Рада прийняла низку законів, відомих як **«закони про декомунізацію»**:

- «Про засудження комуністичного та націоналсоціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»,
- «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років»,
- «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»,
- «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті».

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.3. Політичні партії в Україні

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.4. Розвиток партійної системи України

ДЛЯ

Ці закони мають суттєвий вплив на вигляд партійної системи України. Зокрема, визнання комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років злочинним і таким, що проводив політику державного терору, з відповідними наслідками для комуністичної символіки і пропаганди. Також передбачено судову заборону діяльності Комуністичної партії України.

За роки незалежності в Україні закладено інституційне та законодавче підґрунтя розвитку інституту політичних партій, яке потребує постійного удосконалення відповідно до внутрішніх та зовнішніх викликів і пріоритетних напрямів забезпечення сталого розвитку суспільства та держави. Подальший розвиток інституту політичних партій, як невід'ємного елемента політичної системи, потребує постійної уваги, оскільки пов'язаний з розподілом повноважень між гілками влади, оптимізацією державно-владних відносин, ефективним формуванням та результативним здійсненням державної політики, демократизацією суспільно-політичних відносин тощо.

5.4. Розвиток партійної системи України

Процес становлення та розвитку партійної системи незалежної України веде свій початок з моменту утворення і легалізації першої партії, яка порушила монополію КПРС-КПУ. Починаючи з 90-х років XX століття формування партій та партійної системи в Україні здійснювалось досить активно. Наприкінці XX ст. в Україні почалося масове створення політичних партій з різними політичними ідеологіями. Інституційною базою створення більшості з них були громадські організації та рухи, а їх лідерами – представники інтелігенції та колишньої партійної номенклатури.

Становлення та розвиток партійної системи в Україні відбувались у декілька етапів, які в тому числі пов'язані з розвитком законодавчого забезпечення діяльності політичних партій, впливом бізнес-структур, відносинами між Президентом, парламентом, урядом та політичними силами, тиском на опозиційні сили, активізацією громадянського суспільства, зовнішнім впливом з боку західних держав і міжнародних організацій тощо.

Піки зростання кількості політичних партій припадають на початок 1990-х рр., коли країна набула незалежності; у період Помаранчевої революції; після Євромайдану. В Україні ледь не половина партій була зареєстрована у період після 2014 р. Якщо на кінець 2012 р. в Україні було зареєстровано 188 політичних партій, то у січні 2020 року – 349. Тільки протягом 2014 р. було зареєстровано 39 партій, у 2015 р. – 79 партій, у 2016 р. – 42 партії.

Україна посідає перше місце в Європі за кількістю зареєстрованих політичних партій. Для порівняння, у Словаччині зареєстровано 56 партій, Румунії – 124, Російській Федерації – 77, Молдові – 45, Латвії – 73, Литві – 38.

Стрибокподібний процес формування нових партій

означає, що соціальні, економічні та політичні кризи спричиняють активізацію процесу організації громадян за політичними інтересами з метою впливу на політику, здобуття влади тощо. Тобто така логіка свідчить про готовність громадян брати відповідальність і впливати на державну політику.

В Україні зростання кількості політичних партій також тісно пов'язане з рівнем довіри громадян до їх діяльності. Так, за результатами соціологічних досліджень Фонду демократичних ініціатив імені Ілька Кучеріва, рівень недовіри до таких інституцій був критично низьким (65,3%) у 2013 р. та (79,2%) у 2015 р. За даними загальнонаціонального дослідження проведеного у грудні 2019 року фондом «Демократичні ініціативи» спільно із соціологічною службою Центру Разумова 54% не довіряють політичним партіям, тоді як Верховній Раді України не довіряють лише 17% опитаних українців. Разом з тим, найбільшим рівнем довіри серед соціальних інституцій мають Збройні сили (71%), церква (65%), волонтерські організації (64%).

До причин недовіри громадян до політичних партій можна віднести наступні:

- Нерозвиненість партійної інфраструктури у більшості партій, навіть парламентських.
- Партії не роблять ставку на безпосередню роботу з виборцями, а задля власної промоції використовують інші інструменти.
- Неспівпадіння назви, проголошених цілей та реально здійснюваного курсу партії.
- Рівень фактичного членства у політичних партіях не співпадає з офіційно заявленим та є досить низьким.
- Партії не виконують функцій артикуляції та представництва суспільних інтересів.
- Політичний популізм і демагогія. Використання політичними партіями і політтехнологами PR-прийомів, спрямованих на «продаж політичного товару», а не продукування реальних вчинків.
- Відсутність серед громадян традицій політичного плюралізму.
- Екстерналізація. Дефіцит довіри до вітчизняних політиків та політичних інститутів породжує орієнтацію на зарубіжні країни, зростання довіри іноземним лідерам, організаціям (наприклад, віра в іноземну воєнну допомогу, військове втручання, членство в НАТО та ЄС, «краще» життя в інших країнах тощо).
- Корупційні скандали, які підривають авторитет партій.

До складу партійної системи України на нинішньому етапі можна віднести близько 10 політичних партій, які представлені у Верховній Раді або мають можливості впливу на політичний процес. У системі продовжують співіснувати середні та малі партії. Значна кількість партій не здійснює активної діяльності, зазвичай участь у виборах беруть близько 50 політичних партій, інші – існують лише на папері.

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.4. Розвиток партійної системи України

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.4. Розвиток партійної системи України

Ці обставини є причиною неможливості визначення місця й ролі політичних партій у політичному спектрі та здійснення повноцінної класифікації політичних партій України.

Аналізуючи **якісний склад** політичних партій в Україні, їх можна розділити на такі види:

- діючі політичні партії;
- недіючі політичні партії, які колись функціонували;
- технічні партії;
- віртуальні партії.

До **діючих політичних партій** зазвичай належать політичні партії, які представлені у Верховній Раді України, або керівники яких є народними депутатами України.

До **недіючих політичних партій, але які колись функціонували**, нині можна віднести майже кожен п'яту політичну партію.

Технічні партії використовують під час виборів щоб перехопити голоси у конкурентів.

До **віртуальних політичних партій** можна зарахувати політичні партії, що створені та зареєстровані, але жодних згадок про їхню діяльність немає, а якщо й трапляються, то лише епізодично.

Для формування стабільної партії необхідний тривалий час, реалізація її заявленої програми і організаційних структур у процесі виборчих компаній та робота із залучення до своїх лав широких верств населення. Необхідно, щоб політичні партії набували політичної вагомості та сили, організаційної сталості та досвіду політичної боротьби у виборчих перегонах, тобто відбулась **інституціоналізація політичних партій**.

Задля вимірювання інституціоналізації використовують різноманітні показники:

- тривалість існування партії та її стабільність,
- електоральна стабільність,
- стабільність представництва у законодавчих органах.

Р. Роуз і Т. Макі, наприклад, стверджують, що можна говорити про інституціоналізацію партії в тому випадку, якщо вона принаймні тричі брала участь у загальнонаціональних виборах.

Провівши аналіз рівня стійкості (інституціоналізації) політичних партій та виборчих блоків України, що брали участь у роботі парламенту впродовж 1994-2019 років, можна сказати, що партійний склад парламенту змінюється. Крім того, деякі політичні сили з метою потрапляння до ВРУ об'єднуються з іншими політичними партіями, або ж змінюють свої назви.

Таблиця 1. Рівень інституціоналізації політичних партій та виборчих блоків України, що брали участь у роботі ВРУ (1994-2019 рр.)¹

Назва політичної партії	Рік заснування	Отримано мандатів у парламенті за результатами виборів							
		1994	1998	2002	2006	2007	2012	2014	2019
КПУ – Комуністична партія України	1993	90	113	64	21	27	32		
НРУ – партія «Народний Рух України»	1992 (1989)	22	44	блок*	блок	блок	блок		
СПУ – Соціалістична партія України	1991	15	31	22 блок	33				
СелПУ – Селянська партія України	1992	21			блок 0				
УРП – Українська республіканська партія	1990	8	5	блок	блок	блок			
УКРП - Українська консервативна партія	1992	1		блок					
КУН - Конгрес українських націоналістів	1993	5		блок	блок				
ВО «Свобода» (до 2004 – СНПУ)	1995						37	6	
НДП – Народно-демократична партія	1996		29	блок	-				
ПСПУ – Прогресивна соціалістична партія України	1996		14	блок	блок				
СДПУ(о) – Соціал-демократична партія України (об'єднана)	1996		17	31	блок				
АПУ - Аграрна партія України (з 2005 – НГУ)	1996		8	блок 16	блок 0	блок	2		
ПРП – Партія "Реформи і порядок"	1997		3	блок	блок 0				
ПР – Партія регіонів	1997		2	блок	186	175	185		
Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	1999			блок	блок	блок		21	24
УНП – Українська народна партія (до 2003 – УНРух)	1999			блок	блок	блок			
Українська народна партія "Собор"	2000			блок	блок	блок			
Виборчий блок "За єдину Україну!" (2007 – Блок Литвина)	2001			176	-	20			

1. Дунаєва Л. М. Інституціональні фактори формування і розвитку партійних систем // Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні та політичні науки. Вип. 8. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 516 с.

РОЗДІЛ V.
ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ
ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.4. Розвиток
партійної системи
України

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

5.4. Розвиток партійної системи України

Назва політичної партії	Рік заснування	Отримано мандатів у парламенті за результатами виборів								
		1994	1998	2002	2006	2007	2012	2014	2019	
"Блок Віктора Ющенка "Наша Україна" (2007 – НУНС)	2001			118	81	72				
"Виборчий блок Юлії Тимошенко"	2001			23	129	156	101			
Радикальна партія Олега Ляшка							1	21		
УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи Віталія Кличка)	2010						40	блок		
Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність»										
(з 2019 року перейменовано «Європейська солідарність»)	2019									
(2000)							143	27		
Партія «Народний фронт»	2014							81		
«Самопоміч»	2012							26		
Партія «Опозиційний блок»	2014							43		
Партія «Слуга народу»	2018									248
Партія «Опозиційна платформа за життя»	1999			блок	блок	блок				44
Партія «Голос»	2019									19
Партія «За майбутнє»	2008									24

В українській партійній системі жодна з політичних сил не пропонує електорату чітких орієнтирів політичного розвитку держави, обмежуючись лише декларуванням намірів, складанням виборчих гасел тощо. Крім того, поки що не сформований запит на формування партіями ідеологічних принципів, що містять відповіді на певні економічні та соціально-політичні запити з боку суспільства. Натомість існує ринок (попит і пропозиція) ідеалів виборчих кампаній, які досить легко забуваються як партіями, так і виборцями. Зазвичай партії намагаються подобатися «всім одразу», і тому декларують у своїх програмних документах несумісні, з погляду традиційних ідеологій, позиції. Крім того, партійні лідери відкрито не виступають на певних ідеологічних позиціях, залишаючи за своїми активістами право самостійно висловлювати певні ідеологічні принципи.

Тим не менш, суспільство розвивається дещо швидше за політичні сили, і з його боку дедалі частіше можна почути

вже чітко визначені та аргументовані політичні вимоги, на які в наявного політикуму поки що немає достатньої відповіді. Водночас, суспільний запит на «гібридну ідеологію» існує. У його основі – ситуація, за якої виборець не бачить суттєвої різниці між політичними силами. Загалом ідеологічний спектр українських партій традиційно демонструє ознаки розмитості, неузгодженості, протиріччя фундаментальних ідей, а сама ідеологія партій виступає ситуативним, необов'язковим явищем. Значною мірою це є відображенням ситуації, за якої національна ідея як система національних цінностей, на яких має базуватися спільна для усіх провідних політичних сил система цілей і пріоритетів державної політики, знаходиться у стадії свого формування і перебуває під впливом різного роду внутрішніх і зовнішніх чинників. Тенденція до «деідеологізації» ключових політичних сил країни не лише не створює передумов для пошуку національного компромісу стосовно основних шляхів суспільного та економічного розвитку, ключових завдань, що стоять перед суспільством і державою, та шляхів їх розв'язання, але й загострює політичну конкуренцію, підштовхує суспільство до прийняття «нульового варіанту», коли переможець отримує все, навіть, якщо його перемога була дуже хиткою.

Загалом, сьгодні політичні партії України формують лише відповіді на тимчасові, ситуативні виклики, які не завжди відповідають перспективним планам розвитку держави. Це, своєю чергою, демотивує значну частину виборців і породжує зростання суспільної недовіри до всієї політичної системи.

Слід враховувати такі чинники, як війна на Донбасі, реформування системи державного управління, євроінтеграційний вектор розвитку, що зумовлює необхідність адаптації українських реалій до сучасних європейських норм, які ще довгий час визначатимуть умови розвитку партійної системи і партій як ключових суб'єктів суспільно-політичних процесів і чинитимуть безумовний вплив на формування ідеологічних засад політичних сил. Необхідно також зазначити, що процес визначення параметрів функціонування партійної системи та розвитку партійних ідеологій знаходиться на етапах розвитку та становлення.

РОЗДІЛ V.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

Список використаних джерел:

1. Політичні партії: теорія та функціональні практики: навчальний посібник / Новакова О. В., Агафонова Г. С., Моїсеєва А. С., Струнін П. А. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2014. 300 с.
2. Ідеологічне позиціонування політичних партій в Україні (Укр. незалеж. центр політ. дослідж.: С.Г.Конончук, О.А.Ярош). Агентство «Україна», 2013.
3. Історія західних політичних вчень: Політичні доктрини ХХ-початку ХХІ ст.: Навч. посіб. Знання, 2011. 255 с.
4. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2005.
5. Крайтерман В.С. Политология: Учебное пособие для высших учебных заведений. URL: <https://all-politologija.ru/knigi/politologiya-uchebnoe-posobie-dlya-vuzov-krajterman>
6. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / За ред. Ю.Якименка. Київ: Центр Разумкова, 2017. 428 с.
7. Beyme K. Political Parties in Western Democracies. N.Y.: St. Martin's Press, 1985.
8. НАЗК розподілило кошти на фінансування політичних партій у 2019 році. Національне агентство з питань запобігання корупції: офіційний веб-сайт. URL: <https://old.nazk.gov.ua/news/nazk-rozpodilylo-koshty-na-finansuvannya-politychnyh-partiy-u-2019-roci>
9. Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. № 742-VII. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-18>.
10. Закон України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 14 січ. 1998 р. № 14/98-ВР, втрата чинності від 1 жовт. 2005 р., підстава 1667-15. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/14/98-%D0%B2%D1%80>
11. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 25 берез. 2004 р. № 1665-IV, втрата чинності від 10 груд. 2011 р., підстава 4061-17. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1665-15>.
12. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>
13. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. № 4572-VI, зі змінами та допов. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/>.
14. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Верховна Рада України. Офіційний веб-

- сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
15. Закон України «Про місцеві вибори» від 14 лип. 2015 р. № 595-VIII, зі змінами та допов. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.golos.com.ua/article/257767>
  16. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 черв. 1992 р. № 2460-XII, втрата чинності від 1 січ. 2013 р., підстава 4572-17. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>
  17. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 5 квіт. 2001 р. № 2365-III, зі змінами та допов. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
  18. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
  19. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // ВВР України. № 254к/96-ВР.
  20. Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити // Національна безпека і оборона / Укр. центр екон. і політ. досліджень. 2015. № 6/7. С.41–51.
  21. Financing of political parties : Recommendation 1516 (2001): [adopted by Parliamentary Assembly of the Council of Europe on 22 May 2001]. URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16907&lang=en>
  22. Сумна статистика: українці не довіряють судам, політичним партіям та комерційним банкам. 20 хвилин. Інтернет-видання. URL: <https://vn.20minut.ua/infographics/sumna-statistika-ukrayintsi-ne-doviryayut-sudam-politichnim-partiyam-t-11012419.html>
  23. Дунаєва Л. М. Інституціональні фактори формування і розвитку партійних систем // Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні та політичні науки. Вип. 8. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 516 с.
  24. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / За ред. Ю.Якименка. Київ: Центр Разумкова, 2017. 428 с.
  25. Примуш М. В. Політико-ідеологічний спектр українських політичних партій на сучасному етапі // Політичне життя, 2018. № 3. С. 63-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_3_13

РОЗДІЛ V.
ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ
ТА ПАРТІЙНІ
СИСТЕМИ

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

- 6.1. Міжнародні стандарти прав людини
- 6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина
- 6.3. Права та обов'язки державного службовця

Розділ VI

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.1. Міжнародні стандарти прав людини

У сучасному світі, питання забезпечення прав людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства.

Створені міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини визнаються як основні права людини. Загальноприйняті цінності у сфері прав людини відображені у багатьох міжнародно-правових актах та передбачають утвердження загальнолюдських стандартів прав і інтересів особи, визначають межі правомірного втручання держави у права людини та передбачають забезпечення справедливого регулювання їх взаємовідносин, створюють для усіх сторін взаємні права та обов'язки.

Україна з часу проголошення незалежності стала складовою частиною міжнародної системи захисту прав людини, взяла на себе відповідні міжнародні зобов'язання.

Всесвітня система захисту прав людини почала активно розвиватись у другій половині ХХ ст. – після завершення Другої світової війни, насамперед, коли ООН ухвалила **Загальну декларацію прав людини** (далі – ЗДПЛ). Адже тоді стало зрозумілим, що без застосування в міжнародному праві, загальноприйнятих цінностей у сфері прав людини, яким мають відповідати всі національні правові системи, існуватиме ризик повторення жахливих подій під час Другої світової війни. У преамбулі ЗДПЛ визначено, що викладені у ній принципи і положення належить розглядати як «загальний стандарт» (англ. – «common standart»), прагнути досягти якого мають усі народи і держави.

У своєму виступі на ІІІ сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р. голова Комісії ООН з прав людини Е. Рузвельт, зазначив: «схвалюючи Загальну декларацію з прав людини, надзвичайно важливо пам'ятати про основоположність документа... це декларація основних принципів прав людини та свобод, яка має бути схвалена Генеральною Асамблеєю формальним голосуванням її членів та повинна служити загальним стандартом для досягнення усіма народами всіх держав».

В основу концепції прав людини закладено дві основні цінності. Перша – це людське достоїнство, а друга – рівність. Права людини можна розуміти як щось, що визначає базові норми, необхідні для того, щоб жити з почуттям гідності, і їх універсальність випливає з того, що, принаймні, в цьому всі люди рівні. Ми не повинні і не можемо тут когось виокремлювати. По суті, щоб прийняти концепцію прав людини, достатньо лише визнання цих двох переконань або цінностей. Ось чому ідея прав людини отримує підтримку з боку всіх світових культур, всіх цивілізованих урядів, всіх основ-

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.1. Міжнародні стандарти прав людини

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.1. Міжнародні стандарти прав людини

них релігій. Майже повсюдно визнано, що влада держави не може бути безмежною або довільною, вона повинна бути обмежена необхідністю забезпечити хоча б мінімальні умови всім, хто перебуває під її юрисдикцією, щоб вони могли жити з почуттям людської гідності.

З цих двох базових цінностей можна вивести інші цінності, які визначають практичні засади співіснування людей у суспільстві. Зокрема:

- 1. Свобода:** оскільки людська воля становить важливу частину людської гідності; примушування робити щось всупереч нашому бажанню принижує людську особистість.
- 2. Повага до інших:** оскільки відсутність поваги до інших не дозволяє оцінити їх індивідуальність і їх людську гідність.
- 3. Недискримінація:** оскільки рівність людей з точки зору людської гідності означає, що ми не можемо судити про людей на підставі фізичних (або інших) ознак, що не мають відношення до людської гідності.
- 4. Толерантність:** оскільки нетерпимість вказує на відсутність поваги до відмінностей, а рівність не означає тотожності або однаковості.
- 5. Справедливість:** оскільки люди, рівні у своїй приналежності до людського роду, заслуговують справедливого ставлення.
- 6. Відповідальність:** оскільки повага прав інших осіб тягне за собою відповідальність за свої дії і мотивує для реалізації прав усіх і кожного.

ЗДПЛ слугує фундаментом для подальшого удосконалення міжнародних стандартів у сфері прав людини. Зокрема, до цих документів слід віднести **Міжнародний білль про права людини**, який включає, окрім самої ЗДПЛ:

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Факультативні протоколи до нього;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права;
- Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;
- Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок;
- Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання;
- Конвенцію про права дитини.
- Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей,
- Міжнародну конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень,
- Конвенцію про права інвалідів.

Для розуміння природи й особливостей міжнародних стандартів прав людини важливе методологічне значен-

ня має прийнята 4 грудня 1966 р. **Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини»**. У цьому акті було викладено ті керівні принципи, які мали би враховуватись при розробці міжнародних документів у означеній сфері. Зокрема, такі документи повинні:

- узгоджуватись із існуючим зводом міжнародно-правових норм у сфері прав людини;
- мати фундаментальний характер і ґрунтуватись на притаманних людській особистості гідності та цінності;
- бути достатньо чіткими, аби слугувати джерелом прав і обов'язків, які піддаються визначенню й здійсненню;
- передбачати, де це доречно, реалістичний та ефективний механізм здійснення, включаючи системи подання доповідей;
- користуватися широкою міжнародною підтримкою.

З часу прийняття ЗДПЛ міжнародна спільнота запровадила вагомі концепції Всесвітньої Декларації прав людини в багатьох міжнародних, регіональних і внутрішніх правових інструментах. Наприклад, найголовніші міжнародно-правові документи з прав людини передбачають створення наднаціональних судових органів, до яких людина має право звернутися за захистом у разі порушення державою її прав, закріплених у відповідних міжнародно-правових актах (Комітет ООН з прав людини, Європейський Суд з прав людини, Міжамериканський Суд з прав людини, Африканська Комісія з прав людини тощо).

Відповідно до Декларації прав людини було запропоновано всім державам світу визнати систему основних прав людини, імплементувати її у національні системи законодавства та забезпечити її охорону і захист. За допомогою Загальної Декларації прав людини моральні категорії «справедливість», «рівність», «свобода», «гуманізм», які є цілями моральної та правової систем соціального регулювання, отримали своє всесвітнє юридичне закріплення та юридичну конкретизацію.

Згідно цих принципів:

Права людини невід'ємні. Це означає, що ви не можете їх втратити, оскільки вони мають відношення до самого факту людського існування. За певних обставин дію деяких з них, хоча і не всіх, може бути призупинено або обмежено. Наприклад, якщо хтось визнаний винним у скоєнні злочину, його або її можуть позбавити волі; або під час громадянських заворушень уряд може ввести комендантську годину, що обмежує свободу пересування.

Права людини неподільні, взаємозалежні і взаємопов'язані. Це означає, що різні права людини по суті пов'язані між собою і не можуть розглядатися окремо. Здійснення одного права залежить від здійснення багатьох інших прав, і немає жодного права, яке було б важливіше за інші.

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.1. Міжнародні стандарти прав людини

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина

Права людини універсальні. Означає, що вони так само стосуються усіх людей в усьому світі, причому без обмежень за часом. Кожен має право користуватися правами людини без якої б то не було різниці, як-то щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Слід зазначити, що універсальність прав людини жодним чином не загрожує багатому різноманіттю індивідуальностей чи культурних відмінностей. Різноманіття може існувати і в суспільстві, де всі рівні, і в рівній мірі заслуговують поваги. Права людини служать мінімальним стандартом, який стосується всіх людей; кожна держава і суспільство може визначати і застосовувати вищі або конкретніші стандарти. Наприклад, у сфері економічних, соціальних і культурних прав ми зобов'язані відважитися на кроки для досягнення прогресу щодо повної реалізації цих прав, але не існує закріпленого стандарту щодо підняття податків задля сприяння цьому. Кожна країна або суспільство самостійно визначає таку політику, враховуючи власні обставини.

10 грудня кожного року в країні відзначається День прав людини – присвячений проголошенню Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році Загальної декларації прав людини. Крім того, в Україні щороку на честь проголошення Загальної декларації прав людини проводиться Всеукраїнський тиждень права, який має на меті запровадження високих правових стандартів, підвищення рівня правової освіти та правової культури громадян, а також створення сильної демократичної та правової держави.

6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина

Обравши шлях незалежного розвитку і закріпивши це в Конституції, Україна підтвердила своє прагнення розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, одним із основних принципів якої є забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Підтвердженням цього стала ратифікація нашою державою Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституція України, проголосила, що людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Вона ставить права людини в центр державної політики. Конституція встановлює, що держава відповідає за свою діяльність перед людиною. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Права людини невід'ємні, інакше кажучи, заборонено будь-яке посягання на ці права. Права людини можуть бути обмежені лише в тій мірі, в якій це необхідно для захисту прав іншої людини. Права людини невідчужувані. Права лю-

дини належать кожному індивіду, незалежно від належності до громадянства тієї або іншої країни, расової або національної приналежності. Кожна людина є носієм природних, породжених самою природою людини, прав.

Визнання і захист прав людини – головний обов'язок держави. Держава жодною мірою не наділяє індивіда правами, вона лише повинна визнати їх існування. Прийнявши Конституцію, Українська держава визнала і узяла під свій захист невід'ємні, невідчужувані права людини.

Права громадянина – це права члена державно-організованого громадянського суспільства. Під правами громадянина розуміють, перш за все, можливість брати участь в управлінні суспільними і державними справами: право на об'єднання в партії і громадські організації, право обирати і бути обраним до органів державної влади України. Право на соціальний захист також в основному належить громадянам України. Держава повинна в першу чергу піклуватися про своїх громадян.

Всі права людини і громадянина рівноцінні і взаємопов'язані, і тому однаковою мірою повинні захищатися державою. Неприпустиме нехтування одними правами під приводом реалізації інших прав. Усі права людини і права громадянина повинні захищатися державою. З цією метою в Україні створені певні державні інститути. Гарантом права і свобод людини і громадянина є Президент України. Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Принципи конституційного статусу особистості мають важливе значення, оскільки встановлюють комплекс керівних принципів, що передбачають політико-правову базу правового положення особистості. Усі інші інститути і норми, що визначають правове положення людини і громадянина, базуються на цих принципах.

Конституція закріплює наступні принципи:

- людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність (ст. 3);
- вільний розвиток особистості (ст. 23);
- невідчужуваність і непорушність прав і свобод людини (ст. 21);
- необмеженість правового статусу людини і громадянина їх конституційним статусом (ст. 22);
- недопущення звуження змісту і об'єму існуючих прав і свобод при ухваленні нових законів або внесення змін в ті, що діють закони (ст. 22);
- свобода і рівноправність людей (ст. 21);
- рівність конституційних прав і свобод громадян і рівність громадян перед законом (ст. 24);
- рівність прав чоловіків і жінок (ст. 24);
- єдність права і обов'язків (ст. 24);
- неможливість позбавлення громадянства і права

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина

змінити громадянство (ст. 25);

- неможливість видворення громадянина України за межі України або видачі його іншій державі (ст. 25);
- рівність правового статусу іноземців і осіб без громадянства з правовим статусом громадян України за виключеннями, встановленими Конституцією, законами або міжнародними договорами України (ст. 26);
- рівноправність подружжя у шлюбі (ст. 51);
- рівноправність дітей незалежно від походження (ст. 52).

Основоположним для всієї системи конституційних обов'язків людини і громадянина є обов'язок неухильно дотримуватись Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68), який поширюється на всіх громадян України, іноземців і осіб без громадянства і в тій чи іншій формі знаходить своє відображення в інших обов'язках, що закріплені у Конституції України.

У Конституції використовуються поняття «права» і «свободи», які в цілому співпадають. Система конституційних прав і свобод особистості охоплює всі сфери життєдіяльності особи і відповідає міжнародним стандартам прав людини. **З урахуванням міжнародно-правових стандартів права і свободи класифікуються на:**

- особисті;
- політичні;
- економічні;
- соціальні;
- екологічні;
- культурні;
- сімейні.

Особисті права і свободи – це права у сфері особистого життя і особистої безпеки, вони торкаються індивідуального, приватного життя людини. Конституція закріплює наступні особисті права і свободи людини:

- право на життя (ст. 27);
- право на свободу і особисту недоторканність (ст. 29);
- право на недоторканність житла (ст.30);
- право на таємницю листування, телефонних переговорів, телеграфної і іншої кореспонденції (ст. 31);
- право на невтручання в особисте життя (ст. 32);
- право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно покидати територію України (ст. 33);
- право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34);
- право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або іншим чином – за своїм вибором (ст.34);
- право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35);

- право направляти індивідуальне або колективне письмове звернення, або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до посадових і службових осіб цих органів (ст. 40).

Політичні права і свободи – це такі права і свободи, які громадяни реалізують у політичній сфері:

- право на свободу об'єднання в політичні партії і громадські організації (ст. 36);
- право на участь у професійних спілках (ст. 36);
- право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському і місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади і місцевого самоврядування (ст. 38);
- право збиратися без зброї і проводити збори, мітинги і демонстрації (ст. 39).

Економічні права – це такі права, які люди реалізують в економічній сфері суспільного життя:

- право володіти, користуватися і розпоряджатися приватною власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41);
- право користування відповідно до закону об'єктами права державної і комунальної власності (ст. 41);
- право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом (ст. 42).

Соціальні права – це такі права, реалізація яких пов'язана із задоволенням найважливіших соціальних потреб людей:

- право на працю (ст. 43);
- право на страйк (ст. 44);
- право на відпочинок (ст. 45);
- право на житло (ст. 47);
- право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48);
- право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування (ст. 49).

Крім того, для громадян України встановлене право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття за незалежними від них обставинами, а також в старості і в інших випадках, передбачених законом (ст. 46).

Екологічні права – це нова, раніше не закріплювана на конституційному рівні група прав людини, яка забезпечує потреби у безпечному навколишньому середовищі (ст. 50):

- право на безпечне для життя і здоров'я оточуюче середовище і на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди;
- право вільного доступу до інформації про стан навколишнього середовища, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її розповсюдження.

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина

Культурні права і свободи – це права і свободи людини у сфері культури:

- право на освіту (ст. 53);
- свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54);
- право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54).

Конституція формулює **юридичні гаранті прав і свобод людини і громадянина**:

- право на захист прав і свобод людини судом (ст. 55);
- право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55);
- право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 55);
- право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ або відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55);
- право будь-якими незабороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55);
- право на відшкодування за рахунок держави або органів місцевого самоврядування матеріального і морального збитку, заподіяного незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56);
- право знати свої права і обов'язки (ст. 57);
- заборона зворотної дії законів і інших нормативно-правових актів, крім випадків, коли вони пом'якшують або відміняють відповідальність особи (ст. 58);
- право на правову допомогу (ст. 59);
- право не виконувати явно злочинні розпорядження або накази (ст. 60);
- ніхто не може двічі притягатись до юридичної відповідальності одного вигляду за одне і те ж правопорушення (ст. 61);
- особа вважається невинною у здійсненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, поки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлена звинувачувальним вироком суду (презумпція невинності) (ст. 62);
- ніхто не зобов'язаний доводити свою невинність у здійсненні злочину (ст. 62);
- звинувачення не може ґрунтуватися на доказах,

одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ст. 62);

- право не давати свідчення або пояснення відносно себе, членів сім'ї або близьких родичів (ст. 63);
- підозрюваний, звинувачений або підсудний має право на захист (ст. 63).

Сімейні права і свободи – це права і свободи людини і громадянина вільно розпоряджатися собою в сімейних правовідносинах:

- право на невтручання в особисте й сімейне життя (ст. 32);
- право на добровільне одруження, рівні права та обов'язки у шлюбі та сім'ї (ст. 51);
- право на державну охорону сім'ї, материнства, батьківства і дитинства (ст. 51);
- право на рівність дітей незалежно від походження чи народження у шлюбі або поза шлюбом (ст. 52).

Конституція не лише містить широкий перелік прав і свобод людини і громадянина, але закріплює гарантії їх реалізації і захисту.

Вони є системою норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та законних інтересів людини. Таким чином, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до їх реалізації.

Гарантії реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина – це умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами тих обов'язків, які покладаються на них, з метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Правові (юридичні) гарантії реалізації прав та свобод людини і громадянина – це встановлені державою із наданням їм формальної (юридичної) обов'язковості принципи та норми, які забезпечують здійснення зазначених прав та свобод шляхом належної регламентації порядку їх здійснення, а також їх охорони і захисту.

Суб'єктами забезпечення додержання прав і свобод громадян є:

- **Президент України**, на якого покладено обов'язок бути гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, обстоювати права і свободи громадян (ст. 102 і 104);
- **Кабінет Міністрів України**, що покликаний вживати заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина (пункт 2 ст. 116);
- **місцеві державні адміністрації**, які повинні забезпечувати додержання прав і свобод громадян на відповідних територіях (пункт 2 ст. 119).

Так, згідно із Законом України «Про звернення громадян» усі органи державної влади і місцевого самоврядуван-

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.2. Конституційні обов'язки людини і громадянина

ня, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, посадові особи зобов'язані безоплатно надавати громадянам правову допомогу шляхом повідомлення по суті отриманих скарг, пропозицій та заяв.

Відповідно до ст. 55 Конституції України: «права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб».

Ст. 8 Конституції України гарантує «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України», адже її норми є нормами прямої дії.

Правові гарантії реалізації прав та свобод людини і громадянина – це відповідні умови і способи, сприяючі реалізації кожною людиною і громадянином прав, свобод і обов'язків, закріплених Конституцією України. Вони поділяються на особисті, політичні, економічні, ідеологічні і юридичні.

Особисті гарантії – це власні можливості людини і громадянина щодо захисту своїх прав, свобод, законних інтересів і обов'язків. До них відносяться права:

- на захист передбачених законом можливостей людини і громадянина в суді, у Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в міжнародних судах або відповідних міжнародних організаціях;
- на відшкодування матеріальних і моральних збитків, заподіяних державними органами, органами місцевого самоврядування і їх посадовцями;
- знати свої права і обов'язки;
- на правову допомогу;
- не виконувати явно злочинні накази;
- на індивідуальну юридичну відповідальність;
- відповідати лише за діяння, вчинені в часі і просторі дії нормативно-правового акту;
- не нести відповідальності за відмову свідчити або давати пояснення щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначене законом;
- осудженого користуватися всіма правами людини і громадянина за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду.

Під політичними гарантіями розуміють:

- політичний плюралізм і свободу політичної діяльності, не заборонену законодавством і передбачену ст. 15 Конституції України;
- реальне визнання народу єдиним джерелом влади і здійснення державної влади за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову відповідно до статей 5 і 6 Конституції України;
- обмеження діяльності ультрарадикальних політичних організацій (ст. 37) і тд.

Основними **економічними гарантіями** є:

- рівність усіх форм власності і їх захист державою (ст. 13);
- справедливість і неупередженість розподілу суспільного багатства (ст. 95);
- гарантування приватної власності (ст. 41).

До **ідеологічних гарантій** відносяться:

- ідеологічне різноманіття суспільного життя, відсутність державної (обов'язкової) ідеології і цензури (ст. 15);
- забезпечення вільного розвитку мов (ст. 10);
- сприяння консолідації і розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (ст. 11).

При недотриманні прав людини чи/та громадянина, кожен має право на захист. Одним із способів захисту є судовий захист, тобто право людини на звернення до суду за відновленням своїх прав та інтересів.

6.3. Права та обов'язки державного службовця

Ефективна система державного управління є однією із основних передумов демократичного врядування, що ґрунтується на принципах верховенства права.

У 2016 році Кабінет Міністрів України схвалив **Стратегію реформування державного управління України на період до 2021 року** і затвердив **План заходів** з її реалізації, що відповідає європейським стандартам належного урядування. Основна мета реформи – формування ефективної системи державного управління, що здатна виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток та адекватне реагування на внутрішні й зовнішні виклики.

Одним із напрямів реформи державного управління є реформа державної служби та управління людськими ресурсами, що передбачають забезпечення державних органів висококваліфікованими і компетентними державними фахівцями, здатними реалізовувати реформи у пріоритетних галузях.

Закон України «Про державну службу» (далі – ЗДПС), розроблений за участі експертів програми SIGMA, також приділяє велику увагу питанню підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері державного управління та визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби.

Відповідно до ЗДПС, **державна служба** – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави.

Державний службовець – це громадянин України,

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.3. Права та обов'язки державного службовця

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.3. Права та обов'язки державного службовця

який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби.

Правовий статус державного службовця, як спеціального суб'єкта публічного права обумовлений змістом державно-службових правовідносин. Він визначається Конституцією України, Законом України «Про державну службу», іншими нормативно-правовими актами та характеризується сукупністю прав, обов'язків, повноважень та обмежень.

Правовому статусу державного службовця присвячений розділ 2 Закону України «Про державну службу», який охоплює питання прав та обов'язків державного службовця, виконання доручень, політичної неупередженості та захисту права на державну службу.

Першим елементом правового статусу державного службовця є його права. Права державного службовця можна згрупувати за такими напрямками:

- **права державних службовців як людини і громадянина** (повага до своєї особистості, честі та гідності, справедливе і шанобливе ставлення з боку керівників, колег та інших осіб; участь у професійних спілках з метою захисту своїх прав та інтересів; участь у діяльності об'єднань громадян, крім політичних партій);
- **права, пов'язані з проходженням державної служби** (чітке визначення посадових обов'язків; отримання від державних органів, підприємств, установ та організацій, органів місцевого самоврядування необхідної інформації; безперешкодне ознайомлення з документами про проходження ним державної служби; професійне навчання; просування по службі);
- **права, які гарантують соціальний і правовий захист** (належні для роботи умови служби та їх матеріально-технічне забезпечення; оплата праці; відпустки, соціальне та пенсійне забезпечення; оскарження рішень про накладення дисциплінарного стягнення; захист від незаконного переслідування з боку державних органів; проведення службового розслідування за його вимогою з метою зняття безпідставних, на його думку, звинувачень або підозри).

Державні службовці також реалізують інші права, визначені у положеннях про структурні підрозділи державних органів та посадових інструкціях. Як правило, такі права стосуються питань службової діяльності державних службовців, тобто порядку і правил їх взаємодії з іншими посадовими і службовими особами, підготовки документів, процедури

їх погодження тощо. Розширення на локальному рівні прав державних службовців сприяє більш ефективному здійсненню ними своїх повноважень, проявленню розумної ініціативи, більш якісному здійсненню повноважень відповідного державного органу.

*Другим елементом правового статусу державного службовця є його **обов'язки**, які можна поділити на загальні та спеціальні.*

До загальних обов'язків державних службовців належить:

- дотримання Конституції України;
- реалізації законів та підзаконних нормативно-правових актів;
- забезпечення ефективної роботи та сумлінне виконання завдань і функцій державних органів;
- своєчасне й точне виконання рішень державних органів та посадових осіб.

Спеціальні обов'язки визначені у ст. 8 ЗПДС, до них належать:

- діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;
- дотримуватися принципів державної служби та правил етичної поведінки;
- поважати гідність людини, не допускати порушення прав і свобод людини та громадянина;
- з повагою ставитися до державних символів України;
- обов'язково використовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов'язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації;
- забезпечувати в межах наданих повноважень ефективно виконання завдань і функцій державних органів;
- сумлінно і професійно виконувати свої посадові обов'язки та умови контракту про проходження державної служби (у разі укладення);
- виконувати рішення державних органів, накази (розпорядження), доручення керівників, надані на підставі та у межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України;
- додержуватися вимог законодавства у сфері запобігання і протидії корупції;
- запобігати виникненню реального, потенційного конфлікту інтересів під час проходження державної служби;
- постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності та удосконалювати організацію службової діяльності;
- зберігати державну таємницю та персональні дані осіб, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.3. Права та обов'язки державного службовця

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.3. Права та обов'язки державного службовця

посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню;

- надавати публічну інформацію в межах, визначених законом.

Державний службовець органічно пов'язаний з державою, й уже через це до нього висуваються **специфічні вимоги**:

- не чинити дій, які приводять до підриву авторитету державної служби,
- не брати участі в страйках, а також інших діях, що порушують функціонування державних органів.

Обов'язок не чинити дій, які ускладнюють роботу органів державної влади, модифікується залежно від посади, яку обіймає службовець. Так, несумісні з посадою державного службовця публічні заяви про неправильну політику Кабінету Міністрів України, публічна критика Президента, Прем'єр-міністра, міністра, інших керівників органів державної влади.

Державний службовець не має права використовувати свої службові обов'язки, авторитет державної служби і знання документів для того, щоб критикувати діяльність органів державної влади та їхніх посадових осіб. Державний службовець не має права критикувати свого керівника, орган, у якому він служить, щодо питань політики, яку мають проводити цей орган і посадові особи. Якщо державний службовець не згодний з цією політикою, він має подати у відставку.

Державний службовець не має права апелювати до преси, оскільки інформацію можуть надавати лише вповноважені на це державні службовці. Про діяльність, недоліки, упущення чи зловживання по службі в діяльності відповідного органу державної влади можна рекомендувати державним службовцям звертатися у вищі органи, до вищих керівників, зокрема до Кабінету Міністрів України.

Спеціальні обмеження є третім елементом правового статусу державного службовця.

Право бути державним службовцем мають громадяни України, яким виповнилося 18 років, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які вільно володіють державною мовою.

Надаючи всім громадянам України рівне право доступу на державну службу, законодавець разом з тим встановлює коло обмежень, пов'язаних із прийняттям на державну службу та проходженням державної служби.

Так, **не може бути державним службовцем** особа, яка:

- досягла шістдесятип'ятирічного віку;
- в установленому законом порядку визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;
- має судимість за вчинення умисного кримінального правопорушення, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;
- відповідно до рішення суду позбавлена права

- займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади;
- піддавалася адміністративному стягненню за правопорушення, пов'язане з корупцією, – протягом трьох років з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;
- має громадянство іншої держави;
- не пройшла спеціальну перевірку або не надала згоду на її проведення;
- підпадає під заборону, встановлену Законом України «Про очищення влади».

Законами України для деяких категорій державних службовців можуть встановлюватися інші обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу.

Статтями 22-27 Закону України «Про запобігання корупції» встановлено **спеціальні обмеження стосовно діяльності осіб уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування**, зокрема щодо:

- одержання неправомірної вигоди;
- одержання подарунків;
- сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності;
- припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави;
- спільної роботи близьких осіб.

Головна мета правових обмежень – це забезпечення ефективного функціонування державної служби, встановлення правових бар'єрів перед можливими зловживаннями державних службовців, створення умов для належного виконання посадових повноважень і реалізація встановлених Конституцією прав і свобод службовців.

Політична неупередженість державного службовця, полягає у дотриманні ним певних обмежень і заборон, які стосуються членства і ставлення до політичних партій, окремих політиків, у тому числі тих, що займають політичні посади в державних органах, власних особистих політичних поглядів і переконань державного службовця, його участі у виборчому процесі тощо.

У європейських країнах немає жорсткого підходу до партійності державного службовця, оскільки департизація професійної діяльності досягається шляхом контролю з боку громадянського суспільства, традицій державотворення та державного управління, важелів відповідальності за ухвалення рішень.

Закріплення у Законі України «Про державну службу» принципу політичної неупередженості є суттєвим кроком щодо подальшої деполітизації державної служби.

Сутність принципу деполітизації полягає у недопущенні впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, а також утримання від демонстрації свого ставлення до політичних партій, демонстрації власних політичних поглядів під час виконання посадових обов'язків.

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.3. Права та обов'язки державного службовця

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.3. Права та обов'язки державного службовця

Державний службовець не має права демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що у будь-який спосіб можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій і негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або становити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності і національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей.

Важливо! Політична неупередженість передбачає прямі заборони та обмеження, що застосовуються до державних службовців, зокрема:

- *бути членом політичної партії*, якщо такий державний службовець займає посаду державної служби категорії «А». У такому випадку державний службовець на час його перебування на державній службі повинен зупинити членство в політичній партії;
- *обіймати посади в керівних органах політичної партії*. Зазначена норма має самостійний характер і є обов'язковою не тільки для державних службовців категорії «А», але і для всіх інших державних службовців;
- *суміщати державну службу із статусом депутата місцевої ради*, якщо такий державний службовець займає посаду державної служби категорії «А»;
- *залучати, використовуючи своє службове становище, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, працівників бюджетної сфери, інших осіб до участі у передвиборній агітації, акціях та заходах, що організуються політичними партіями;*
- *у будь-який інший спосіб використовувати своє службове становище в політичних цілях.*

Стаття 10 Закону України «Про державну службу» передбачає можливість особі, яка є державним службовцем, реалізувати своє конституційне право щодо участі у вирішенні питань місцевого значення, зокрема шляхом участі державних службовців у виборчому процесі як кандидатів у депутати.

У разі реєстрації державного службовця кандидатом у депутати Центральною виборчою комісією, виборчими комісіями, сформованими (створеними) в установленому порядку, він зобов'язаний в одинденний строк письмово повідомити про це керівника державної служби.

За заявою державного службовця йому надається відпустка без збереження заробітної плати на час участі у виборчому процесі. Зазначена відпустка надається за рішенням керівника державної служби з дня його повідомлення про участь у виборчому процесі й до дня його завершення відповідно до виборчого законодавства.

Крім того, під час передвиборної агітації вказані вище особи не можуть бути звільнені з роботи з ініціативи власни-

ка підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу (крім випадків ліквідації), командира військової частини (формування), без їх згоди не можуть бути переведені на іншу роботу, направлені у відрядження чи призвані на військову або альтернативну (невійськову) службу, навчальні (перевірні) та спеціальні збори військовозобов'язаних.

Державним службовцям заборонено організовувати і брати участь у страйках та агітаціях, крім випадків коли такі державні службовці зареєстровані кандидатами у депутати.

Згадана заборона стосується права державних службовців будь-яких державних органів брати участь у передвиборчій агітації не тільки у робочий, але і позаробочий час чи вихідні або святкові дні.

Державний службовець під час виконання посадових обов'язків діє у межах повноважень, визначених законом, і підпорядковується своєму безпосередньому керівнику або особі, яка виконує його обов'язки, чи особі, визначеній у контракті про проходження державної служби (у разі укладення).

Безпосередній керівник – найближчий керівник, якому прямо підпорядкований державний службовець.

Державний службовець зобов'язаний виконувати накази (розпорядження), доручення безпосереднього керівника, видані в межах його повноважень.

Водночас, якщо державний службовець отримав наказ (розпорядження), доручення не від безпосереднього керівника, а від керівника вищого рівня, він зобов'язаний повідомити про це безпосереднього керівника. До речі, під час виконання своїх обов'язків державний службовець не зобов'язаний виконувати доручення працівників патронатної служби.

Наказ (розпорядження) має бути оформлений письмово та містити:

- конкретне завдання, інформацію про його предмет;
- мету;
- строк виконання;
- особу, відповідальну за виконання.

Треба звернути увагу на те, що наказ (розпорядження) має бути письмовим, а доручення може бути як письмовим, так і усним.

У державному органі, як правило, право видання письмових наказів (розпоряджень) належить керівнику державної служби.

Доручення керівника є формою його організаційно-розпорядчої роботи з керівництва повсякденною діяльністю підрозділу. Як правило, такі доручення видаються в усній формі і носять індивідуальних характер.

Процедура виконання наказу, доручення має свої особливості, визначені у ч. 6 ст. 9 Закону України «Про державну службу».

Так, державний службовець у разі виникнення у нього сумніву щодо законності виданого керівником наказу (розпо-

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.3. Права та обов'язки державного службовця

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.3. Права та обов'язки державного службовця

рядження), доручення повинен вимагати його письмового підтвердження, після отримання якого зобов'язаний виконати такий наказ (розпорядження), доручення. Одночасно з виконанням такого наказу (розпорядження), доручення державний службовець зобов'язаний у письмовій формі повідомити про нього керівника вищого рівня або орган вищого рівня. У такому разі державний службовець звільняється від відповідальності за виконання зазначеного наказу (розпорядження), доручення, якщо його буде визнано незаконним у встановленому законом порядку, крім випадків виконання явно злочинного наказу (розпорядження), доручення.

Керівник у разі отримання вимоги державного службовця про надання письмового підтвердження наказу (розпорядження), доручення зобов'язаний письмово підтвердити або скасувати відповідний наказ (розпорядження), доручення в одноденний строк. У разі неотримання письмового підтвердження у зазначений строк наказ (розпорядження), доручення вважається скасованим.

За видання керівником та виконання державним службовцем явно злочинного наказу (розпорядження), доручення відповідні особи несуть відповідальність згідно із законом.

Законом також визначено порядок доведення до відома державного службовця інформації або документів.

Доведення інформації або документів до відома державного службовця здійснюється шляхом її вручення або надсилання поштою, в тому числі з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку (такий спосіб фіксується протоколом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України).

Інформація або документи надсилаються державному службовцеві за адресою місця проживання/перебування або на його адресу електронної пошти чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку за наявними в особовій справі контактними даними, які державний службовець при вступі чи проходженні державної служби зобов'язаний повідомити службу управління персоналом.

Інформація або документи, надіслані поштою, в тому числі електронною, чи шляхом передачі з використанням інших засобів зв'язку вважаються такими, що доведені до відома державного службовця на п'ятий календарний день з моменту їх відправлення.

Захист права на державну службу

Захист державним службовцем прав на державну службу або вимога про усунення перешкод у користуванні такими правами здійснюється шляхом подання керівнику державної служби у місячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушені права або факт виникнення перешкод їх реалізації, скарги із зазначенням фактів порушення його прав або перешкод їх реалізації.

Подання такої скарги є правом, а не обов'язком державного службовця.

У скарзі державний службовець може вимагати від керівника державної служби утворення комісії для перевірки викладених у скарзі фактів.

Форма скарги до керівника державної служби не затверджена, а тому вона може бути викладена у довільній формі із зазначенням традиційно ustalених реквізитів: адресат – керівник державної служби, адресант – держслужбовець, дата написання скарги, підпис скаржника. У скарзі мають бути викладені: факти, які мали місце і, на думку держслужбовця, спричинили порушення його прав або перешкоду у їх реалізації; вимога їх перевірки і усунення, вимога створення відповідної комісії.

Керівник державної служби зобов'язаний не пізніше 20 календарних днів з дня отримання скарги надати державному службовцю обґрунтовану письмову відповідь (рішення).

У відповіді керівника має міститися інформація про перевірку фактів, зазначених держслужбовцем, та у разі їх підтвердження – про подальші дії керівника державної служби стосовно відновлення порушених прав.

У разі неотримання в установлений строк (не пізніше 20 календарних днів) обґрунтованої відповіді на скаргу або незгоди з відповіддю керівника державної служби державний службовець може звернутися із відповідною скаргою до суду.

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

6.3. Права та обов'язки державного службовця

РОЗДІЛ VI.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Список використаних джерел:

1. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини : монографія / К. : Вид. дім «KM ACADEMIA», 2000. 262 с.
2. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація / Вісник Національної академії правових наук України. № 1 (84). 2016. С.19-29.
3. Еволюція прав людини. Компас: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Електронний посібник. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/what-are-human-rights->
4. Погоріла Я.В. Конституційні права і свободи людини й громадянина. Бахмацька районна рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://bhrr.gov.ua/news/item/3217-konstitutsiyni-prava-i-svobodi-lyudini-y-gromadyanina>
5. Закон України «Про державну службу». Редакція від 23.07.2020, підстава - 805-IX. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
6. Закон України «Про запобігання корупції». Редакція від 23.07.2020, підстава - 805-IX. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку фіксації доведення інформації або документів до відома державного службовця шляхом використання засобів телекомунікаційного зв'язку» від 11 грудня 2019 р. № 1042. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1042-2019-p#Text>

РОЗДІЛ VII. **ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ** **ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ**

- 7.1. Сприяння розвитку громадянського суспільства
- 7.2. Планування та проведення консультацій з громадськістю
- 7.3. Роз'яснювальна робота та висвітлення діяльності
- 7.4. Діяльність консультативно-дорадчих органів
- 7.5. Проведення громадських експертиз діяльності органу виконавчої влади
- 7.6. Реалізація міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.1. Сприяння розвитку громадянського суспільства

Розділ VII ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.1. Сприяння розвитку громадянського суспільства

Розбудова України як демократичної європейської держави висуває на порядок денний питання відкритості та прозорості владних інституцій, рівноправного партнерства та залучення громадян до формування і реалізації державної та регіональної політики.

Реалізація реформи державного управління передбачає вироблення системи заходів і механізмів ефективного партнерства держави та громадянського суспільства. Посилення дієздатності і відкритості влади, підвищення ефективності її функціонування, забезпечення реальної участі громадян у політиці, поліпшення взаємин влади і громадянського суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку України є одними з пріоритетних питань, успішне вирішення яких значною мірою залежатиме від того, як державні інституції зможуть налагодити конструктивний діалог з громадськістю.

Взаємодія з громадськістю – одна із функцій державного управління, яка сприяє встановленню і підтримці спілкування, взаєморозуміння, налагодженню співробітництва між органами державної влади і громадськістю і повинна передбачувати такі критерії:

- забезпечення інформування як усієї громадськості, так і окремих її соціальних груп;
- організація ефективного зворотного зв'язку з громадськістю;
- залучення громадськості до участі у процесі обговорення та прийнятті рішень, що мають важливе суспільне значення і стосуються конституційних прав і свобод людини й громадянина.

У контексті впровадження системних реформ в Україні важливим для державного управління залишається завдання налагодження функціонування механізмів зворотних зв'язків між державним та недержавними секторами, що мають допомагати владі своєчасно реагувати на тенденції розвитку суспільних процесів, а отже – коригувати управлінські рішення, а громадянам – проявляти громадянську ініціативу та розуміти значущість власної участі і спроможності впливати на процеси прийняття управлінських рішень.

Слід зазначити, що питання забезпечення здійснення фахових комунікацій і участь у заходах з інформування громадськості щодо засад державної політики міністерства визначені як одні з ключових завдань директоратів. Це відповідно вимагає належної компетентності фахівців з питань реформ щодо налагодження системної взаємодії з громадськістю, у яких передбачає наявність таких ключових знань та умінь:

- нормативно-правової бази, механізмів та технологій залучення громадськості до процесу формування та реалізації державної політики;
- механізмів здійснення роз'яснювальної роботи щодо змісту, цілей та шляхів реалізації державної та регіональної політики, технологій, механізмів та засобів інформування громадянського суспільства та налагодження взаємодії зі ЗМІ;
- сутності державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та механізмів реалізації відповідної стратегії.

З метою створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади і органами місцевого самоврядування на засадах партнерства, забезпечення додаткових можливостей для реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, задоволення суспільних інтересів з використанням різноманітних форм демократії участі, громадської ініціативи та самоорганізації затверджено **Національну стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки** (далі – Національна стратегія).

Напрями реалізації зазначеної Стратегії:

- створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства;
- забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення;
- стимулювання участі організацій громадянського суспільства у соціально-економічному розвитку України;
- створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

Крім того, Указом Президента створено **Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства**, на яку покладено завдання щодо:

1) напрацювання та внесення на розгляд Президентів України пропозицій стосовно:

- сприяння налагодженню конструктивної взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства, у тому числі щодо впровадження Національної стратегії;
- формування сприятливого середовища для посилення ролі громадянського суспільства, залучення потенціалу його організацій до процесів формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення, механізмів сприяння розвитку в Україні;

2) здійснення методичного забезпечення, моніторингу

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.1. Сприяння розвитку громадянського суспільства

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.1. Сприяння розвитку громадянського суспільства

та оцінки реалізації Національної стратегії, визначення критеріїв оцінки ефективності та індикаторів реалізації, підготовка пропозицій щодо актуалізації її положень;

3) підготовка, розгляд законопроектів, які пропонуються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України і стосуються питань розвитку в Україні громадянського суспільства, приведення національного законодавства у сфері розвитку громадянського суспільства у відповідність із європейськими стандартами, розгляд проектів актів Президента України з цих питань та підготовка пропозицій щодо таких проектів;

4) участь у підготовці послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

5) участь у проведенні просвітницько-інформаційних заходів, спрямованих на залучення представників організацій громадянського суспільства до участі у роботі державних органів та органів місцевого самоврядування.

Взаємодія з громадськістю є важливою функціональною складовою діяльності органів державної влади. Вона включає передусім отримання «зворотного зв'язку», відстеження реакції громадськості на чинну державну політику, забезпечення прозорості та відкритості у діяльності органу влади.

Взаємодія з громадськістю має відповідати принципам, які визначено у Керівних принципах Ради Європи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень (2017 р.) та Кодексі кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень (2009 р.), а саме:

- взаємоповага між усіма суб'єктами як основа для чесної взаємодії та взаємної довіри;
- повага до незалежності інститутів громадянського суспільства, незалежно від того, чи їх погляди відповідають точці зору органів публічної влади;
- повага до позиції органів публічної влади, на яких лежить відповідальність і підзвітність за ухвалення рішень;
- відкритість, прозорість і підзвітність;
- оперативність, за якої всі суб'єкти пропонують відповідний зворотний зв'язок;
- недискримінація та інклюзивність: надання усім менш привілейованим та найбільш уразливим групам можливості бути почутими, забезпечення врахування їхньої думки;
- гендерна рівність і рівноправна участь усіх груп, зокрема тих, що мають особливі інтереси та потреби, як-от: молодь, люди похилого віку, особи з інвалідністю, меншини;
- доступність завдяки використанню чіткої лексики та відповідних засобів участі, офлайн або онлайн і на будь-якому пристрої.

Спираючись на зазначені принципи, можна визначити чотири рівні взаємодії з громадськістю (від простішого (елементарного) до складного):

- **інформування** – односторонні відносини, під час яких орган виконавчої влади надає громадськості інформацію про розроблення, ухвалення та реалізацію державних рішень, механізми участі громадян та організацій громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики. Ці відносини передбачають як надання інформації за ініціативою органу влади, так і надання її на вимогу громадськості (відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації»);
- **консультації** – комунікація, під час якої орган виконавчої влади оприлюднює проекти своїх рішень з метою отримання коментарів, зауважень, пропозицій від громадськості або проводить консультації з громадськістю щодо реалізації рішень, політик, які вже впроваджуються або впровадження яких завершилося. Як правило, проведення консультацій ініціює орган влади;
- **активна участь громадськості у виробленні та реалізації державної політики** (діалог) – рівень взаємодії, за якої орган виконавчої влади залучає представників громадськості до робочих груп, експертних рад тощо у процесі вироблення проектів конкретних нормативно-правових актів, рішень, політик. Представники громадськості є повноправними учасниками такого процесу. Результатом такої взаємодії є спільне рішення. Діалог може бути ініційований як органами влади, так і інститутами громадянського суспільства;
- **партнерство** – рівень взаємодії, за якого орган виконавчої влади та організації громадянського суспільства здійснюють взаємний обмін різного роду ресурсами (наприклад, делегування організаціям громадянського суспільства надання певного виду послуг, спільне проведення заходів тощо).

Кожен рівень передбачає три етапи:

- **планування** (міністерство, інший ЦОБВ ухвалює відповідні нормативно-правові акти, інші рішення, якими визначаються заплановані дії щодо організації процесу взаємодії з громадськістю);
- **дія** (відповідні структурні підрозділи докладають належних зусиль, проводять заходи, які втілюють заплановане чи забезпечують виконання відповідних вимог законодавства);
- **результат** (передбачає аналіз досягнутих результатів та зіставлення їх із очікуваннями, оцінюються зміни внаслідок докладених зусиль).

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЯ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.1. Сприяння
розвитку
громадянського
суспільства

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.2. Планування та проведення консультацій з громадськістю

7.2. Планування та проведення консультацій з громадськістю

Важливим інструментом ефективної реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами є їх залучення до прийняття рішень органами виконавчої влади через механізм публічних консультацій.

З метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, налагодження системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю затверджено **Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики.**

Консультації з громадськістю організовує і проводить орган виконавчої влади, який є головним розробником проекту нормативно-правового акта або готує пропозиції щодо реалізації державної політики у відповідній сфері державного і суспільного життя.

Органи виконавчої влади щороку складають орієнтовний план проведення консультацій з громадськістю з урахуванням основних завдань, визначених Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, Державною програмою економічного і соціального розвитку України, іншими документами, а також результатів проведення попередніх консультацій з громадськістю та пропозицій громадських рад.

Орієнтовний план затверджується до початку року, оприлюднюється на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади у спеціально створеній рубриці «Консультації з громадськістю» та в інший прийнятний спосіб.

Ініціювати проведення консультацій з громадськістю з питань, не включених до орієнтовного плану, можуть інститути громадянського суспільства шляхом подання відповідних пропозицій громадській раді або безпосередньо органу виконавчої влади.

У разі, коли пропозиція щодо проведення консультацій з громадськістю з одного питання надійшла не менше ніж від трьох інститутів громадянського суспільства, такі консультації проводяться обов'язково.

Ініціювати проведення консультацій з громадськістю, не включених до орієнтовного плану, можуть також громадські ради.

До участі у проведенні консультацій з громадськістю залучаються в установленому порядку органи місцевого самоврядування.

Консультації з громадськістю проводяться у різний спосіб і є важливими для забезпечення системного діалогу влади з суспільством, адже:

- дозволяють посилити рівень довіри громадян до владних інститутів,
- підвищити ступінь прозорості, прогнозованості,

обґрунтованості та якості рішень, які ухвалюються органами виконавчої влади,

- розширити доступ громадян до інформації про діяльність цих органів,
- забезпечити більш ефективне використання публічних фінансів,
- усунути ряд корупційних ризиків при прийнятті нормативно-правових актів.

Консультації з громадськістю є важливим елементом діяльності влади щодо:

- залучення громадян до участі в управлінні державними справами;
- надання можливості вільного доступу до інформації про діяльність органу виконавчої влади;
- забезпечення гласності, прозорості та відкритості діяльності органу виконавчої влади.

Законодавче забезпечення можливості проведення консультацій з громадськістю у безпосередній та опосередкованій формах було надано Постановою КМУ № 234 від 8 квітня 2015 р. Зокрема, відповідно до зазначеної постанови Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики передбачає такі форми проведення консультацій з громадськістю:

- **безпосередня** (публічне громадське обговорення (громадські слухання, форуми, «круглі столи», конференції, збори, зустрічі з громадськістю, засідання громадських рад, Інтернет та відеоконференції) та/або електронні консультації, які здійснюються через офіційний веб-сайт органів виконавчої влади або через урядовий веб-сайт «Громадянське суспільство і влада»);

- **опосередкована** (вивчення громадської думки, яке реалізується через соціологічні дослідження, спостереження, телефонні «гарячі лінії», опрацювання та узагальнення пропозицій і зауважень громадян, моніторинг друкованих та електронних ЗМІ).

Консультації з громадськістю організуються і проводяться органом виконавчої влади, який є головним розробником проекту нормативно-правового акта або готує пропозиції щодо реалізації державної політики у відповідній сфері державного і суспільного життя.

В обов'язковому порядку проводяться консультації з громадськістю у **формі публічного громадського обговорення** щодо:

- проектів нормативно-правових актів, що мають важливе суспільне значення і стосуються конституційних прав, свобод, інтересів і обов'язків громадян, а також актів, якими передбачається надання пільг чи встановлення обмежень для суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства, здійснення повноважень місцевого самоврядування, делегованих органам виконавчої влади відповідними радами;

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.2. Планування та проведення консультацій з громадськістю

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.2. Планування та проведення консультацій з громадськістю

- проектів регуляторних актів;
- проектів державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішень стосовно стану їх виконання;
- звітів головних розпорядників бюджетних коштів про їх витрачання за минулий рік.

Публічне громадське обговорення розпочинається з дня оприлюднення інформаційного повідомлення про його проведення. Строк проведення публічного громадського обговорення визначається органом виконавчої влади за пропозицією громадської ради і не повинен бути меншим, ніж один місяць. Для організаційного забезпечення проведення публічного громадського обговорення утворюється робоча група.

У кожному конкретному оголошенні про проведення обговорення слід зазначити спосіб обговорення проєктів нормативно-правових актів та контактні координати спеціалістів органу виконавчої влади.

Публічне громадське обговорення організовується і проводиться органом виконавчої влади у такому порядку:

- ініціювання проведення обговорення;
- визначення питання (проблеми) для обговорення;
- прийняття рішення про проведення обговорення;
- формування експертних пропозицій щодо альтернативного вирішення питання (розв'язання проблеми);
- оприлюднення інформації про проведення обговорення;
- забезпечення репрезентативності соціальних груп населення у процесі проведення обговорення (залучення їхніх представників з урахуванням соціальної структури суспільства, об'єднань громадян, що провадять свою діяльність у певній галузі (сфері) чи регіоні);
- обговорення та збирання інформації про оцінювання громадськістю ефективності запропонованого рішення, його альтернативи;
- проведення аналізу результатів у разі прийняття рішення для різних соціальних груп населення;
- урахування результатів обговорення під час прийняття остаточного рішення;
- оприлюднення у ЗМІ, на офіційних сайтах органів виконавчої влади результатів обговорення, прийнятого остаточного рішення та його обґрунтування, а також відомостей про врахування поданих пропозицій.

Громадськість може подавати свої пропозиції та зауваження як в усній, так і в письмовій формі, надсилати електронною поштою на адресу відповідальної особи органу виконавчої влади, на урядовий сайт «Громадянське суспільство і влада» та офіційні сайти органів виконавчої влади.

Усні пропозиції та зауваження (зокрема ті, що вислов-

лені по телефону) фіксуються з обов'язковим зазначенням прізвища, імені та по-батькові громадянина, його адреси. Об'єднання громадян, інші юридичні особи подають пропозиції у письмовій формі із зазначенням свого найменування та юридичної адреси. Анонімні пропозиції не реєструються і не розглядаються.

На конференціях, семінарах, форумах, громадських слуханнях, круглих столах, зборах, зустрічах із громадськістю ведеться протокол, у якому фіксуються висловлені пропозиції та зауваження.

Пропозиції та зауваження, що надійшли під час публічного громадського обговорення, вивчаються та аналізуються, а узагальнені пропозиції та зауваження подаються на розгляд громадській раді та органу виконавчої влади.

За результатами публічного громадського обговорення органи виконавчої влади готують звіти, в яких, серед іншого, зазначається: інформація про пропозиції, що надійшли до органу виконавчої влади за результатами обговорення, та інформація про врахування пропозицій та зауважень громадськості з обов'язковим обґрунтуванням прийнятого рішення та причин неврахування пропозицій та зауважень.

Форма звіту про проведення публічного обговорення може бути такою:

- загальна інформація про проведене публічне обговорення;
- спільні позиції різних заінтересованих сторін;
- розбіжності у позиціях заінтересованих сторін;
- рекомендації заінтересованих сторін;
- оцінка проведеного обговорення;
- додатки до звіту (списки учасників, програма заходу, тексти доповідей чи презентації тощо).

Результати публічного громадського обговорення орган виконавчої влади в обов'язковому порядку доводить до відома громадськості шляхом оприлюднення на своєму офіційному веб-сайті та в інший прийнятний спосіб не пізніше, ніж через два тижні після його закінчення.

Результати проведення консультацій з громадськістю враховуються органом виконавчої влади під час прийняття остаточного рішення або в подальшій його роботі.

Відповідно до частин другої, третьої статті 13 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» повідомлення про оприлюднення проєкту регуляторного акта з метою одержання зауважень і пропозицій, проєкт регуляторного акта та відповідний аналіз регуляторного впливу оприлюднюються шляхом опублікування в друкованих засобах масової інформації розробника цього проєкту, а у разі їх відсутності – у друкованих засобах масової інформації, визначених розробником цього проєкту, та/або шляхом розміщення на офіційній сторінці розробника проєкту регуляторного акта в мережі Інтернет.

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.2. Планування та проведення консультацій з громадськістю

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.2. Планування та проведення консультацій з громадськістю

Порядком проведення консультацій з громадськістю під час формування та реалізації державної політики покладено обов'язок на органи виконавчої влади складати щорічні орієнтовні плани проведення консультацій з громадськістю (п. б) з урахуванням основних завдань, визначених програмними документами, планами законопроектних робіт, результатів проведення попередніх консультацій з громадськістю, а також з урахуванням пропозицій громадських рад. Такі орієнтовні плани затверджуються до початку року та оприлюднюються на офіційному сайті органу виконавчої влади та в інший прийнятний спосіб.

План заходів із організації і проведення публічного громадського обговорення повинен передбачати:

- проведення інформаційної кампанії для надання попередніх відомостей з питань, винесених на обговорення;
- оцінювання можливих наслідків прийняття рішення;
- забезпечення репрезентативності відповідних соціальних груп населення;
- утворення робочої групи з питань організаційного забезпечення обговорення;
- проведення аналізу результатів у разі прийняття рішення для різних соціальних груп населення;
- устанавлення регламенту подання пропозицій;
- проведення моніторингу обговорення та оцінки його результатів;
- спосіб і строки оприлюднення результатів обговорення;
- урахування результатів обговорення у процесі прийняття остаточного рішення та інформування про це громадськості.

У плані доцільно приділити увагу регулярності проведення публічних заходів за участю керівництва органів виконавчої влади та представників інститутів громадянського суспільства (зустрічі, засідання за круглим столом, громадські слухання), використання нових інформаційно-комунікаційних технологій для спілкування з громадськістю (соціальні мережі, блоги, телефонні «гарячі лінії» тощо).

Вивчення громадської думки є однією із форм консультацій з громадськістю і здійснюється шляхом:

- проведення соціологічних досліджень та спостережень (опитування, анкетування, контент-аналіз інформаційних матеріалів, фокус-групи);
- запровадження спеціальних рубрик у друкованих та електронних ЗМІ;
- проведення експрес-аналізу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у пресі, на радіо та телебаченні для визначення позиції різних соціальних груп;
- опрацювання та узагальнення висловлених у зверненнях громадян зауважень і пропозицій;

- проведення аналізу цільової інформації, що надходить до спеціальних скриньок.

Сьогодні набуває поширення розміщення в органах виконавчої влади, насамперед на місцевому рівні, інформаційних стендів, облаштованих місцями для зберігання анкет та скриньками для заповнених анкет. Така форма моніторингу забезпечує можливість **постійного анкетування відвідувачів** цих органів під час проведення прийомів громадян.

Однією із форм встановлення діалогу з громадськістю є запровадження **постійно діючої прямої телефонної лінії органу виконавчої влади**.

До розповсюджених форм залучення громадян до прийняття рішень, особливо на місцевому та регіональному рівнях, відносяться **збори громадян, місцеві ініціативи, залучення до процедури прийняття рішень органів** самоорганізації населення та спеціально створених дорадчих органів громадського контролю при органах виконавчої влади (громадські ради).

Досить дієвими є й інші види консультацій з громадськістю – **електронні консультації, Інтернет-консультації, «гарячі» телефонні лінії**. Актуальність цих форм полягає у їх доступності більшості населення регіону, оскільки вони необмежені часовими рамками та місцем проведення, що забезпечує участь представників різних груп населення (зайнятого населення, осіб з обмеженими фізичними можливостями тощо).

Також дані технології дозволяють респонденту обирати зручний для себе час участі в опитуванні, отримувати зворотній зв'язок після відповіді на питання, гарантувати анонімність, що сприяє залученню більшого числа респондентів. Крім того, використання таких способів потребує значно менших матеріальних витрат і організаційних заходів.

Найважливішим при вивченні громадської думки є метод опитування як незамінний спосіб одержання інформації про безпосередні факти свідомості, суб'єктивний світ людей, їхні нахили, мотиви діяльності, думки.

Опитування як метод соціологічного дослідження поділяється на два різновиди: інтерв'ю та анкетне опитування.

Інтерв'ю – це бесіда, яка проводиться за певним планом і передбачає прямий контакт інтерв'юера з респондентом (опитуваним), причому запис відповідей останнього здійснюється або інтерв'юером, або механічно (на плівку).

Анкетне опитування передбачає жорстко фіксований порядок, зміст і форму запитань, чітке формулювання відповідей, які реєструються опитуваною особою.

При вивченні громадської думки використовують різні види опитувань. Під час **поштового опитування** розсилають анкети, які потім повертають дослідникові поштою. **Пресове опитування** передбачає публікацію анкети в газеті. **Телефонне опитування** здійснюють з використанням телефону. Найчастіше використовують **роздавальне опитування**. При його організації анкету респонденту вручає безпосеред-

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.2. Планування та проведення консультацій з громадськістю

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.3. Роз'яснювальна робота та висвітлення діяльності

ньо дослідник, до якого вона повертається після заповнення. В усіх випадках важливо забезпечити репрезентативність інформації.

7.3. Роз'яснювальна робота та висвітлення діяльності

Участь громадян у формуванні та реалізації державної політики багато в чому залежить від їх поінформованості. Інформування населення про роботу органів виконавчої влади здійснюється відповідно до *Конституції України, Законів України «Про інформацію», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», указів Президента України «Про удосконалення діяльності органів виконавчої влади з питань інформування населення», «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади»* та іншими нормативно-правовими актами. У цих законодавчих актах закріплено форми й порядок інформування, висвітлення роботи органів влади аудіо-, візуальними, друкованими засобами масової інформації (далі – ЗМІ) та відповідальність за порушення.

Практика зв'язків органів виконавчої влади з тими, на кого вони здійснюють свій вплив, передбачає насамперед інформування громадськості з метою надання їй загального уявлення про діяльність, реалізацію планів та проблеми, які доводиться їм розв'язувати. Для досягнення цієї мети використовуються такі **основні види комунікативних каналів**:

- безпосереднє спілкування – особисті контакти між громадянами (об'єднаннями громадян), з одного боку, і посадовими особами органу влади – з іншого;
- спілкування за допомогою засобів зв'язку (телефон, різноманітні форми особистого листування);
- опосередковане спілкування через засоби масової інформації (преса, телебачення, радіо, інтернет тощо).

Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» визначає порядок всебічного та об'єктивного висвітлення діяльності органів виконавчої влади засобами масової інформації і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування та є складовою частиною законодавства України про інформацію. Ст. 2 цього Закону визначає основні засади висвітлення діяльності органів виконавчої влади ЗМІ, а саме: засоби масової інформації України відповідно до законодавства України мають право висвітлювати всі аспекти діяльності органів виконавчої влади.

Органи виконавчої влади зобов'язані надавати ЗМІ повну інформацію про свою діяльність через відповідні

інформаційні служби, забезпечувати журналістам вільний доступ до інформації, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю», не чинити на них будь-якого тиску і не втручатись у їх виробничий процес. Засоби масової інформації можуть проводити власне дослідження і аналіз діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб, давати їй оцінку, коментувати.

У ст. 6 Закону України «Про інформацію» підкреслюється, що для висвітлення діяльності органів виконавчої влади їх інформаційні служби мають право на такі **форми підготовки та оприлюднення інформації**:

- випуск і поширення бюлетенів (спеціальних бюлетенів), прес-релізів, оглядів, інформаційних збірників, експрес-інформації тощо;
- проведення прес-конференцій, брифінгів, організації інтерв'ю з керівниками органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для працівників вітчизняних і зарубіжних засобів масової інформації;
- підготовка і проведення теле- і радіопередач;
- забезпечення публікацій (виступів) у засобах масової інформації керівників або інших відповідальних працівників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- створення архівів інформації про діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- інші форми поширення офіційної інформації, що не суперечать законодавству України.

Основними інструментами взаємодії органів виконавчої влади з громадськістю слід вважати:

- брифінг;
- прес-реліз;
- анонс;
- прес-пам'ятка;
- пакети для преси або медіа-комплекти;
- «радіозаготівки»;
- прес-конференції;
- інтерв'ю;
- виставки;
- газетні статті;
- газетні реклами і вкладки;
- підготовка буклетів і брошур;
- громадські слухання;
- громадські дорадчі комітети;
- опитування громадської думки;
- громадська експертиза;
- громадсько-професійна експертиза;
- веб-сторінки.

Брифінги є короткими презентаціями для обраних офіційних представників і/або засобів масової інформації, аби вони були поінформовані про хід виконання конкретно-

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.3. Роз'яснювальна робота та висвітлення діяльності

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.3. Роз'яснювальна робота та висвітлення діяльності

го робочого плану.

Проведення брифінгів є доцільним у зв'язках з громадськістю у тому випадку, коли впровадження певної ініціативи має вплив на відповідну цільову групу. Зустрічі, що їх наразі проводять суспільні та громадські клуби та організації, як правило, проходять у вигляді брифінгів.

Прес-реліз – це повідомлення, що містить важливу новину чи корисну інформацію для широкої аудиторії. Прес-реліз може розсилатися поштою, факсом, електронною поштою. Прес-реліз вважається головним видом універсальних матеріалів для ЗМІ, тобто однаково може відповідати вимогам редакцій і газет, і радіо, і телебачення. Прес-реліз має бути стислим, фактомістким, виконувати передусім інформаційну і роз'яснювальну функцію.

Друковані презентаційні та інформаційні матеріали – буклети, брошури, листівки, плакати, вісники – дають змогу контролювати процес створення позитивного іміджу організації, служби, закладу. Підготовка такої продукції вимагає планування та організації цікаво написаного повідомлення, вибору привабливого дизайну.

Газетні реклами або вкладки, написані ким-небудь з представників уряду, можуть бути ефективним засобом зв'язку як з найбільш активними громадянами, так і з громадськістю загалом.

Вставка – інформаційний листок, що поширюється разом з місцевими газетами. Вставки мають високий рівень поширення інформації і зазвичай використовуються на початку проєкту. Вони викликають інтерес, описують проблеми, що розглядатимуться, і визначають рамки можливостей залучення громадськості до процесу виконання проєкту. Додатки до газет можуть виконувати ці самі функції або розкривати проблеми детальніше через основні статті або рекламні повідомлення. Це може бути платне рекламне повідомлення.

Практика свідчить, що позитивні результати досягаються при безпосередньому спілкуванні посадових та службових осіб з громадянами в установах чи телефоном. Із цією метою практикуються **«гарячі лінії»** для прийому запитів населення, публікуються телефонні номери керівників та служб, за якими громадяни можуть отримати необхідну інформацію. Деякі органи влади та керівники практикують безпосереднє телефонне спілкування з широкими верствами населення наперед визначений час, а також спілкування з телеглядачами, радіослухачами у прямому ефірі або з читачами друкованих ЗМІ під час телефонних розмов у редакції. Така практика спілкування членів КМУ, керівників органів виконавчої влади з громадськістю стала в Україні вже традиційною.

Важливе значення у регулюванні взаємин між громадянами і органами влади відіграє прийом громадян відповідними посадовими особами, а також робота із зверненнями громадян.

Прес-конференція – це зустріч офіційних осіб з пред-

ставниками засобів масової комунікації, що проводиться з метою надати журналістам важливу інформацію та відповіді на їх запитання. Така форма взаємин органів державного управління із ЗМІ є досить поширеною.

Окрему увагу потрібно звернути на наявність засобів подання інформації, які відіграють важливу роль під час обговорення, оскільки привертають увагу учасників, сприяють розумінню, запам'ятовуванню та підсилюють усні повідомлення виступаючих. До основних засобів подання інформації належать: фліпчарт або дошка; плакати (блокноти для фліпчарту); мультимедійний проєктор для слайдів; роздатковий матеріал.

Брифінг – коротке інформаційне повідомлення для групи журналістів, яке, зазвичай, робиться офіційною особою, представником уряду чи якихось високих інстанцій. Це досить мобільна комунікативна форма. До неї вдаються у тих випадках, коли необхідно поширити термінову інформацію, в тому числі про несподівані, непередбачувані події. Якщо на прес-конференцію журналістів запрошують за 5-7 днів до проведення, то на брифінг – напередодні, а то і в день проведення. Тривалість брифінгу – в межах півгодини. Серед журналістів обов'язково поширюють текст матеріалу (документа), який оголошується, або текст виступу відповідної особи, в якому стисло викладені всі факти, цифри, інші дані. Після брифінгу не допускається жодних контактів із журналістами (після прес-конференції обмін інформацією продовжується під час спілкування на фуршеті).

Поширеним явищем у нашій країні є інформування громадськості про діяльність органів влади через їх власні друковані й електронні засоби інформації.

Серед сучасних методів комунікації з громадськістю можна виокремити публічні дебати, форуми, сторінки у соцмережах, інтернет-конференції, прес-клуби, електронні видання.

7.4. Діяльність консультативно-дорадчих органів

Консультативно-дорадчі органи – органи, що утворюються для погодженого вирішення питань реалізації державної політики у певній сфері чи галузі, координації діяльності центральних і місцевих органів державної влади.

Метою діяльності консультативно-дорадчих органів є:

- організація виконання актів органів виконавчої влади;
- координація діяльності суб'єктів з питань, вирішення яких входить до їх компетенції;
- виконання конкретних доручень і завдань від органу виконавчої влади.

Для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастополь-

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЯ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.4. Діяльність консультативно- дорадчих органів

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.4. Діяльність консультативно- дорадчих органів

ській міській, районній, районній у мм. Києві та Севастополі держадміністрації створюється **громадська рада**. *Законодавчою підставою для їх діяльності є постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03.11.2010 № 996.*

Основні завдання громадської ради:

- сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами;
- здійснення громадського контролю за діяльністю органу;
- сприяння врахуванню органом громадської думки під час формування та реалізації державної політики.

Громадська рада відповідно до покладених на неї завдань:

- готує та подає органу пропозиції до орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю, а також щодо проведення консультацій, не передбачених таким планом;
- готує та подає органу пропозиції щодо організацій консультацій з громадськістю;
- подає органу обов'язкові для розгляду пропозиції з питань, щодо яких орган проводить консультації з громадськістю, а також щодо підготовки проектів нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної політики у відповідній сфері, удосконалення роботи органу;
- проводить відповідно до законодавства громадську експертизу діяльності органу та громадську антикорупційну експертизу нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, які розробляє орган;
- здійснює громадський контроль за врахуванням органом пропозицій та зауважень громадськості, забезпечення ним прозорості та відкритості своєї діяльності, доступу до публічної інформації, яка знаходиться у його володінні, а також дотриманням ним нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції;
- інформує в обов'язковому порядку громадськість про свою діяльність, прийняті рішення та їх виконання на офіційному вебсайті органу та в інший прийнятний спосіб;
- збирає, узагальнює та подає органу інформацію про пропозиції інститутів громадянського суспільства щодо вирішення питань, які мають важливе суспільне значення;
- організовує публічні заходи для обговорення актуальних питань розвитку галузі чи адміністративно-територіальної одиниці;
- готує та оприлюднює щорічний звіт про свою діяльність.

Громадська рада має право:

- утворювати постійні та тимчасові робочі органи (правління, секретаріат, комітети, комісії, експертні групи тощо);
- залучати до роботи ради працівників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, представників вітчизняних та міжнародних інститутів громадянського суспільства, експертних і наукових організацій, підприємств, установ та організацій (за згодою їх керівників), а також окремих фахівців (за згодою);
- організовувати і проводити семінари, конференції, засідання за круглим столом та інші заходи;
- отримувати в установленому порядку від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для забезпечення діяльності ради;
- отримувати від органу проекти нормативно-правових актів з питань, що потребують проведення консультацій з громадськістю, у триденний строк після початку таких консультацій.

До складу громадської ради можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які зареєстровані в установленому порядку і провадять діяльність на території України.

До складу громадської ради при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які провадять свою діяльність у сфері, що пов'язана з діяльністю відповідного органу, та в статуті (положенні) яких визначені відповідні цілі і завдання діяльності.

Інститут громадянського суспільства для участі в установчих зборах делегує одного представника, який одночасно є кандидатом на обрання до складу громадської ради.

До складу громадської ради не можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які є народними депутатами України, депутатами Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад, посадовими особами органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування.

Склад громадської ради формується на установчих зборах шляхом рейтингового голосування за осіб, які особисто присутні на установчих зборах та кандидатури яких внесені інститутами громадянського суспільства.

Кількісний склад громадської ради визначається установчими зборами та не може становити більш як 35 осіб.

Строк повноважень складу громадської ради – два роки.

Варто зауважити, що на сайті органу виконавчої влади в обов'язковому порядку створюється рубрика, в якій оприлюднюються:

- список членів ради,
- структура,

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.4. Діяльність консультативно- дорадчих органів

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.4. Діяльність консультативно- дорадчих органів

- плани роботи,
- протоколи засідань та рішення громадської ради,
- анонси та прес-релізи заходів, що проводяться громадською радою.

Наповнення цієї рубрики здійснюється спільно громадською радою та підрозділом щодо взаємодії з громадськістю та ЗМІ.

Відповідно до положень частин першої, восьмої статті 14 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» для підготовки рекомендацій щодо виконання завдань органу виконавчої влади може утворюватися **колегія як консультативно-дорадчий орган**; рішення про утворення чи ліквідацію колегії, інших постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів приймає міністр, керівник іншого центрального органу виконавчої влади.

Постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 № 1569 затверджено Типове положення про колегію міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади і місцевої державної адміністрації. Відповідно до якого **колегія міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, місцевої держадміністрації є консультативно-дорадчим органом і утворюється для підготовки рекомендацій щодо виконання міністерством, іншим центральним органом виконавчої влади, місцевою держадміністрацією своїх завдань, погодженого вирішення питань, що належать до їх компетенції, та для колективного і вільного обговорення найважливіших напрямів їх діяльності.**

Колегія міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, місцевої держадміністрації:

1) обговорює і приймає рішення щодо перспектив і найважливіших напрямів діяльності відповідного міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, місцевої держадміністрації;

2) розглядає пропозиції щодо:

- удосконалення законодавства;
- забезпечення співпраці з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими держадміністраціями, органами місцевого самоврядування під час виконання покладених на них завдань;
- розширення міжнародного співробітництва у відповідній галузі (сфері діяльності), регіоні, на території;
- формування та реалізації державної політики у відповідній галузі (сфері діяльності), регіоні, на території;

3) обговорює прогнози і програми соціально-економічного розвитку відповідної галузі (сфери діяльності), регіону, території, інші державні програми та визначає шляхи їх реалізації;

4) розглядає питання про стан дотримання фінансової, бюджетної дисципліни, збереження та використання державного майна, здійснення внутрішнього фінансового контролю та усунення виявлених недоліків;

5) розробляє пропозиції щодо вдосконалення діяльності міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, їх територіальних органів, місцевої держадміністрації, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління;

6) аналізує стан роботи міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, місцевої держадміністрації з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

7) розглядає результати роботи міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, їх територіальних органів, місцевої держадміністрації, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління, а також інших підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності і підпорядкування (в межах компетенції);

8) аналізує стан дотримання законодавства з питань державної служби, організаційно-кадрової роботи та виконавської дисципліни;

9) розглядає інші питання, пов'язані з реалізацією завдань, покладених на міністерство, інший центральний орган виконавчої влади, місцеву держадміністрацію.

Інші консультативно-дорадчі органи можуть мати назву комісій, комітетів, рад, робочих груп, служб тощо. Завдання та функції органів, а також порядок їхньої діяльності визначаються в окремому положенні про орган. Персональний склад консультативно-дорадчого органу затверджується головою відповідного органу виконавчої влади.

7.5. Проведення громадських експертиз діяльності органу виконавчої влади

Наявність механізмів участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики є невід'ємною передумовою демократичного урядування. Таким механізмом, зокрема, є громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади, яку у 2008 році було передбачено в українському законодавстві *постановою Кабінету Міністрів від 05.11.2008 № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»*. Пізніше повноваження проводити громадську експертизу отримали і громадські ради при органах виконавчої влади (відповідно до Типового положення про громадську раду, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 03.11.2010 № 996).

Громадська експертиза – це інструмент громадського контролю та участі громадян у управлінні державними справами, який передбачає оцінку діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.5. Проведення громадських експертиз діяльності органу виконавчої влади

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.5. Проведення громадських експертиз діяльності органу виконавчої влади

влади у своїй роботі.

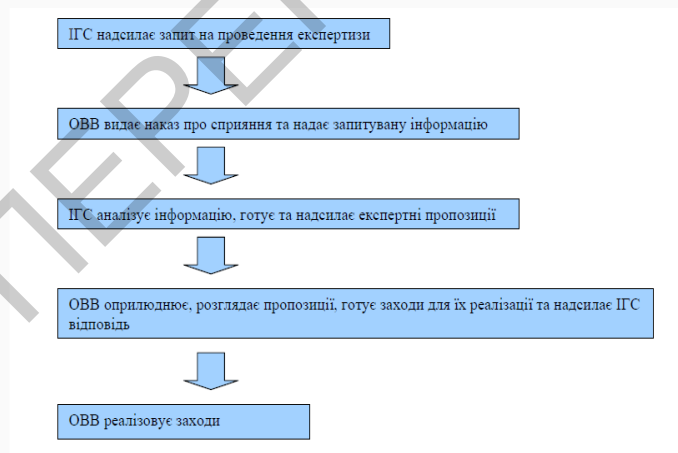
Предметом експертизи може стати проєкт нормативно-правового акта, який розробляє орган виконавчої влади, або діяльність органу у певній сфері.

Орган виконавчої влади сприяє інститутам громадянського суспільства у проведенні громадської експертизи у разі надходження від нього письмового запиту із зазначенням:

- його найменування, відомостей про легалізацію, місцезнаходження та електронної адреси (за наявності);
- предмета і мети громадської експертизи;
- переліку документів та інших матеріалів, необхідних для проведення громадської експертизи;
- адреси, за якою надсилається відповідь на запит, або прізвища, ім'я та по батькові особи, уповноваженої одержати таку відповідь, її контактного телефону і електронної адреси (за наявності).

Датою початку проведення громадської експертизи є день надходження належно оформленого письмового запиту.

Схема 1. Загальна схема сприяння органом виконавчої влади проведенню громадської експертизи

Етапи проведення громадської експертизи:

1. Надання інформації для проведення експертизи

Орган виконавчої влади після надходження від інституту громадянського суспільства (далі – ІГС) письмового запиту щодо проведення громадської експертизи:

- видає у тижневий строк наказ (розпорядження) про проведення такої експертизи і заходів, пов'язаних з підготовкою матеріалів, із зазначенням прізвища, імені, по-батькові та посади особи (осіб), відповідальної (відповідальних) за забезпечення взаємодії з ІГС, зміст якого доводить до відома ІГС, що ініціює проведення громадської експертизи, протягом трьох днів з моменту його видання;

- утворює у разі потреби робочу групу для підготовки матеріалів із залученням представників ІГС, що ініціює проведення громадської експертизи;
- розміщує у тижневий строк інформацію про надходження запиту щодо проведення громадської експертизи та заходи, здійснені органом виконавчої влади з метою сприяння її проведенню, на власному вебсайті;
- подає ІГС матеріали або завірені в установленому порядку їх копії з урахуванням вимог та строку, визначених Законом України «Про інформацію».

2. Врахування результатів громадської експертизи

Орган виконавчої влади після надходження експертних пропозицій:

- розміщує їх у тижневий строк на власному вебсайті;
- розглядає їх на найближчому засіданні колегії за участю представників ІГС, що проводив громадську експертизу. У разі коли колегію не утворено, експертні пропозиції розглядає керівник органу виконавчої влади у двотижневий строк за участю представників ІГС, що проводив громадську експертизу;
- розробляє і затверджує за результатами розгляду експертних пропозицій заходи, спрямовані на їх реалізацію;
- подає у десятиденний строк ІГС, що проводив громадську експертизу, письмову відповідь про результати розгляду експертних пропозицій та заходи, спрямовані на їх реалізацію, з одночасним розміщенням відповідної інформації у засобах масової інформації та/або на власному вебсайті;
- надсилає нижче зазначену інформацію у письмовій та електронній формі Секретаріату Кабінету Міністрів України для розміщення на урядовому вебсайті «Громадянське суспільство і влада».

Перелік інформації, яку орган виконавчої влади надсилає до Секретаріату Кабінету Міністрів України:

- інформацію про найменування, прізвище, ім'я, по-батькові керівника, поштову адресу, контактні дані ІГС, що проводив громадську експертизу, предмет та строки її проведення;
- експертні пропозиції, подані ІГС за результатами проведеної громадської експертизи;
- затверджені органом виконавчої влади заходи для реалізації експертних пропозицій;
- відповідь органу виконавчої влади ІГС про результати розгляду експертних пропозицій та заходи для їх реалізації.

Порядок сприяння проведенню громадської експертизи містить імперативні норми щодо врахування експертних пропозицій. Таким чином, формально орган виконавчої влади не має права відмовити у врахуванні пропозицій за

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.5. Проведення громадських експертиз діяльності органу виконавчої влади

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.6. Реалізація міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»

результатами громадської експертизи.

Ефективність громадської експертизи залежить від трьох чинників:

- професійності та послідовності дій експертів, які її проводять (відповідальність ІГС);
- повноти та достовірності наданої інформації, точності у виконанні вимог зі сприяння громадській експертизі (відповідальність органу виконавчої влади);
- рівня та якості взаємодії між органом виконавчої влади та ІГС (спільна відповідальність органу виконавчої влади та ІГС).

Орган виконавчої влади **має право відмовити** у сприянні проведенню громадської експертизи тільки у таких випадках:

1. Із запитом про проведення експертизи звернулася організація (група осіб), що не визнається Порядком сприяння проведенню громадської експертизи інститутом громадянського суспільства (окрім громадської ради);
2. Поданий ІГС запит не містить усіх обов'язкових реквізитів (див. вище).

7.6. Реалізація міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»

20 вересня 2011 р. у рамках сесії Генеральної Асамблеї ООН 8 країн-засновниць (Бразилія, Сполучені Штати Америки, Індонезія, Мексика, Норвегія, Філіппіни, Південно-Африканська Республіка, Сполучене Королівство) започаткували *міжнародну Ініціативу «Партнерство «Відкритий Уряд»* (далі – Ініціатива), підписавши **Декларацію відкритого уряду**.

В основу цієї декларації закладено принципи Загальної декларації прав людини, Конвенції ООН проти корупції та інших міжнародних документів у сфері прав людини та ефективного урядування.

Метою ініціативи є забезпечення виконання країнами-учасницями конкретних зобов'язань щодо сприяння прозорості державного управління, залучення громадян до участі у процесах ухвалення рішень, боротьби з корупцією, використання новітніх технологій для прозорості та підзвітності.

Станом на 18 липня 2018 р. до Ініціативи приєдналися 78 країн та 20 субнаціональних урядів.

Основні принципи Ініціативи:

- **прозорість:** інформація про діяльність уряду є відкритою, всеосяжною, своєчасною, вільно доступною для громадськості, і такою, що відповідає основним стандартам відкритих даних;
- **участь громадян:** уряд залучає громадян до участі в обговореннях, що сприяє прийняттю

рішень, які враховують громадську думку, є більш інноваційними та ефективними;

- **підзвітність:** наявність правил, норм і механізмів, які змушують урядові структури до обґрунтування своїх дій, здійснення діяльності відповідно до визначених для них вимог, реагування на критику, прийняття відповідальності за невідповідність дій законам або зобов'язанням;
- **технології та інновації для прозорості та підзвітності:** уряд враховує важливість надання громадянам відкритого доступу до технологій, а також усвідомлює роль нових технологій у просуванні інновацій та важливість розширення можливостей використання технологій громадянами.

П'ять «великих викликів» Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»:

1) поліпшення державних послуг – заходи, спрямовані на весь спектр послуг для населення, включаючи охорону здоров'я, освіту, кримінальне правосуддя, енергопостачання, телекомунікації та будь-які інші галузі обслуговування, шляхом заохочення поліпшення державних послуг, у тому числі через використання технологій е-урядування та інновацій приватного сектора;

2) підвищення рівня доброчесності в державному управлінні – заходи, спрямовані на боротьбу з корупцією, забезпечення суспільної етики, надання доступу до інформації, контроль фінансової реформи, забезпечення свободи ЗМІ та сприяння розвитку громадянського суспільства;

3) більш ефективне управління державними ресурсами – заходи, спрямовані на раціональне використання коштів, природних ресурсів та іноземної допомоги, прозоре проведення публічних закупівель;

4) створення безпечних громад – заходи, спрямовані на громадську безпеку, реагування на стихійні лиха і кризи, екологічні загрози;

5) підвищення корпоративної підзвітності – заходи, спрямовані на корпоративну відповідальність у сферах охорони навколишнього середовища, боротьби з корупцією, захисту прав споживачів та залучення громадськості.

Реалізація Ініціативи в Україні

Перший План дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» (розпорядження від 5 квітня 2012 р. № 220) на 80% складався із заходів, запропонованих громадськими експертами. План був обговорений під час Національного круглого столу та затверджений Урядом у 2012 році. На Глобальному саміті Партнерства український план дій був визнаний як один з найкращих.

Другий План дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2014-2015 роках

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.6. Реалізація
міжнародної
Ініціативи
«Партнерство
«Відкритий Уряд»

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.6. Реалізація міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»

затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів від 26 листопада 2014 р. № 1176. Проект плану дій розроблявся робочою групою, створеною в Секретаріаті Кабінету Міністрів. До складу робочої групи увійшли представники органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства. Проект плану пройшов громадське обговорення в Інтернеті та під час публічних заходів у 4 регіонах України. Вперше в урядовому документі був визначений розділ «Партнери», у якому вказані конкретні громадські організації, які виступають партнерами органів влади в реалізації відповідних заходів плану дій.

Основними напрямками реалізації Ініціативи в Україні у 2012-2016 роках були:

- сприяння діяльності інститутів громадянського суспільства, їх участі у формуванні та реалізації державної політики;
- забезпечення доступу до публічної інформації;
- запобігання і протидія корупції;
- підвищення якості надання адміністративних та соціальних послуг;
- впровадження технологій електронного урядування та розвиток електронної демократії.

7 грудня 2016 р. під час Глобальної саміту Партнерства «Відкритий Уряд» у Парижі українську електронну систему публічних закупівель «ProZorro» визнано переможцем третьої щорічної премії «Open Government Awards 2016».

Третій План дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів від 30 листопада 2016 р. № 909.

Планом дій, зокрема, передбачені заходи з:

- підвищення якості та прозорості надання адміністративних послуг та впровадження надання таких послуг в електронній формі,
- удосконалення механізму перевірки інформації про кінцевих бенефіціарних власників,
- забезпечення відкритості та прозорості здійснення публічних закупівель,
- створення системи «Community policing»,
- розвитку електронної демократії тощо.

Четвертий План дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів від 18 грудня 2018 р. № 1088-р

Планом дій, зокрема, передбачені заходи з:

- впровадження міжнародних стандартів із розкриття інформації Ініціативи із забезпечення прозорості будівництва (CoST) на базі Мінінфраструктури та оприлюднення розкритої інформації на публічному порталі інфраструктурних даних;
- впровадження відкритих стандартів роботи системи

електронних торгів з реалізації арештованого майна;

- підвищення прозорості та ефективності державного контролю у сфері публічних закупівель;
- впровадження електронних процедур проведення конкурсів з надання фінансової підтримки для виконання (реалізації) інститутами громадянського суспільства програм (проектів, заходів);
- запровадження механізму верифікації інформації про кінцевих бенефіціарних власників;
- підвищення рівня знань з антикорупційної політики, стандартів, законодавства осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- забезпечення із застосуванням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій вільного доступу громадян до екологічної інформації, яку отримують органи державної влади у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;
- упорядкування державних реєстрів/баз даних природних ресурсів, підвищення ефективності їх функціонування та використання з метою створення сприятливих умов для провадження господарської діяльності;
- створення інтерактивної карти територій, забруднених мінами та вибухонебезпечними предметами;
- запровадження пріоритетних електронних послуг;
- створення єдиної онлайн-платформи для взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства;
- забезпечення переходу на електронне впровадження Ініціативи прозорості видобувних галузей з розкриттям даних у режимі онлайн;
- забезпечення учасників освітнього процесу сучасними електронними освітніми ресурсами і сервісами;
- забезпечення можливості проведення онлайн-перевірки документів про освіту;
- забезпечення вільного доступу користувачів до Національного репозитарію академічних текстів;

З метою координації роботи органів виконавчої влади з реалізації Ініціативи Кабінет Міністрів утворив **Координаційну раду з питань реалізації в Україні міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»** (постанова від 13 червня 2012 р. № 671).

До складу Координаційної ради входять по 7 представників від органів виконавчої влади і громадськості. Також визначено, що Координаційна рада має двох співголів – від Уряду (Міністр Кабінету Міністрів) та від

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.6. Реалізація міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

7.6. Реалізація міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»

громадськості. Члени Координаційної ради від громадськості обираються на конкурсних засадах.

Створено 4 робочі групи Координаційної ради:

- з надання адміністративних послуг,
- з питань відкритості та антикорупційної діяльності,
- з питань електронної демократії та електронного урядування,
- з організаційних питань реалізації Ініціативи.

До складу робочих груп увійшли члени Координаційної ради, представники органів виконавчої влади, відповідальні за виконання завдань плану дій та представники інститутів громадянського суспільства.

ДОДАТОК

Схема 2. Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики

1. Органи виконавчої влади щоріку складають орієнтовний план проведення консультацій з громадськістю

2. Строк проведення консультацій з громадськістю визначається органом виконавчої влади і повинен становити не менш як 15 календарних днів і розпочинається з дня оприлюднення інформаційного повідомлення про їх проведення

3. Під час проведення електронних консультацій з громадськістю враховуються строки та порядок оприлюднення проектів нормативно-правових і регуляторних актів, визначені Законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»

4. Орган виконавчої влади протягом трьох робочих днів з початку проведення консультацій з громадськістю подає громадській раді проекти відповідних нормативно-правових актів та інформаційно-аналітичні матеріали до них

5. Порядок організації та проведення органом виконавчої влади публічного громадського обговорення, електронних консультацій з громадськістю та вивчення громадської думки визначені у пунктах 14-19 та 23-24 Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996

6. За результатами публічного громадського обговорення, електронних консультацій з громадськістю, вивчення громадської думки органи виконавчої влади готують звіт, в якому зазначається:

- найменування органу виконавчої влади
- зміст питання або назва проекту акта, що вносилася на обговорення
- інформація про осіб, що взяли участь в обговоренні
- інформація про пропозиції, що надійшли до органу виконавчої влади за результатами обговорення, із зазначенням автора кожної пропозиції
- інформація про врахування пропозицій та зауважень громадськості з обов'язковим обґрунтуванням прийнятого рішення та причин неврахування пропозицій та зауважень
- інформація про рішення, прийняті за результатами обговорення

7. Звіт про результати публічного громадського обговорення та електронних консультацій з громадськістю органи виконавчої влади в обов'язковому порядку доводять до відома громадськості шляхом оприлюднення не пізніше ніж через два тижні після прийняття рішень за результатами обговорення:

- на своєму офіційному веб-сайті
- урядовому веб-сайті «Громадянське суспільство і влада» (у разі проведення електронних консультацій з громадськістю на зазначеному веб-сайті)
- в інший прийнятний спосіб

ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ КОНСУЛЬТАЦІЙ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

Публічне громадське обговорення (конференції, форуми, громадські слухання, засідання за круглим столом, збори, зустрічі (наряди) з громадськістю, інтернет-конференції, відеоконференції)

Електронні консультації з громадськістю (безпосередня форма)

- проводиться у підрубриці «Електронні консультації з громадськістю» рубрики «Консультації з громадськістю» офіційного веб-сайту органу виконавчої влади
- використовується також урядовий веб-сайт «Громадянське суспільство і влада» - http://civil.kmu.gov.ua/consult_rmc_kmu

Вивчення громадської думки (посередована форма)

- здійснюється шляхом: проведення соціологічних досліджень та спостережень (опитування, анкетування, контент-аналіз інформаційних матеріалів, фокус-групи тощо); створення телефонних «гарячих ліній», проведення моніторингу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у друкованих та електронних засобах масової інформації для визначення позицій різних соціальних груп населення та зацікавлених сторін;
- оприлюднення при розробленні висновочих у зверненнях громадських пропозицій та зауважень з питань, що потребують вивчення громадської думки

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року № 68/2016. Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03 листопада 2010 року № 996. Урядовий портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>
3. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади». Редакція від 29.05.2020, підстава - 553-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
4. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
5. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23.09.1997 № 539/97-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-вр#Text>
6. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 № 1160-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про колегію міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади і місцевої державної адміністрації» від 2 жовтня 2003 р. N 1569. Редакція від 23.07.2014, підстава - 249-2014-п. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1569-2003-п#Text>
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 04.01.2002 № 3. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-п#Text>
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради голів громадських рад при органах виконавчої влади» від 20.06.2012 № 658. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2012-п#Text>
10. Указ Президента України «Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства» від 04.11.2016 №487/2016. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2016#Text>
11. Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року № 68/2016. Президент України: офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

РОЗДІЛ VII.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 5 листопада 2008 р. N 976. Редакція від 19.03.2019, підстава - 180-2019-п. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-p#Text>
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації» від 18.10.2004 № 759-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-2004-p#Text>
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання удосконалення роз'яснювальної роботи органами виконавчої влади» від 29.09.2010 № 1912-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1912-2010-p#Text>
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про проведення публічного громадського обговорення системних соціально-економічних реформ» від 15.12.2010 № 2311. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2311-2010-p#Text>
16. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» від 13.06.2012 № 671. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2012-p#Text>
17. Розпорядженням Кабінету Міністрів «Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018-2020 роках» від 18 грудня 2018 р. № 1088-р. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-dij-iz-vprovadzhennya-iniciativi-partnerstvo-vidkritij-uryad-u-20182020-rokah>
18. Офіційний веб-сайт міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». URL: <https://www.opengovpartnership.org/>

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

- 8.1. Механізми та інструменти комунікативного забезпечення діяльності органів державної влади
- 8.2. Інформаційно-комунікативний супровід реформ
- 8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.1. Механізми та інструменти комунікативного забезпечення діяльності органів державної влади

Розділ VIII ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.1. Механізми та інструменти комунікативного забезпечення діяльності органів державної влади

Україна, як демократична, правова держава, що задекларувала європейський вектор побудови зовнішньої та внутрішньої політики прагне інтегруватись у глобальний інформаційний простір, дотримується визнаних європейських стандартів інформаційної діяльності органів державної влади, демократичних принципів їх функціонування у глобальному інформаційному просторі. Невід'ємною складовою діяльності та функціонування державних інституцій у сучасних демократичних суспільствах є реалізація інформаційно-комунікативної політики. Професійний підхід до формування й реалізації інформаційної стратегії органів державної влади є умовою ефективності та результативності їх функціонування, забезпечення стабільності політичної системи в цілому.

В умовах глобалізації інформаційних процесів та використання новітніх інформаційно-комунікативних технологій інформаційна стратегія органів державної влади повинна передусім забезпечувати відкритість, транспарентність держави у системі міжнародних відносин, сприяти утвердженню її суб'єктності у глобальному інформаційному просторі, формувати концептуально нову, максимально відкриту та прозору модель взаємодії владних структур з громадськістю.

Загалом спостерігається позитивна динаміка інформаційного забезпечення системи державного управління, зокрема, органи державної влади створюють власні веб-сайти, інформують про свою діяльність в соціальних мережах, використовують сучасні електронні та онлайні технології, впроваджують «електронне урядування», розвивають мережу інформаційно-ресурсних центрів, громадських приймалень, проводять інформаційні кампанії, співпрацюють із ЗМІ через систематичне проведення прес-конференцій, брифінгів, організують медіа-супровід актуальних подій, реалізують інформаційні стратегії з формування позитивного іміджу та налагодження ефективної взаємодії з представниками громадськості.

Однак, незважаючи на активізацію інформаційно-комунікативної діяльності органів державної влади, в Україні ще не достатньо динамічно впроваджуються новітні інформаційно-комунікативні технології, не сформована єдина системна інформаційна стратегія органів державної влади, яка б оптимізувала взаємодію з громадськістю, забезпечувала транспарентність владних інститутів та забезпечувала їх адаптацію до світових інформаційних стандартів.

Інформаційна діяльність органів державної влади,

згідно із міжнародними вимогами функціонування у глобальному інформаційному просторі, має здійснюватися відповідно до таких принципів:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, достовірність і повнота інформації;
- чесність, правдивість;
- безперервність процесу зв'язків із громадськістю;
- нейтральність, відмова від суб'єктивізму, волюнтаристського підходу;
- дотримання етичних та правових норм.

Обов'язком суб'єктів владних повноважень є систематичне інформування громадськості та засобів масової інформації про свою діяльність й ухвалені рішення через відповідальних осіб або створені спеціальні підрозділи.

Мова спілкування державних інституцій має бути чіткою, простою та точною, представлена в інформативному вигляді для розуміння усіма цивільними особами.

Метою державних комунікацій є забезпечення ефективного функціонування держави, підтримка прав громадян і створення сприятливих умов для діяльності підприємств та інших організацій. Діалог між владою та громадянами повинен бути безперервним, відкритим, інклюзивним, релевантним, зрозумілим, безпечним і таким, що заслуговує довіри.

Основні функції державних комунікацій:

1. Інформувати громадськість про політики, сервіси та ініціативи влади, а також про проведені або заплановані реформи.
2. Надавати громадськості своєчасну, точну, зрозумілу, об'єктивну та повну інформацію про роботу влади та її політику, сервіси та ініціативи, а також реформи, які проводяться.
3. Надавати людям поради про те, як вони можуть отримати доступ та використовувати державні сервіси, а також підвищувати розуміння доступних державних послуг.
4. Забезпечити, щоб урядові установи були впізнаними й ідентифікували себе послідовною манерою, яку громадськість зможе впізнати за будь-яких обставин.
5. Комунікувати офіційною мовою країни та мовами національних меншин, коли це необхідно.
6. Застосовувати різноманітні способи та засоби комунікації, надавати інформацію у різних форматах для задоволення широких інформаційних потреб громадськості та забезпечувати рівний доступ для зацікавлених сторін.
7. Забезпечити співпрацю усіх державних установ для здійснення ефективного спілкування з громадськістю.
8. Допомогти громадськості зрозуміти політику уряду та підтримати її ініціативи й реформи.
9. Інформувати громадськість і бізнес-середовище

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.1. Механізми та інструменти комунікативного забезпечення діяльності органів державної влади

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.1. Механізми та інструменти комунікативного забезпечення діяльності органів державної влади

про зміни у законодавстві та процедурах.

10. Навчати та переконувати людей у такий спосіб, який впливатиме на їхнє ставлення і, відповідно, на їхню поведінку, що дозволить їм вжити заходів, які у результаті сприятимуть підвищенню їхнього статусу та стандартів рівня життя.
11. Інформувати, підтримувати та керувати громадською під час кризових або надзвичайних ситуацій.
12. Підвищити репутацію України на міжнародній арені.

Сучасні інструменти комунікаційного забезпечення органів державної влади орієнтовано на надання актуальної та корисної інформації, що допоможе державним службовцям краще інформувати про діяльність державних інституцій та доносити до широкого кола громадян про ті ініціативи, реформи, які вони реалізують.

Медіа відносини. Державні установи забезпечують якість і цілісність інформації, яку надають ЗМІ. На особисті, телефонні чи онлайн запити медіа повинні отримати негайну відповідь, щоб врахувати погоджені дати публікацій і трансляцій.

Онлайн-комунікація. Державні установи мають використовувати усі засоби цифрового зв'язку, оскільки вони створюють нові можливості для розширення взаємодії з громадськістю та покращення державних послуг. Державні установи мають забезпечити точну, зрозумілу та доступну в різних форматах інформацію, що поширюється через Інтернет.

Публічні події. Державні установи визначають можливості для інформування громадськості про політики, сервіси, ініціативи та реформи. Коли держустанови організують заходи спільно з іншими організаціями, вони мають бути ідентифіковані, а внески всіх учасників – визнані належним чином.

Реклама. Державні установи можуть здійснювати рекламну діяльність у будь-яких ЗМІ, щоб поінформувати громадськість про державні сервіси, заохотити їх змінити або прийняти нову поведінку, припинити вчинення шкоди або попередити про ризики для здоров'я та безпеки людей.

Міжнародна комунікація. Головне завдання міжнародної комунікації – допомога у досягненні політичних та економічних цілей України. Активна присутність України на міжнародній арені забезпечується традиційною дипломатією, міждержавним спілкуванням урядів і підтримується публічною дипломатією. Міністерство закордонних справ і його дипломатичні представництва за кордоном відіграють ключову роль у традиційній та публічній дипломатії, проте варто пам'ятати, що на репутацію України впливають дії всіх державних установ та їх представників.

Кризові/надзвичайні комунікації. Кризові комунікації – не тільки реакція на кризові ситуації. Вони починаються з підготовки до кризових комунікацій і закінчуються аналізом того, що було зроблено. Як правило, у кожній надзвичайній ситуації одна держустанова відіграє провід-

ну роль, інші, відповідно, – допоміжну. Державні установи гарантують, що оприлюднена громадськості інформація містить огляд ситуації та вказівки щодо поведінки. Окрім того, державні інституції мають забезпечити безперервний потік інформації аж поки ситуація не буде вирішена.

8.2. Інформаційно-комунікативний супровід реформ

Оскільки Урядом України за останні п'ять років було розпочато більше сотні реформ у соціально-економічних і політичних сферах за реалізацію яких відповідають органи державної влади у даному посібнику висвітлимо розуміння комунікації саме у рамках реалізації реформ. Уряд зобов'язаний інформувати громадян про цілі реформ, про свою діяльність, пов'язану із реалізацією завдань та заходів реформи, наслідками їх впровадження тощо. Простою та зрозумілою мовою державні установи мають пояснювати громадянам складні питання, пов'язані з процесом реформування та інформувати щодо досягнутого прогресу тощо. Обов'язково необхідно пояснювати, яким чином реформи змінять життя пересічних громадян та повідомляти про часові рамки очікуваних змін.

Крім того, самі державні службовці повинні усвідомлювати цілі і завдання реформування, а також бути націленими у підвищенні зацікавленості їх реалізації. Однак, як показує практика, наявний на сьогодні інформаційний супровід реформ, незважаючи на їх важливість для соціально-економічного розвитку країни, є досить суперечливим та ситуаційним.

Важливою умовою ефективності реалізації реформ є наявність внутрішньої (співробітників органів державної влади та органів місцевого самоврядування) і зовнішньої (населення, бізнес-середовища, громадських організацій, міжнародної спільноти та ін.) зацікавленості і підтримки прийнятих урядових рішень, яка можлива тільки при ефективному здійсненні органами влади комунікативних зв'язків із зацікавленими групами.

З метою забезпечення прозорого та відкритого доступу громадськості до реалізації завдань та заходів реформ доцільне використання комплексного підходу до забезпечення їх інформаційно-комунікативного супроводу. Комплексна реалізація заходів з інформаційного супроводу реформ дозволить:

- залучити громадськість до участі в реалізації реформ, що призведе до позитивної оцінки проведених заходів і спричинить зростання довіри до органів державної влади;
- отримати безперервний двосторонній зв'язок між Урядом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськістю, бізнес-середовищем, міжнародною спільнотою щодо ходу реалізації реформи;

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.2. Інформаційно-комунікативний супровід реформ

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.2. Інформаційно-комунікативний супровід реформ

- забезпечувати державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування актуальною інформацією щодо прогресу, темпу та масштабів реалізації змін у системі державного управління;
- створити мережу серед зацікавлених ЗМІ, які готові до об'єктивного висвітлення подій у рамках реалізації реформи;
- забезпечувати комунікаційні та інформаційні потреби визначених цільових груп;
- отримати ефективний механізм інформаційного супроводу, який у подальшому можна буде використовувати при реалізації інших урядових ініціатив.

Більшість заходів з інформаційного супроводу не тягнуть за собою істотне збільшення фінансових витрат, оскільки носять більше організаційний характер, який змінює систему взаємозв'язку і координації основних учасників процесу інформаційного супроводу реформи державного управління.

Для забезпечення узгодженості дій органів державної влади щодо реалізації реформ доцільно почати з розробки комплексного плану системи інформаційно-комунікативного супроводу реформи. У плані необхідно передбачити вирішення таких завдань:

- організація повноцінного інформування громадськості про цілі, завдання та хід реформ;
- організація громадського обговорення завдань та заходів реформи, досягнутих та очікуваних результатів реформи;
- формування зацікавленості в реалізації реформи і її підтримки у різних верств населення і структур громадянського суспільства;
- сприяння прямої участі представників громадянського суспільства і бізнес-середовища, міжнародної спільноти в завданнях та заходах реформи відповідно до передбачених інструментів;
- створення системи «зворотного зв'язку», що дозволяє враховувати інтереси різних цільових груп.

При формуванні комплексного плану інформаційно-комунікативного супроводу реформи слід дотримуватися послідовних заходів, які характерні для будь-якої PR-кампанії (інформаційної кампанії):

- **постановка цілей PR-кампанії** (забезпечення прозорості і відкритості для суспільства реалізації заходів реформи, розкриття її змісту, пріоритетів та переваг; формування позитивного ставлення громадян до діяльності державних інституцій, тощо);
- **постановка завдань** (відображення сильних сторін проведення реформи, позиціонування реформи, зміна індіферентного (байдужого) ставлення

- громадськості до реформи);
- **проведення опитувань громадської думки** (оцінка ситуації в суспільстві, характеризує ставлення суспільства до реформи);
- **виявлення проблемних ситуацій** (недостатня поінформованість, індиферентне ставлення і недовіра до результатів реформи, можливе формування негативного іміджу реформи у засобах масової інформації (далі – ЗМІ, інших цільових груп, тощо);
- **розробка медіа-плану**, який включає в себе фази активності проведення інформаційно-комунікаційного супроводу реформи;
- **розробка інформаційних матеріалів** (створення інформаційних приводів, соціальна реклама – створення аудіо-, відеороликів, виготовлення комплексу поліграфічної продукції, серія журнальних статей, і т.д.);
- **вибір інформаційних каналів комунікації** (вибір конкретних ЗМІ, повинен проводитися на основі матеріалів досліджень ЗМІ, а також думки експертів виходячи з таких параметрів – ступеня охоплення аудиторії за обраною темою, середньої частоти інформаційних контактів, ефективності аудиторії (цільової, масової), обсягу тиражу, престижності, вартості розміщення матеріалів);
- **проведення внутрішнього та зовнішнього моніторингу ефективності проведених заходів;**
- **коригування плану заходів, зміна їх інтенсивності, зміна каналів комунікації, тощо;**
- **підведення підсумків інформаційно-комунікативного супроводу реформи.**

Ключовим елементом системи інформаційно-комунікативного супроводу будь-якої реформи повинно стати формування єдиного **Центру координації інформаційно-комунікативного супроводу реформи** на базі відповідального за її реалізацію органу державної влади. До його повноважень повинні входити питання взаємодії КМУ, ЦОВВ, ОДА, органів місцевого самоврядування зі ЗМІ, інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями та проектами іншими цільовими групами з метою формування єдиного інформаційного поля з питань, що включені до порядку денного реформи.

Центр не передбачає організаційне створення окремої структурної одиниці у структурі апарату органу державної влади, оскільки це умовна назва групи співробітників, що відповідають за координацію інформаційного обміну між основними учасниками, які у свою чергу відповідають за реалізацію реформи. Для досягнення поставленої мети цей центр у співпраці зі структурними підрозділами органів державної влади, місцевих державних адміністрації, органів місцевого самоврядування, до повноважень яких входять питання взаємодії зі ЗМІ та громадськістю, повинні

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.2. Інформаційно-комунікативний супровід реформ

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.2. Інформаційно-комунікативний супровід реформ

здійснювати роботу щодо:

- розробки довгострокового і поточного (річного) медіа-планів супроводу реформи;
- моніторингу поточного стану інформаційного поля щодо реформи державного управління в Україні і за кордоном з накопиченням відповідної інформаційної бази даних;
- організації брифінгів, прес-конференцій, інших комунікативних заходів з інформаційного супроводу реалізації реформи;
- підготовки інформаційно-довідкових матеріалів (топиків) для визначених цільових груп із різних інформаційних подій реформи;
- розміщення інформації з питань реформи на офіційних вебсайтах, сторінках у соціальних мережах;
- підготовки плану інформаційних заходів на короткострокові, середньострокові і довгострокові періоди;
- просування державної інформаційної політики у засобах масової інформації, у тому числі за участю вищих посадових осіб держави;
- організації Road Show у містах для представників регіональної влади, бізнесу та ЗМІ щодо пріоритетів, завдань та заходів реформи;
- підготовки інформаційного бюлетеня та його поширення серед органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадськості, бізнес-середовища, міжнародних партнерів щодо актуальних подій реалізації реформи;
- навчання та проведення тренінгів для представників ЗМІ і працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до компетенції яких входять питання взаємодії зі ЗМІ, громадськістю з визначених питань реалізації реформи;
- проведення консалтингових і соціологічних досліджень з питань оцінки процесу реформи;
- створення системи «тиражування» позитивного досвіду реалізації реформи.

З метою підвищення обізнаності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, задіяних до проведення інформаційної кампанії необхідно забезпечити оперативне інформування шляхом проведення нарад, семінарів, тренінгів із підвищення професійної компетентності, актуальних питань проведення реформи та її інформаційного супроводу.

До основних інструментів проведення інформаційної кампанії відносяться: брифінги, пресконференції, круглі столи, семінари, виступи у ЗМІ керівників державних органів і осіб, відповідальних за реалізацію заходів реформи, інші публічні обговорення проблеми з представниками різних груп громадян, громадських організацій та представників

бізнес-спільноти, європейськими експертами.

Дієвим елементом є створення і підтримка відповідних інтернет-сторінок «Про реформу ...» на офіційних вебсайтах Кабінету Міністрів України, органів державної влади, місцевих державних адміністрації, органів місцевого самоврядування.

Надзвичайно важливим інструментом комунікації для державних установ є соціальні мережі, які дозволяють публікувати оновлення та слідкувати за їхньою ефективністю, для аудиторії – вчасно отримувати інформацію від першоджерел, виражати своє ставлення та поширювати новини. Одна з найбільших переваг Twitter, Facebook, LinkedIn, Youtube та Instagram – це простота спілкування з читачами миттєво та безпосередньо. Соціальні мережі дозволяють громадянам висловлювати свої думки, а державним установам – негайно їх чути, таким чином створюючи платформу для культури прозорості, спільного доступу та співпраці.

Одним із головних завдань інформаційного супроводу реформи є забезпечення розуміння цілей і завдань реформи з боку ЗМІ. Для цього необхідно передбачити проведення навчальних тематичних заходів з представниками ЗМІ з метою сприяння у підготовці інформаційних та рекламних матеріалів, теле-і радіопрограм, ток-шоу тощо.

Важливим елементом інформаційного та PR-супроводу є заходи з інформування населення про впровадження стандартів державного управління, надання адміністративних послуг, успішних кейсів, презентації міжнародного досвіду шляхом підготовки та розповсюдження інформаційних матеріалів для різних цільових груп споживачів.

З метою забезпечення зворотного зв'язку суспільства і владних інститутів з питань реалізації реформи доцільно проведення моніторингу, що включає оцінку громадянами, громадськими організаціями, представниками бізнес-спільноти змін, що відбуваються в системі державного управління. Особливу увагу слід приділяти узагальненню успішних кейсів проведення реформи на центральному, регіональному та місцевому рівні та вироблення на цій основі позитивного досвіду реалізації реформи.

Показниками результативності системи заходів з інформаційної кампанії можуть бути:

- частка громадян, які мають уявлення про основні напрямки реалізації реформи, з них - частка громадян, що висловлюють підтримку її основних завдань та заходів;
- частка заходів реформи, які отримали висвітлення у ЗМІ;
- частка центральних органів державної влади, місцевих державних адміністрації, органів місцевого самоврядування, що регулярно здійснюють інформування громадськості про хід та результати виконання заходів реформи;
- частка ЗМІ, які інформують про реалізацію реформи та ін.

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.2. Інформаційно-комунікативний супровід реформ

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

Важливість ефективної комунікації органів державної влади особливо стає зрозумілою під час кризових ситуацій. Адже під час криз, як правило, руйнуються навіть добре налагоджені інформаційні потоки.

Кризові ситуації часом супроводжуються поширенням дезінформації та посиленою критикою влади. Крім того, представники органів державної влади не завжди готові до побудови ефективної антикризової комунікації навколо події, що проявляється у несвоєчасному реагуванні, замовчуванні інформації, свідомих чи несвідомих маніпуляціях з боку представників органів влади громадською думкою.

Тим часом кризові ситуації здатні чинити значний вплив на громадську думку, на суспільні настрої та довіру до органів державної влади, а, отже, і на політичний процес в цілому.

Кризова ситуація – ситуація, яка через вплив зовнішніх та/або внутрішніх чинників створює потенційну загрозу діяльності та існуванню відповідних об'єктів, процесів, явищ.

Кризова ситуація – це завжди головна подія в усіх новинах ЗМІ. Саме медіа під час кризових ситуацій відбирають, структурують та поширюють інформацію про кризу та про поведінку керівництва держави під час кризи. І, таким чином, медіа формують думку громадськості щодо влади та її здатності розв'язувати кризи.

У такій ситуації основним завданням уряду є застосування системи антикризового реагування та розробки антикризової комунікативної стратегії. Ці заходи мають на меті як захист власного іміджу конкретних представників органів влади, так і запобігання негативним впливам на репутацію держави в цілому.

Окрім того, антикризові дії та їх комунікаційний супровід допомагають уникнути нерозуміння дій держави, хаосу та безладдя під час кризових ситуацій, які можуть загрожувати безпеці населення.

Нормативно-правове регулювання кризових комунікацій в Україні здійснюється відповідно до:

- Указу Президента України (від 25 лютого 2017 року № 47/2017 р.) Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України».
- п. 6. Доктрини інформаційної безпеки України (від 25 лютого 2017 року № 47/2017) Механізм реалізації : «На Міністерство інформаційної політики України мають бути покладені в установленому порядку організація та забезпечення: урядових комунікацій; кризових комунікацій, зокрема під час проведення антитерористичної операції та в особливий період».
- Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» (від 11 січня 2019 року

№183/98-ВР): «кризовою ситуацією вважається крайнє загострення протиріч, гостра дестабілізація становища в будь-якій сфері діяльності, регіоні, країні».

- Рішення РНБО України від 04.03.2016 «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України», затверджене Указом Президента України 14 березня 2016 року N 92/2016

Під **«кризовою комунікацією»** розуміють процес взаємодії суспільних суб'єктів в умовах потенційної або реальної загрози їх діяльності, функціонуванню, існуванню.

Важливим завданням органів державної влади на найближчі роки стане запобігання створенню точок соціального напруження, які можуть бути викликані як зовнішніми, так і внутрішніми загрозами.

Можна говорити про наступні **потенційні виклики, за яких можуть виникнути кризові ситуації** та вимагатимуть продуманих комунікаційних антикризових стратегій:

- **військове загострення.** Відповідно до результатів дослідження *проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова з 3 по 9 липня 2020 року в усіх регіонах України* заради миру на Донбасі українці готові йти на компроміси, але не на будь-які. Так, приблизно половина респондентів вважають, що компроміси повинні бути прийнятними для України і лише 20% готові піти на будь-які компроміси заради миру. Важливим, за цих обставин, є обґрунтування прийнятих керівництвом держави будь-яких рішень з даного питання.

- **провокації на території України, які можуть бути ініційовані Російською Федерацією.** Агресивна політика Російської Федерації, яка супроводжується військовою агресією, що триває на Сході України, окупацією частини української території, а також анексією Автономної Республіки Крим, спрямована на підрив внутрішньої стабільності та економіки нашої країни і має на меті втягування України до сфери російського впливу з подальшою втратою національного суверенітету та незалежності. Ця основна загроза для національної безпеки України має довгостроковий характер і визначатиме державну політику, в тому числі інформаційну, нашої країни у найближчій перспективі;

- **цілеспрямовані кібератаки** проти українських урядових, бізнесових і фінансових структур, великих підприємств, ЗМІ тощо, які перешкоджають їх роботі, можуть переслідувати також мету отримання конфіденційної інформації.

- **інформаційні вкидування, розповсюдження фейкових новин, перекручування та маніпуляції** як інструмент впливу на громадську думку та свідомість громадян. Подібні інформаційні атаки можуть бути спрямовані на розпалювання міжнаціональної та релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу, розповсюдження паніч-

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

них настроїв, які здатні деморалізувати українців.

- **недобросовісна конкуренція політичних сил та кандидатів, засилля популізму у виборчих кампаніях**, у тому числі, через проблему нерегульованості проведення політичної агітації. Існує велика кількість політичних та не-політичних акторів, які, переслідуючи власні інтереси, пропонують своє негативне тлумачення рішень органів влади та можуть спровокувати акції соціального невдоволення.

- **боротьба (у тому числі маніпулятивна) навколо дотримання прав учасників виборчого процесу**, як механізм привернення політиками до себе уваги. Звинувачення у порушеннях під час виборчого процесу законодавства можуть підривати довіру до результатів виборів та використовуватися для дискредитації української влади.

- **протестні настрої та суспільні невдоволення**. У січні поточного року соціологи фіксували невисокий рівень протестного потенціалу українців. За даними опитування КМІС 49% українців не готові брати участь у будь-яких акціях масового протесту. Проте рівень протестності може зростати пропорційно втраті довіри до дій влади. Крім того, пандемія коронавірусу та обмежувальні карантинні заходи також є вагомими факторами, які впливають на майновий стан та протестні настрої суспільства протягом 2020 року.

Під час кризових ситуацій важливо вибудувати ефективну систему антикризової комунікації, а не користуватися звичними методами приховування інформації або ж суцільного мовчання, ненадання важливої для населення інформації. Також необхідно забезпечити стосунки зі ЗМІ під час кризи для того, щоб сформувати розуміння у медіа, що під час кризи медіа мають концентруватися на вирішенні проблеми, а не на суцільній критиці дій влади, усвідомлювати свою відповідальність за поширення неперевіреної, неофіційної або ж неправдивої інформації. Саме масмедіа часто стають джерелом ескалації кризи, здебільшого через те, що журналісти мало що знають про природу, ознаки та основні етапи розвитку кризи і мало розуміються на комунікаціях у кризовий період. І тому важливо і державі/уряду, і ЗМІ усвідомлювати, яка інформація гостро необхідна суспільству, а яка може стати зайвим подразником.

З огляду на це, і беручи до уваги практики інших країн, важливо централізувати антикризову комунікацію в один орган/штаб, який матиме можливість менеджменту та інформаційного супроводу кризової ситуації у разі її виникнення.

Важливо розуміти, що на момент виникнення кризи, всі причетні до вирішення та супроводу включаються в автоматичному режимі. Для того, щоб подібне спрацювало, антикризовий комунікаційний штаб має працювати весь час на рівні моніторингу, аналізу та прогнозування ситуації, моделювання криз та пошуків їх запобігання або супроводу, створення сценаріїв протидії та відпрацювання тактичних речей, які матимуть щонайбільший вплив на населення щодо подолання кризи та її наслідків.

Етапи розвитку кризової ситуації

Сигнальний. Поява повідомлень у масмедіа про кризову ситуацію або чутливу подію. Якщо органи державної влади залишаються чутливими до настроїв стейкхолдерів та моніторять висвітлення у масмедіа «проблемних» тем та відповідні тенденції у висвітленні, є можливість прогнозувати розвиток ситуації. Рішення органів влади «не чіпати тему» не зупинить ЗМІ – вони подаватимуть версії, інтерпретації, чутки.

Зондування. ЗМІ тестують реакцію органів влади та, у разі їх слабкої позиції, можуть перехопити ініціативу, задати напрям розвитку теми. Відсутність відповіді пресслужб відомств у подібних випадках може спричинити небажані реакції, адже інтерпретацію фактів та подій ЗМІ контролюватимуть протягом усього подальшого періоду розвитку кризи.

Вибухова хвиля. Найбільш інтенсивний медіа-сплеск, коли проблема перетворюється на справжню кризу. Нагнітання в інформаційному просторі контентом про деталі та наслідки події, жертв, збитків тощо.

«Зараження кризою». Майже всі ЗМІ висвітлюють та коментують тему кризи. На цьому етапі може здаватись, що висвітлення кризи виходить з-під контролю і найважливішим є присутність у ЗМІ зі своєї позицією та узгодженість коментарів, які виходять від органу влади.

Хронічний. Медіа повертаються до теми кризи з питаннями вини, відповідальності, долі потерпілих тощо. Успішність медіа-супроводу залежить від реальної ефективності органу влади, чіткості меседжів для чутливих цільових аудиторій, наявності комунікації та можливості підтримки державної позиції лідерами думок.

Відновлення репутації. Ефективність дій органу влади залежить від комунікації з цільовими аудиторіями, правдивості меседжів про уроки, які криза надала владі, дії, які здійснюватимуться аби не повторити подібне в майбутньому.

З погляду наслідків, кризи можна розділити **на пов'язані з фізичними руйнуваннями і не пов'язані з ними.**

До перших відносять землетруси, пожежі, бурі, авіакатастрофи, терористичні акти.

До других – політичні, економічні, демографічні, кризи в культурі.

Кризи можна розрізняти за їх походженням. Навмисні кризи, пов'язані з фізичними руйнуваннями, – це звичайно терористичні акти, замах на життя і свободу людей, підробку товарів, якщо наслідки пов'язані з людськими жертвами або псуванням майна.

Навмисні кризи, не пов'язані з фізичними руйнуваннями, – це загроза вибуху, зловмисне розповсюдження чуток та інші неправомірні дії.

У цілому класифікацію криз відображає наступна таблиця, на перетині стовпців і рядків якої видно конкретний тип кризи.

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

Таблиця 1. Класифікація криз

Типи криз	Руйнівні (людські жертви, руйнування)	Неруйнівні (погрози, зміна ситуації, очікувані втрати)
Природні	Землетруси, лісові пожежі, схід лавини, повені	Засуха, епідемії, неврожай
Навмисні	Акти терору, підпали; розповсюдження і вживання наркотиків	Захоплення заручників, загроза вибуху, розголошення секретів, умисні чутки, зловмисні чутки
Ненавмисні	Вибухи, пожежі, отруєння	Проблеми виробництва, страйки, банкрутство, біржові крахи, масові звільнення

Успішне оволодіння екстремальною ситуацією залежить від практичних дії при подоланні кризової ситуації:

1. *Зайняти чітку, недвозначну позицію.*
2. *Залучити до активних дій вище керівництво.*
3. *Активізувати підтримку з боку лідерів громадської думки.*
4. *Організувати присутність на місці подій.*
5. *Централізувати комунікації.* В умовах будь-якої кризи потрібно терміново призначити людину, відповідальну за поширення інформації, і сформувати команду для забезпечення її роботи. Така особа - це ключова фігура, уповноважена виступати із заявами від імені організації.
6. *Налагодити співробітництво із засобами масової інформації.* Під час кризи журналісти поведуться зухвало, стають настирними. Потрібно сприймати ЗМІ конструктивно, як своїх друзів-опонентів і пояснювати їм свою точку зору щодо кризи.
7. *Не ігнорувати своїх колег, співробітників інших державних інституцій тощо.*
8. *Дивитися на кризу широко.*
9. *Заздалегідь думати про позиціонування організації після подолання кризи.* Потрібно зосереджувати увагу на повідомленнях про ті кроки, які почне організація для подолання кризи.
10. *Здійснювати постійний моніторинг і оцінку протікання кризи.*

Спеціалісти з криз наголошують на загальних помилках при комунікаціях:

1. *Вагання*, що вводить суспільство у плутанину, безсердечність, некомпетентність або нестачу підготовки, що гостро відчувається.
2. *Створення туманної завіси*, що веде до утвердження у суспільній свідомості думки про нечесність і байдужість.

3. *Помста*, що збільшує напруженість і швидше підсилює емоції, ніж послаблює їх.
4. *Ухильність або невизначеність*, що створюють найбільші проблеми, оскільки істину замінити не можна нічим.
5. *Догматичні просторікування* замість реальної нейтралізації даної проблеми, які підвищують уразливість організації або посадової особи через демонстрацію зарозумілості.
6. *Конфронтація*, яка створює видимість активності, тримає всіх у напрузі, намагаючись маскувати підміну дієвої реакції на проблему.
7. *Судовий процес*, що також створює видимість діяльності та відволікає від розумніших рішень.

Український фахівець у сфері комунікативних технологій Г. Почепцов говорить *про ряд недоліків*, що заважають отриманню потрібного результату при роботі у кризовій команді:

1. Втрата часу на «притирання» команди.
2. Втрата часу через невідпрацьовані схеми прийняття рішень.
3. Відсутність заздалегідь підготовлених баз даних для різних варіантів кризових ситуацій.
4. Нерозуміння роботи команди з боку наявних усередині організації підрозділів, виникнення конкуренції між ними.
5. Відсутність сфери відповідальності у членів команди – всі відповідають за все відразу.
6. Слабкий зв'язок з першою особою.
7. Боротьба за краще «місце під сонцем» всередині самої команди.

Кризові ситуації можуть суттєво відрізнитися за своїм походженням, специфікою розгортання, реакцією на них різних соціальних груп. Проте, будь-яка кризова ситуація характеризується соціальною напругою, політичною нестабільністю, загостренням існуючих конфліктів і, безсумнівно, є небезпечним явищем для функціонування політичних інститутів. У контексті даної проблематики важливим є інформаційно-комунікаційне реагування органів державної влади на ситуацію, як один із інструментів врегулювання кризових ситуацій.

З метою побудови ефективної стратегії антикризових комунікацій **органам державної влади необхідно забезпечити комплекс дій оперативного реагування:**

1. Забезпечення громадян офіційною інформацією та позицією, заявами перших осіб.

Найбільш авторитетними у період кризи вважаються офіційні джерела. Суспільство у кризовій ситуації очікує на чіткі та зрозумілі відповіді та всебічне висвітлення ситуації.

Якщо представники органів державної влади не можуть запропонувати зрозуміле для громадян пояснення ситуації, то це може призвести до формування недовіри до офіційних

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

джерел інформації.

В антикризових комунікаціях необхідно дотримуватись **«правила шести годин» – протягом цього часу має бути висловлена офіційна позиція щодо кризової ситуації.**

Спілкування щодо кризи необхідно звести до двох представників відповідального органу державної влади: «речника» (бажано, щоб це був працівник прес-служби) та керівництва (міністра, голови, або одного із заступників, рівень визначають у залежності від ситуації).

Необхідно чітко розуміти порядок пріоритетів, коли мова йде про нанесену шкоду (люди; навколишнє середовище; майно; гроші)

Варто зауважити, що наявність декількох джерел інформації щодо кризи може ускладнювати ситуацію.

При подачі інформації не треба обмежуватися занадто офіційним стилем, значно зрозумілішим повідомлення зробиють приклади, цифри, деталі, розгляд кризової ситуації у контексті, щоб побачити і позитивні моменти.

Для інформування громадян потрібно використовувати **шаблон медіазаготовки, який включає:**

- **Кризову ситуацію** (масштабну аварію на дорозі, загибель людей, перекриття траси, знеструмлення житлового масиву внаслідок ДТП).
- **Інформування прес-служби** (все, що відомо на даний момент, яким чином ліквідуються наслідки, яка допомога надається постраждалим).
- **Перелік конкретних заходів, які проводить влада** (працюють ремонтні бригади, створено штаб, запрацював телефон «гарячої лінії», де можна дізнатися про рідних та близьких, організована служба психологічної підтримки).
- **Особливі аспекти трагедії** (відомі прізвища, обставини).
- **Заяви посадових осіб** (їхня робота щодо вирішення кризової ситуації).

2. Взаємодія із засобами масової інформації.

ЗМІ можуть стати як найкращим помічником у подоланні кризової ситуації, так і джерелом чи поштовхом для ескалації кризи.

Тому, безперечно, взаємодія зі ЗМІ – одна із найважливіших складових ефективних антикризових комунікацій. Якісна організація роботи з засобами масової інформації може сприяти формуванню менш негативного ставлення громадськості до помилок і недоліків, які виникають у процесі кризових заходів, адже уявлення про кризу у стороннього спостерігача повністю залежить від того, що він про це чує, бачить або читає.

У рамках комунікації у кризових ситуаціях знадобляться всі засоби і різновиди роботи з мас-медіа. Деякі засоби набувають центрального значення в умовах гострої кризи зокрема:

Безпосередньо після початку кризи:

- повідомлення для преси (оновлення вебсайту).

Протягом наступних годин:

- прес-конференція;
- живий звук, придатний для трансляції;
- інтерв'ю, у тому числі й по телефону;
- телефонна «гаряча лінія».

Упродовж наступних днів:

- інтерв'ю про позалаштункові обставини;
- обширний матеріал з деталями.

3. Залучення експертів.

У кризовій ситуації важливим є активне управління всіма інформаційними потоками.

На перших етапах кризової ситуації ефективним буде **залучення зовнішніх експертів та коментаторів подій**, думка яких є авторитетною для цільової аудиторії, або її частини. Це можуть бути представники галузевих спільнот, профільних громадських організацій тощо.

4. Громадськість як партнер. Робота з максимальною кількістю цільових аудиторій.

Необхідно забезпечити тісний зв'язок з представниками громадськості, які повинні відчувати свою залученість до процесів, що відбуваються у країні. Це дозволить у кризовій ситуації знаходити шляхи якнайшвидшого виходу з неї.

До основних чинників успіху при розв'язанні кризи зазвичай відносять:

- наявність плану кризової комунікації;
- формування команди спеціалістів-кризовиків;
- ефективність роботи пресекретаря;
- стиль поведінки керівництва органу державної влади («закритість» або «відвертість» реакції).

Залежно від масштабу кризи створюється антикризова команда. Її основними завданнями з початком кризи є:

1. Фіксація необхідних заходів у кризовому плані й уточнення складу команди управління кризою.
2. Чітке визначення місцезнаходження «штаб-квартири» управління кризою.
3. Призначення дублерів для основного кризового штату. Система заміन повинна бути якісною і надійною, такою, що виключає будь-які несподіванки.
4. Розробка спеціальних процедур для нейтралізації наслідків можливих надзвичайних ситуацій на основі моделювання кризи.
5. Підготовка учасників антикризового управління до роботи зі ЗМІ.
6. Розробка інструкцій і забезпечення ними учасників процесу управління кризою. Співробітники повинні знати точку зору організації щодо всіх основоположних проблем, мати у своєму розпорядженні список домашніх телефонів

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

8.3. Побудова комунікацій під час кризових ситуацій

кризових менеджерів.

7. Організація підтримки діяльності пресофісу і консультантів.

Потрібно пам'ятати про те, що недостатньо просто поширити інформацію про кризову ситуацію. Важливо отримати зворотній зв'язок – відгуки, пропозиції та від представників громадськості, ЗМІ, експертів, у тому числі, через соціальні мережі. Відсутність двосторонньої комунікації під час кризових ситуацій у більшості випадків призводить до її поглиблення.

У зв'язку з цим, антикризові комунікації мають враховувати характеристики політичного дискурсу (масовість, ірраціональність, недовіру, розпач, страх) та базуватися на принципах відкритості, наочності, пояснення, доступності, оперативності та об'єктивності, репрезентативності.

Також, зважаючи на те, що перед Україною стоять серйозні виклики, органам державної влади слід бути готовими та переходити до випереджувального формату, підготовки антикризових планів дій і розробки різних сценаріїв розвитку ситуацій, формування власного «порядку денного» в інформаційному просторі держави і світовій спільноті, проведення превентивних заходів з нейтралізації інформаційних загроз, підтримання прозорого та дієвого діалогу з основними цільовими аудиторіями.

Список використаних джерел:

1. Уляна Ільницька. Інформаційна стратегія органів державної влади України: особливості формування та реалізації у глобальному інформаційному просторі Національний університет «Львівська політехніка». URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34279/1/6_33-40.pdf.
2. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»» від 25.02.2017 № 47/2017. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>
3. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 11.01.2019 №183/98-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Україні – 29. Де ми зараз та куди прямуємо? Разумков Центр: веб-сайт. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukraini-29-de-my-zaraz-ta-kudy-priamuiemo>
5. Теория коммуникации Почепцов Г.Г. 2-е издание. М.: «Рефл-бук», К.: "Ваклер", 2003. 656 с.
6. Комунікаційний інструментарій для державних службовців. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245331528>
7. А.Ф. Руденко. Використання антикризових комунікацій органами державної влади у виборчий період: виклики та реагування. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111Rudenko_Analitichna-zapiska_listopad_-2018_red2-02322.pdf
8. Попова Т. Криза урядових комунікацій. URL: https://censor.net.ua/blogs/1105062/kriza_uryadovih_komnkatsyi
9. Практичний посібник для працівників комунікаційних структур в органах влади. URL: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/posibnyk.pdf>
10. Кудіна О. А. Комунікаційна політика в умовах політичної кризи: антикризові заходи та особливості їх застосування // Молодий вчений. 2014. № 11 (14). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/11/57.pdf>
11. Бутенко В.А. Кризове комунікаційне планування прес-служби в умовах гібридної війни // «Інформаційна безпека в умовах гібридної війни»: Міжнародна науково-практична конференція (17-17 листопада 2017 р.). URL: <http://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/nadpsu-2017-16-17.pdf>
12. Олещук П. Кризові комунікації у політичному дискурсі // Освіта регіону: Політологія, психологія, комунікації. Український науковий журнал. 2010. № 3. URL: <http://social-science.com.ua/article/304>
13. Терентьева О.В. Проблемы та напрямки осучаснення антикризового репутаційного менеджменту

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

РОЗДІЛ VIII.

ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

підприємств // Ефективна економіка. 2018. №3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/43.pdf

14. Яковлева Н.І. Особливості політичної комунікації в умовах українських внутрішньодержавних криз // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. 2014. № 3/4 (23/24). URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/17148/1/24_Yakovleva.pdf
15. Радчук О. Не на часі: що змусить українців вийти на масові акції протестів? URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/07/01/kolonka/aleksandr-radchuk/polityka/ne-chasi-zmusyt-ukrayincziv-vyjty-masovi-akcziyi-protestiv>

**Політична освіта
публічних службовців в Україні**

За загальною редакцією Наталії АЛЮШИНОЇ

Авторський колектив:

Юлія ЛИХАЧ
Лариса КОМАХА
Олег ЗУБЧИК
Марина КАНАВЕЦЬ
Анжела МАЛЮГА
Сергій ГЕРБЕДА
Світлана ЛИПОВСЬКА
Наталія ЩЕРБАК

Літературний редактор:

Людмила МИХАЛИК

ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДУ

